MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA ÜHEKSAKÜMNE ESIMENE NUMBER : DETSEMBER 2019

TEHASETÄIS KULTUURI

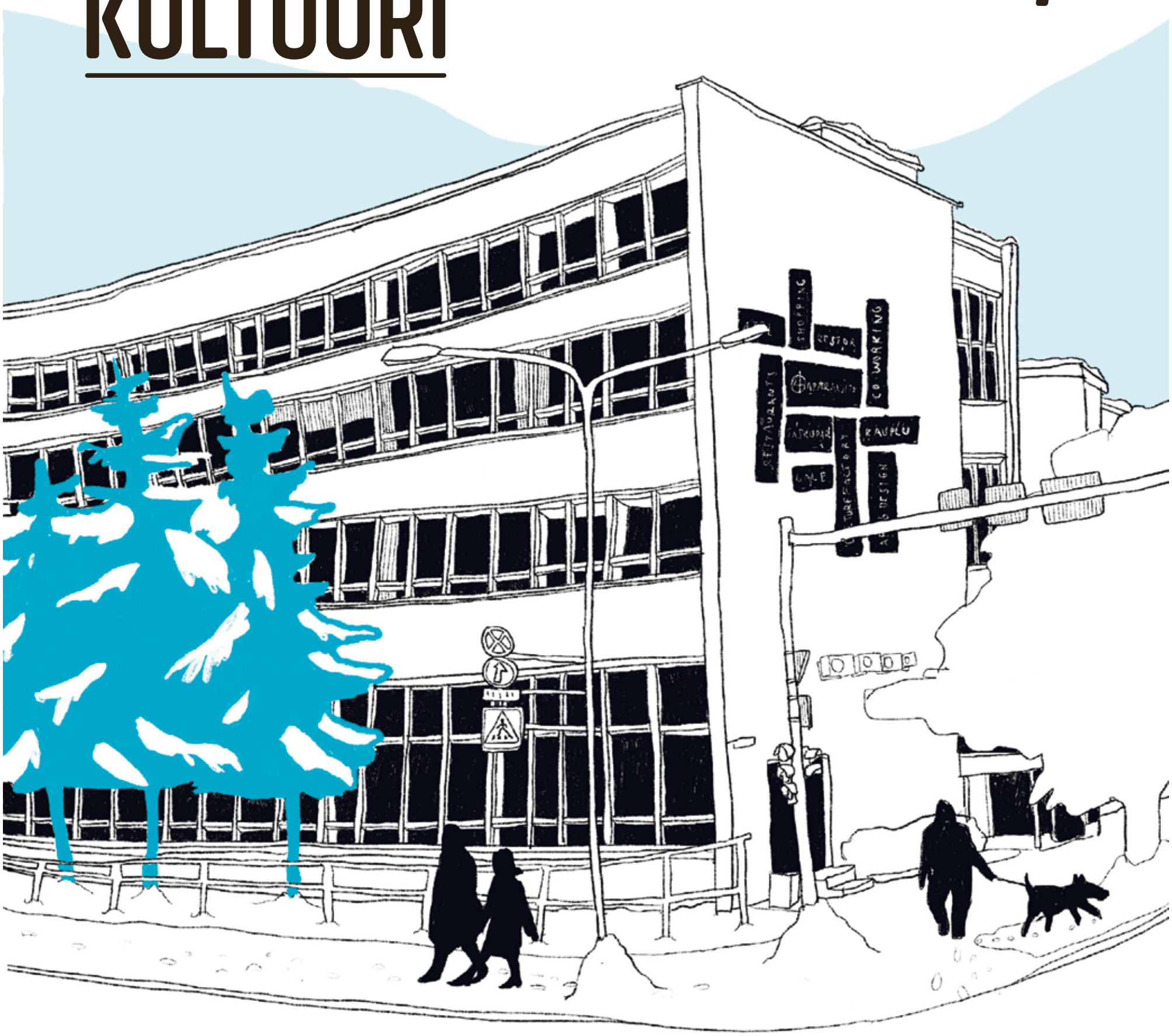

HIND 2€

www.aparaaditehas.ee

aparaaditehas

JUHTKIRI

PÜHAD TOIMINGUD JA HINGERAHU

Foto: Ken Mürk

Kui uurisime selle lehenumbri tarvis erinevatelt inimestelt, mida rituaal nende jaoks tähendab, kirjeldati huvitaval kombel ennekõike argiseid harjumusi, millel on muude toimetuste kõrval tähenduslik roll – olgu siis tegu hommikukohvi joomiseks aja võtmisega või muul moel teadvustatud hingetõmbega enne tegudele asumist. Samuti on märkimisväärne, et meenutati ennekõike omaette tehtavaid toiminguid. Kollektiivseid rituaale näikse meie sekulaarses ühiskonnas vähem teadvustatavat või isegi pigem peljatavat, kuigi see ei väljendu näiteks laulu- ja tantsupeo pidustustest osavõtus. Iseasi kui paljud mõtestavad seda rahvusliku rituaalina. Umbusu juuri seoses kollektiivsete rituaalsete kombetalitustega võib ehk otsida ajaloost, kus rituaale on rakendatud korduvalt võõrvõimu ja religiooniide propaganda teenistusse ning kasutatud inimeste allutamiseks erinevatele võimumehhanismidele. Pole siis ime, et eestlane on otsinud nende eest varju saunas või metsas ning eelistanud kujundada välja rituaalsed kombed, mida on turvaline täita pigem omaette hoides. Ajalooline katkestuste kultuur on jätnud jälje meie rituaalsesse mällu ning paljud just perekonda ja isiklikku puudutavad traditsioonilised kombed on kaduma läinud või hääbumas, samas kui tekkinud puudujääki püütakse nüüdisajal pahatihti kompenseerida kahtlasevõitu tarbimispühade või esoteeriliste õpetustega. Siinkohal tekib küsimus, miks on sakraalsed toimingud inimesele üleüldse vajalikud.

National Geographicust nähtud Paapua Uus-Guinea meheks saamise siirderiitus, mille käigus meesliikmed eraldatakse kuueks nädalaks kogukonnast, nendega sooritatakse sümboolne emaga sideme katkestamine ja nad juhatatakse erinevate riitustega täiskasvanuikka, paneb mõtlema kõigile neile Lääne ühiskonna noortele, kes ei paistagi kunagi täiskasvanuks saavat ning kellele näivad iseseisvumine ja vastutuse võtmine ka endale suurt segadust tekitavat. Kohalikus kultuuriruumis võib noormeeste jaoks täita seda eesmärki osaliselt kohustuslik väeteenistus, ent seda pigem juhuslikult kui kavatsetult. **Heili Sepp** kirjutas Müürilehe 2018. aasta mainumbris ilmunud „hinge pimedast ööst" kõnelevas artiklis, et isiksuse arenguks on vaja initsiatsiooniprotsesside läbimist, ning kuna meil ei ole väljakujunenud täiskasvanuks saamise rituaali, siis enamiku jaoks annab võimaluse initsiatsiooniks mingi valus elukogemus, näiteks lahutus, haigus või lähedase surm. Ent ilma kogenud juhatuseta võivad sellised eluraskused inimese sootuks ummikteele viia.

Kindlaksmääratud kombestikuga rituaalid pakuvad üleminekufaasis olevale inimesele kindlustunnet ja selgust ning moodsas postmodernistlikus maailmas võib rituaali eestvedajaks olla nii preester, šamaan kui ka psühholoog. Aga seda eeldusel, et ta tunneb hästi inimpsühhoologiat ja on protsessist teadlik, sest kui jäljendada rituaalseid kombeid, mille tähendust sügavuti ei mõisteta, on tegu lihtsalt ebausuga, mille järgimine – lisaks asjaolule, et see eesmärgini ei vii – võib olla oma hinge pimedamate soppide avastajale isegi ohtlik. Ehk on religiooni tähtsus vähenenud läänemaailmas just selle tõttu, et sellest on aegamisi paljude jaoks sisu ja tähendus kaduma läinud. See võib juhtuda, kui müüt muutub kaasaegsete jaoks krüptiliseks ja mõistetamatuks – kui jutustatav lugu ei klapi enam tajutava maailmaga. Aga see ei tähenda, et inimloomus ei januneks sellegipoolest millegi püha järele. Elu ilma pühaduseta tundub sisutühi – raske on taluda mõtet, et kogu see kannatamine on täiesti ilmaasjata.

Kätte on jõudnud aasta pimedaim aeg, mil sisekaemus võib ebasoodsatel asjaoludel hõlpsasti sisekaamoseks kujuneda. Selle vältimiseks tasub teadvustada, mis tegevused ja kombed kannavad meie jaoks tähenduslikku ja rituaalset rolli ning mõista väärtust, mis nendel meie jaoks on. Ehk aitab see meie kultuuriruumis teadlikult rituaalsust kujundada ja taaselustada, et õppida ühiskondlikul tasandil taas hindama kogukonna tähtsust, lugupidamist teiste inimeste ja keskkonna vastu ning pakkuda igaühele võimalust läbida ka isiklikke eluetappe mõtestatud ja toetatud viisil.

Helen Tammemäe, peatoimetaja

Esikaane reklaami illustratsioon: Kristel Sergo

Müürileht on keskkonnasõbralik trükis, mille tootmisprotsessis on kulutatud vähe energiat, kasutatud minimaalselt keskkonda saastavaid kemikaale ning arvestatud maailma metsade keskkonnasõbraliku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

NORDIC SWAN ECOLABEL
Trükitoode 4041 0820

TOIMETUS

Helen Tammemäe	peatoimetaja	helen@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja teadustoimetaja	maia@muurileht.ee
Aleksander Tsapov	kultuuritoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Tanel Mütt	müügi- ja reklaamijuht	tanel@muurileht.ee

Makett/kujundus: Madis Katz
Illustraatorid: Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Stella Salumaa, Vahram Muradyan, Villem Roosa
Fotograafid: Aleksander Kelpman, Janis Kokk, Ken Mürk, Priit Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, PIRET KARRO, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAJAD: KULTUURIMINISTEERIUM, TARTU LINN

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 4500

JÄLGI MEID
@Muurileht

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 1.80 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

INFO TELLIJATELE

Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil *tellimine@expresspost.ee*.

SISUKORD

RITUAAL

SOTSIAALIA
Rituaalid rahvuse kestmise teenistuses – *Marge Allandi* [6–7]

ZEN
Mida rituaal tänapäeval tähendab? – *Erinevad autorid* [8–9]
Ebausust – *Jaana Davidjants* [10–11]
Palverännakud 21. sajandil – *Keiu Virro* [15–16]

KESKKOND
Rituaalimaastikest – *Ott Heinapuu* [12–14]

SUBKULTUUR
Burning Manist – *Terje Toomistu* [17–19]
Siirderiitused Nõukogude armees – *Tõnu Tender* [20–21]

PÄEVAKAJA

KESKKONNAKOLUMN
Probleemne ilutulestik – *Helen Puistaja* [23]

KULTUUR

AASTAKOKKUVÕTE
Aasta 2019 nüüdiskultuuris [24–26]

DISAIN
Uus eesti disain: Karl-Christoph Rebane [27]

KUNST
Timo Tootsi tagurpidi ideed ajamasinas – *Merilin Talumaa* [28–29]

ARVUSTUSED
Miguel Llansó „Jeesus juhatab sind kiirteele" – *Janar Ala* [30–31]
Uued plaadid [35]
Linnar Priimäe „Luule ja tõde" – *Eda Ahi* [36–37]
Vallo Toomla „Marju Lepajõe. Päevade sõnad" – *Vilja Kiisler* [38]

SUBKULTUUR
Techno-kultuur meemilaviini all – *Tanel Matsalu* [32]

SKEENE
Kiirkohting: Bert On Beats [33]
Uus eesti biit: Bedless Bones [34]

Kaisa Kuslapuu ja Joosep Vesselov

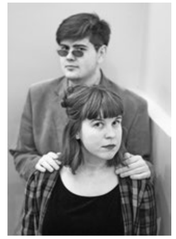

Kaisa Kuslapuu ja **Joosep Vesselov** on kaks Tartu luuletajat. Kaisale meeldib väga talv. Joosep kardab. Nende intensiivne (ja intiimne) kirjavahetus avaldatakse postuumselt.

Nii kulm

Kaisa Kuslapuu

omal viisil

ma jõulupeole teel
kuid turritavad laubalt
kaks kaart mis kriitikat ei kannata
ma jõulupeole teel
on teised juba saunas
ja hoolsalt mandariine pesevad

nii puhtad käed ja südamed
ses tähistaevaöös
oranže keri kerisele viskavad
see on me väike rituaal
ning tõsine on töö
kuid siiski puhmas ülasilm mind vihastab

ma köögilaualt haaran pipar-
koogist pintsetid
ja tasa, tasa jõulukellad kajavad
täht Petlemmast on säramas
ning ühte kulmu kitkuma
ma tingimata pean
sel ööl

nüüd ärev laste lootus
on üle maailma
kui pihku surun leivast riistapuu
kuid haljas mõõk see raksatab:
oo, pooltoores tainas laotub
laiali mu silmis, ninas, suus

*

Homseootus

Joosep Vesselov

ära lase end petta
luulel ja lauludel,
aasta rahulikem aeg
on veel ees –

kui summutab rebitud
pakkepaber laste
ootusärevat kisa,
kui täidavad rasvased praed
taldrike asemel üha
paisuvaid kõhte,
kui juba kildudeks kukuvad
hallitand kuuselt kõik kuulid,
kui jahtuvad kamin
ja kaminabendi tee,
kui vaikivad viimaks
wham! ja bublé

riimluulel siis lubame
vajuda meelest, nagu
vajume meiegi pea
küpsisepuru ja tsitrusekoorte
merre

Illustratsioon: Ann Pajuväli

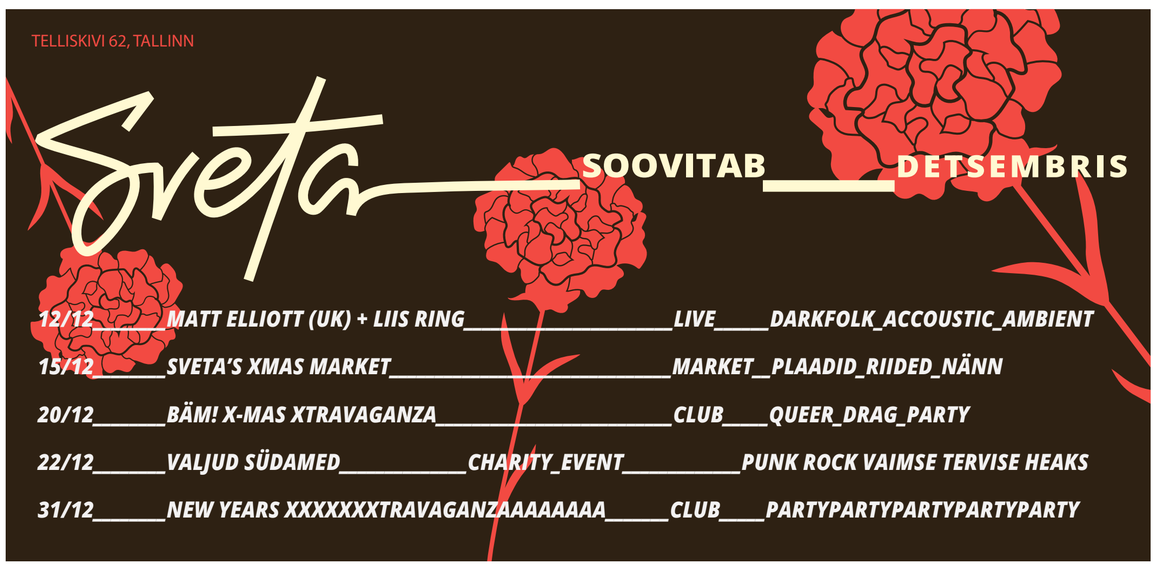

0

Just nii palju jääb justiitsministeeriumi värske otsuse alusel vanglatesse raamatukogusid.

ELUHÄKK

Viimasel ajal on ingliskeelses meedias löönud laineid soovitus päevitada oma anaalava. Propageerijad väidavad, et taoismis on pepuauk „elu ja surma värav" ja selle kaudu jõuab päikese energia siseorganiteni ning päevitamine aitab vältida eluenergia väljaleket. Loomulikult pole see midagi muud kui järjekordne lisandus jaburate tervisetrendide nimistusse, mida terviseängistuses nutikultuur silmagi pilgutamata levitab. Mingit adekvaatset teaduslikku tõestust sellise tegevuse kasulikkuse kohta või seotust rahvameditsiiniga aga pole. Söö D-vitamiini ja kõik on okei!

PISIASI

Müstilisel moel sunnivad jõulud inimesi ostma üüratus koguses träni, mida kellelgi vaja pole. Tee kingitus endale ja kõigile teistele – mittekinkimisega. Midagi ei juhtu, keegi ei solvu (loodetavasti)! Kirjuta parem luuletus või tõmba kitarriga paar jõuluriffi.

15 SEKUNDIT KUULSUST

Selgeltnägija Toomas Aria sai lõpuks valmis madalaeelarvelise märuli „Õiglus", millest tõotab kujuneda uus kodumaine kultusfilm. Ent siin on üks aga. Filmi esilinastusele Solarise Apollo kinos otsisid hipsterid pääsmeid nagu linnud veebruarikuus söögipalukest. Viimaks ometigi üks esilinastus, kus sotsiaalne kapital ei maksnud kutse saamisel midagi. Esilinastus toimus lõpuks pooltühjale saalile ja kui mustalt turult pole võimalik endale linki hankida, siis on raske meenutada lähiajaloost veel efemeersemalt kinolinal jooksnud mängufilmi.

Kaader mängufilmi „Õiglus" treilerist

UUS MUST

INIMTEENINDAJA

Juba 30 aastat tagasi laulis Pärnu ansambel Keeris loos „Viimne ratsu" järgmiselt: „Miks nii on, sind ei vaja keegi enam nüüd. Ja kas on selles kõiges sinul üldse süüd, et meil kõik masinate abil tehtud saab, aga sind inimene varsti unustab." Selleks ei pea olema neoludiit, et hinnata inimeste panust maailma pöörlemisse. Inimteenindajad on nagu märtsikuu lumi – sa tead, et mõne nädala pärast on see läinud. Hinnakem neid, kuniks nad veel on.

SEAPÕIS

Tallinn Film Wonderland ehk kohalike filmistuudiote ehitus läheb teisele ringile. Balti Manufaktuuri krundi asemele leiti koht ja raha Paljassaare tööstuspargis. Kerime aastasse 2030. Talliwood on täies hoos, filmiprodutsendid korraldavad Viimsis ja Haabneemes valitud seltskonnale basseinipidusid. Ida-Virumaalt, Lätist ja saartelt kolivad noored stsenaristid ja näitlejahakatised pealinna, lootes filmimaailmas läbi lüüa. Elatakse peost suhu, *dumpster dive*'itakse ja ihatakse pääseda basseinipeole. Brad Jürjens võidab oma esimese Oscari, Veiko Õunpuule pakutakse lavastada järjekordset „Terminaatorit".

KUU TEGIJA: ILLAR LEMETTI

Foto: Tiit Blaat / Ekspress Meedia / Scanpix

Kevadel, kui Eesti uus valitsus suure meediakära saatel ametisse vannutati, ilmus Müürilehes intervjuu riigiametnik Meelis Oidsaluga. Arusaadavalt veeres jutt üsna kiiresti süvariigi radadele. Oidsalu tuletas Eesti ametnikele meelde, et neil lasub järelevalvekohustus poliitikute üle: kui mõni määrus või korraldus on ebaseaduslik, tuleb jätta see kooskõlastamata ja edastada vastav info õiguskaitseorganitele. Oidsalu nentis, et paljud kantslerid pole selleks ilmselt valmis. Maaeluministeeriumi kantsler Illar Lemetti aga näitas, et vähemalt mõned neist on. Kui Lemetti sai teadlikuks oma ülemuse katsetest takistada valikuliselt ministeeriumi allasutuse kohtuvaidlusi – seejuures just selliseid, kus süüdistatavat esindas ministri nõuniku advokaadibüroo –, teavitas ta sellest esmalt riigisekretäri, seejärel prokuratuuri ja viimaks lekitas info ajakirjandusele. Tasuks korruptsioonikahtlusest teavitamise eest sai Lemetti ametist priiks. Seega tuleb välja, et isegi kui Eesti ametnikud soovivad olla tulemüüriks poliitilise korruptsiooni tõkestamisel, on meie praeguse valitsuse jaoks tähtsamad väärtused töörahu ja koostöö. Õigusriigi vundamendist sai selle otsusega võetud aga üks lahmakas kivi.

REKLAAMIGURU

Turunduses töötavad lihtsad, pahatihti lausa labased narratiivid. Nii taastoodab ka Rakvere Lihakombinaat oma uues reklaamikampaanias tõelise *macho*-mehe stereotüüpi. Näib, et lihasöömise maskuliinsusega sidumine läheb kohalikele mehepoegadele korda, sest Tervise Arengu Instituudi uuringu järgi tarbivad täiskasvanud mehed Eestis kaks korda rohkem lihatooteid, kui on soovituslik.

90ndate lendlehe stiilinäide. Allikas: instagram.com/flaierid

VÄÄRIB JÄLGIMIST: *instagram.com/flaierid*

Kui kedagi peaksid huvitama 90ndate Eesti DIY graafiline disain ja tollase peokultuuri lendlehed, siis instakontol *@flaierid* on saadaval pidevalt täienev põhjalik arhiiv. Enne sotsiaalmeedia võidukäiku oli just flaieritel ürituste reklaamimisel tähtis roll ja need pakkusid tihtilugu ka uksel soodustust. Lisaks teevad need huvitava kultuuriajaloolise sissevaate 90ndate reklaamtekstidesse ja ajastu vaimu, kus „poliitiliselt korrektne" polnud veel moefraas.

VÕIDUPÜHAST LAULUPEONI

RITUAALID RAHVUSE KESTMISE TEENISTUSES

Rahvuslikud rituaalid tähtpäevade ja ühispraktikate kujul on ühelt poolt paratamatud, aga teisalt kogukonna ühtsena defineerimise huvides ka vajalikud.

Kirjutas **Marge Allandi**, illustreeris **Jaan Rõõmus**

Rituaalid ja rituaalne käitumine saadavad meid sünnist surmani, need on meie igapäevased kaaslased. Paljusid argitegevusi ei oskagi esmapilgul rituaalidena käsitleda, kuna need tunduvad nii „tavalised". Kui paneme õhtul lapsi magama või küpsetame pühapäevahommikul pannkooke, siis me ei mõtle, et täidame rituaali. Perekondlikud tähtpäevad, sõprade või töökaaslastega regulaarselt toimuvad koosolemised – neid kõiki võib nimetada rituaalideks. Need toimingud on tähenduslikud vahetutele osalejatele ning nende emotsionaalne laetus oleneb lähedusastmest tegevuse ja teiste selles osalejatega. Kuid väikese grupi rituaalsete praktikate kõrval on mõjukad suuremaid inimgruppe ühendavad rituaalid, mille all pean silmas just neid, mis on seotud rahvusega.

Kindlasti on rahvust liitvateks teguriteks ühised kannatused ja vaenlane, kelle vastu koonduda, kuid ka rahulikel aegadel peab olema ühispraktikaid, mis aitavad kogukondadel ühiselt edasi toimida.

Rahvusliku identiteedi edasikandumise ja tugevdamise vahendiks on põlvkondadevahelised sidemed, kollektiivsel tasandil aga erinevad ühispraktikad, mis loovad ja tugevdavad „meie"-tunnet. Kindlasti on rahvust liitvateks teguriteks ühised kannatused ja vaenlane, kelle vastu koonduda, kuid ka rahulikel aegadel, kui pole kellelegi vastanduda, säilivad kogukonnad – seega peab olema miski, mis aitab neil koos püsida ja tagab nende edasikestmise. Just sellised ühispraktikad – erinevad mälestusüritused, tähtpäevade tähistamised jne –, millel on rituaalile omased tunnused, on kindel viis luua ühtsustunnet ja seda taaskinnitada. Rituaalsed tegevused funktsioneerivad kui rahvuslikud sümbolid – ühistegevused, mis kannavad edasi kultuurimälu, on regulaarse toimumise ja sümbolite kasutamisega rahvusliku identiteedi tugisambad. Nagu on öelnud **Clifford Geertz**, et rahvuslust kandvad ideoloogiad kasutavad kultuurilisi ilminguid kollektiivse enesemääramise protsessis väljundina, mille eesmärk on tekitada kindlate sümboolsete nähtustega seotud uhkustunnet ja lootusi, nii et neid nähtusi saaks teadlikult kirjeldada, edasi arendada ja tseremoniaalselt tähistada.[1]

Laulupeo tähtsus seisneb eelkõige rahvusliku eneseteadvuse ja ühtekuuluvustunde tugevdamises – mingiks lühikeseks ajahetkeks oleks justkui taastunud kuldaeg.

Marge Allandi on õppinud Eesti Humanitaarinstituudis kultuuriteooriat ja ajalugu ning töötab praegu Eesti Rahvusraamatukogus.

MUUTUMATUD JA ARENEVAD RITUAALID

Mis on need omadused, mis iseloomustavad rituaali? Eelkõige kordus, kindel toimumisaeg ja -koht, kindlaksmääratud struktuur, sümbolite kasutamine, aga samuti kommunikatiivsus ja emotsionaalsus.[2] Muutumatus on küll üks rituaali omadustest, kuid rituaal sisaldab siiski nii ebapüsivaid kui ka kinnistunud episoode ja faase.[3] Elavad rituaalid on alatises teisenemises, need „kasvavad ja arenevad". Seda võime täheldada hõlpsasti nii oma koduste kui ka rahvuslike rituaalide puhul. Rituaalides toimuvad muutused kutsuvad sageli esile pahameelt, sest eeldatakse, et need peaksid olema nii, „nagu on kogu aeg olnud", ja seda isegi siis, kui rituaal on alles üsna hiljuti tekkinud. Siin võib tuua näiteks hümni mängimata jätmise 2018. aasta saabumisel, aga ka president **Kersti Kaljulaidi** loobumise tema ametissenimetamise puhul korraldatud tänujumalateenistusest. Mõlemad sündmused tekitasid ühiskonnas ägeda poleemika.

Ka rituaalist osavõtjad mõjutavad oma tegevuse ja valikutega rituaali „arengut". Kuid rituaalis toimuvad muutused siiski aeglasemalt kui teistes kultuurinähtustes ning rituaali kogukonda koos hoidev olemus jääb muutumatuks. Võib üsna kindlalt väita, et kõik rahvusega seotu on väga tundlik ja emotsionaalne, ning seetõttu on ka kõrvalekalded kindlalt väljakujunenud rituaalist üsna valus teema. Sümboolselt tähendab see justkui muutusi ka selles, mida rituaaliga saavutada tahetakse, ehk teiste sõnadega ohtu ühtsusele ja edasikestvusele.

Kui vaadata lähemalt Eesti rahvuslikke rituaale, näeme identiteedi kujundamise ja riiklike tähtpäevadega seotud kombetalitusi. Olen toonud välja mõned tähenduslikumad sündmused, aga lisaks neile on kindlasti suur hulk väiksemaid/kohalikke rituaale, mis ei ole küll laialdaselt tuntud, aga kannavad sama funktsiooni kui suured ja üldrahvalikud üritused: kinnitada rahvuslikku ühtekuuluvust, aga ka paikkondlikku identiteeti.

RITUAALNE VABAKSLAULMINE

Võib vist julgelt väita, et Eesti identiteedi osa on laulupidu oma korduvuse (nii sündmuse enda kui ka peo elementide kordus) ja sümboolsusega. Laulupeo kui rahvusliku rituaali menu tundub aina kasvavat. Möödunud suvel toimunud juubelipidu iseloomustas nii esinejate kui ka pealtvaatajatega viimseni täis tuubitud lauluväljak ja hulk värava taha jäänud inimesi. Miks soovivad kõik sellest osa saada? Laulupeo tähtsus seisneb eelkõige rahvusliku eneseteadvuse ja ühtekuuluvustunde tugevdamises – mingiks lühikeseks ajahetkeks oleks justkui taastunud kuldaeg, s.t rahvuse liikmed tunnetavad tugevat seotust üksteisega ja käituvad kui üks organism. Laulupeo puhul on oluline 19. sajandil toimunud „rahvaks laulmine", mis võeti 120 aastat hiljem sümboolselt eeskujuks taasiseseisvumisele ja laulvale revolutsioonile.

Kuid lisaks laulupeole on tähtsad eelkõige riiklusega seotud tähtpäevad: vabariigi aastapäev ja võidupüha. Rahvuslike tähtpäevade kehtestamine ja nendega seotud rituaalid on osa riikliku identiteedi kujundamisest. Minevikusündmuste mälestamise puhul on eelkõige oluline nende sümboolne tähendus ja seetõttu ei saa öelda, et rahvuslikud pühad kehastavad täpselt neid ajaloolisi sündmusi, mida need on algselt loodud mälestama.[4] Võidupühaga tähistatakse eestlaste võitu baltisakslaste landesveeri üle Võnnu lahingus 23. juunil 1919. Vabadussõja vaenlastest valiti välja sakslased, kelle üle saavutatud võitu hakati tähistama riikliku tähtpäevana – see oli kättemaks „700-aastase orjapõlve" eest. **Karsten Brüggemann** on öelnud, et autoritaarse ajajärgu kontekstis oli võidupüha tähtis eelkõige rahvuse ühendamiseks: nii nagu 1919. aasta juunis vallandus eestlasi liitev saksavastane viha, nii loodeti ka võidupüha tähistamisega taastada rahvuslik ühtsus.[5] Võidupüha rituaal sai alguse 1934. aastal ja on jõudnud mõningate muutustega tänapäeva: võidutulede viimine üle Eesti, sõjaväeparaad, pidulikud koosolekud, lipuheiskamised, pidupäevakõned.

Eesti Vabariigi aastapäeva tähistamine 24. veebruaril on aasta tippsündmus, millel on kindlad osised, mida korratakse igal aastal. Sündmuste valik on lai ja seal leidub kõigile midagi: lipuheiskamine, vabadussõja võidusamba jalamile pärgade asetamine, sõjaväeparaad, jumalateenistus, tule süütamine Jüriöö pargis ning pidulik kontsert ja Vabariigi Presidendi vastuvõtt. Ja kõiki neid tegevusi saadavad pidupäevakõned, mis rõhutavad rahva ja riigi jätkuvust. Viimastel aastatel on tekkinud selle tähtpäeva tähistamiseks ka n-ö alternatiivrituaal ehk EKRE korraldatav tõrvikurongkäik ja isamaaliste laulude laulmine. Niisiis, kui ametlik rituaal ei sümboliseeri enam mingile grupile n-ö õigeid väärtusi, saab elustada mõne varasema või mingid elemendid sellest, aga luua ka uue traditsiooni.

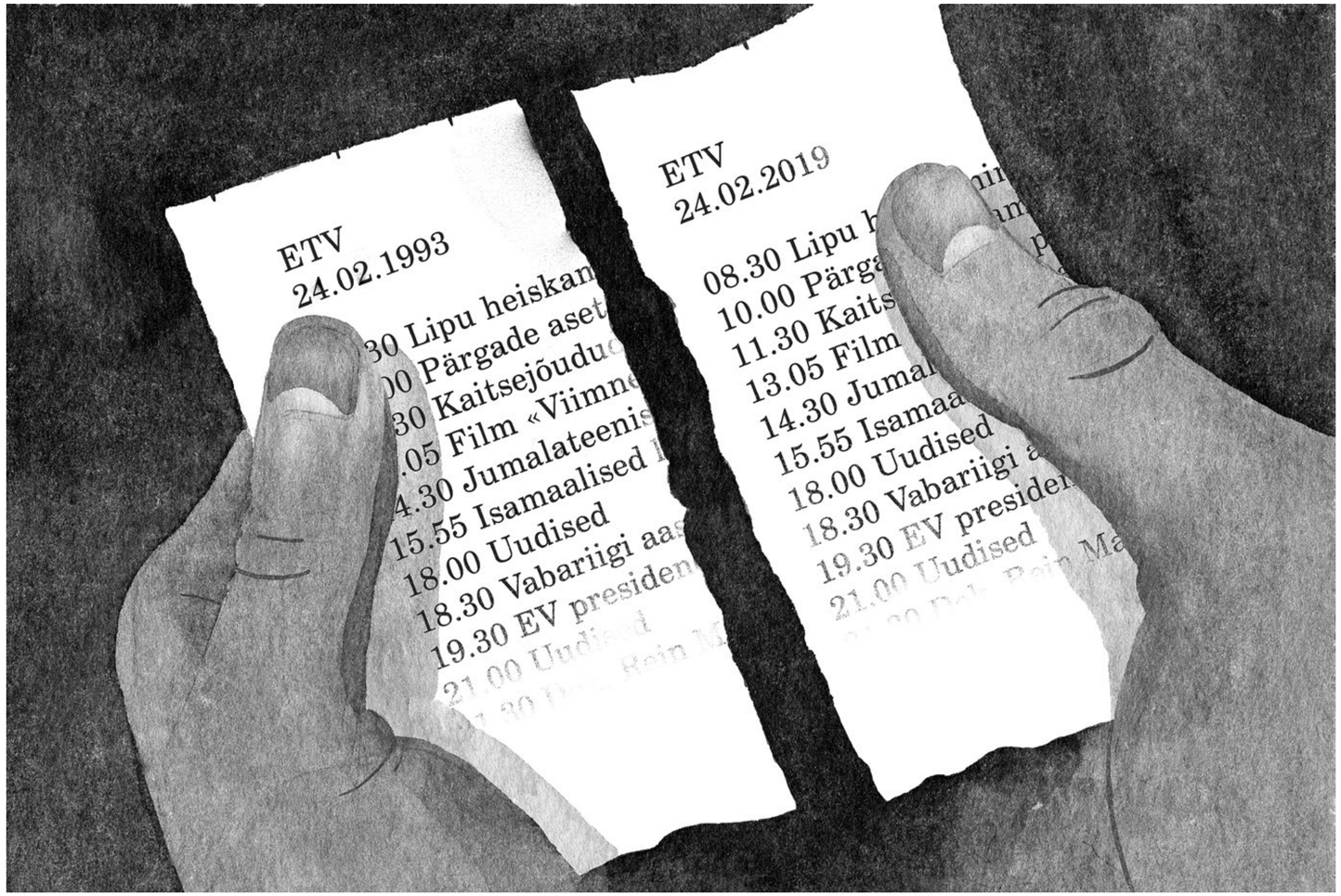

Üks viimase aja suurejoonelisim sündmus on olnud Eesti Vabariigi 100. aastapäeva tähistamine. Kõik algas 16. aprillil 2017, mil täitus 100 aastat eestlaste asualade ühendamisest, ja kestab Tartu rahu 100. aastapäevani 2. veebruaril 2020. Ligikaudu kolm aastat vältavat suurüritust võib nimetada julgelt Eesti monumentaalseimaks riiklik-rahvuslike rituaalide kogumiks. Sündmus sisaldab kõigi rahvuslike tähtpäevade tähistamist ehk suurel hulgal eri rituaalsete ürituste toimumist. Sellise mastaapse paketiga jõutakse väga paljude inimesteni, aidates neil kogeda rahvuslikku ühtsustunnet ja tunnetada oma identiteeti.

LAULUPEOTULEST TÕRVIKU-RONGKÄIGUNI

Väga tähtis roll on siinkohal ka sümbolitel. Ühest küljest sümboliseerib rituaalne tegevus ise rahvuslikku ühtsust, teisalt aga tugevdab sümbolite kasutamine rituaali mõju. Rahvuslike rituaalide kaalukaimad sümbolid on lipp ja hümn, aga ka rahvuslipu värvidest inspireeritud erinevad esemed (märgid, kaelasallid, mütsid, särgid jne). Nende kasutamine näitab kuuluvust ja lisab rituaalile veelgi jõudu. Kuid sümbolitel on ka poliitiline olemus, kuna neile võib omistada ideoloogiliselt sobivaid tähendusi ja rakendada neid oma huvide väljendamisel.

Üks laialdaselt kasutatav sümbol on tuli, mis esineb nii võidupüha, vabariigi aastapäeva kui ka jüriöö tähistamisel, aga ka laulupeol, kus tule teekond ja süütamine on rituaali kindlad elemendid. Tule ja tõrvikurongkäikudega on tugevalt seotud jüriöö kui üks peatükk „eestlaste suure vabadusvõitluse" narratiivist, mis on sidus lugu sakslaste vastu peetud võitlusest ja kuhu kuuluvad tähtsate sündmustena veel madisepäeva lahing, Mahtra sõda ning Võnnu lahing.[6] Majade ja mõisate süütamine, Padise kloostri põletamine ning **Bornhöhe** „Tasujas" kujutatud tuledega märguandmine pani aluse tule kasutamisele jüriöö tähistamisel ning on andnud tõuke ka teistele rahvuslikele rituaalidele. Tule märkimisväärseimateks sümboolseteks tähendusteks ongi võitlus ja võit ning valguse andmine ja kandmine. Need tähendused sobituvad hästi rahvusliku rituaali meelsusega.

Rahvuslike rituaalide puhul ei ole piir osalejate ja vaatajatekuulajate vahel nii jäik kui tavalistel kontsertidel või etendustel. Nii esinejad kui ka pealtvaatajad on rituaalis osalejad ja selline osadus aitab kaasa sündmuse emotsionaalsusele. Rituaal rõhub alati osaliste tunnetele – emotsionaalselt meeldejääv sündmus tagab kindlamalt mäletamise, rituaali elujõulisuse ning seeläbi ka kogukonna ühtekuuluvuse ja jätkuvuse.

Kui ametlik rituaal ei sümboliseeri enam mingile grupile n-ö õigeid väärtusi, saab elustada mõne varasema rituaali või luua uue traditsiooni.

[1] *Geertz, C. 1973. The interpretation of cultures.*
[2] *Allandi, M. 2009. Laulupidu kui rituaal: Eesti üldlaulupeod rahvusliku kultuurimälu ja identiteedi kujundajate ja kandjatena. Magistritöö, Tallinna Ülikool.*
[3] *Turner, V. 1988. The anthropology of performance.*
[4] *Eviatar, Z. 2003. Calendars and history: a comparative study of the social organization of national memory. – States of memory: continuities, conflicts, and transformations in national retrospection.*
[5] *Brüggemann, K. 2003. Võidupüha: Võnnu lahing kui Eesti rahvusliku ajaloo kulminatsioon. – Vikerkaar, nr 10–11.*
[6] *Tamm, M. 2012. Eestlaste suur vabadusvõitlus: järjepidevus ja kordumine Eesti ajaloomälus. – Monumentaalne ajalugu.*

RITUAALIMAAILMA KALEIDOSKOOP *EHK MIDA RITUAAL TÄNAPÄEVAL TÄHENDAB?*

Pealkirjas esitatud küsimusele vastamiseks palusime kümnel inimesel jagada mõnda oma personaalset rituaali. Vastustest leiab metafüüsikat, ebausku ja korduvaid argiseid tegevusi, aga ka vastupidist ehk argimüra eest põgenemist, sisekaemust võimaldavaid hetki ja kohti.

SUITSUSANNAS AVANEV TEINE AEGRUUM

Mari Kalkun, muusik

Foto: Andres Treial

Suidsusann on minu rituaal, tuletamaks iga nädal meelde, kui tähtis on praktiseerida molotamise kunsti. Suitsusaunas peatub aeg. See on minu jaoks kõige olulisem pelgupaik, kus saan viibida teises aegruumis. Ka meie traditsioonis on suidsusann olnud siin- ja sealpoolsuse kohtumispaik, kus elu algas ja lõppes. Tänapäeval saab igal pool mujal maailm su kätte oma helendavate ekraanide, halbade uuniste ja kära-müramurega. Minu arvates on väga tähtis end sellest regulaarselt välja lülitada, et suuta jääda inimeseks ja hoida tasakaalu. Võib-olla mõistan rituaalsust pigem üsna traditsioonilisel moel, ent peale suitsusauna kombestiku ei oskagi ma palju teisi rituaale enda elus nimetada. Kui jumalat ei usu, siis midagi püha on inimesel hinges ikka tarvis – minu jaoks täidavad seda rolli saun ja mets.

Suidsusanna kütmine on teatavasti päeva jagu kestev ettevõtmine. Selleks peab olema aega, selleks tuleb võtta aega. Suidsusanna kütame enamasti laupäeval või pühapäeval. Sauna kütab minu mees Taavi. Ta kontrollib tuule suunda tõmbe timmimiseks, toob juba ette valmistatud kuivad lepapuud, tassib vee ja paneb sauna kütte. Meie saunakütmine kestab 6–7 tundi. Selleks ajaks, kui sauna hakkame minema, on tavaliselt juba hämar. Ja selleks ajaks, kui välja tuleme, on tähed taevas. Kui on hingedeaeg, siis jätame kaussidesse ka puhast vett esivanemate hingedele.

Saun on justkui inimene, ikka teretad sauna, kui sinna lähed, ja pärast ütled aitüma-sõnu kõigile, kes on sauna eest hea seisnud: „Aitüma vihahaudjalõ, aitüma viituujalõ, aitüma sanna kütjälõ, aitüma mõtsalõ, aitüma sanna palkõ vidäjälõ, aitüma sanna ehitajalõ." See on tänulikkuse õppetund. Pikkadelt reisidelt tagasi tulles on suidsusann see rituaal, mis aitab mul päriselt koju ja kohale jõuda ning kus saab maailma tolmu ja üleliigsed mõtted maha pesta.

RITUAAL BERLIINIS ÖÖLOOMA JA VIKERRAADIOGA

Kärt Kelder, vabakutseline kultuuriajakirjanik

Foto: Meike Kenn

Mulle jääb alatiseks meelde **Mati Undi** „Sügisballi" naistegelase Laura igaõhtune seebikavaatamine pitsi likööri ning kompvekiga. Mõtlesin tollal, kuidas sooviksin endale samuti mingit harjumuslikku tegevust. Näiteks minu vanaema joob enne magamaminekut kohvi ja seejärel võtab paar pähklit raamatulugemise kõrvale. Proovisin ja ebaõnnestusin – ma söön need kolm mandlit ära enne, kui lugemiseni jõuan.

Olen pidanud rituaali alati pidulikumaks igapäevaseks või -õhtuseks tegevuste jadaks. Otsuseks, et võtan enda jaoks aega. Kuna minu elu Eestis on hektiline, pole rituaale eriti tekkinud. Kuniks… kolisin eelmise aasta sügisel Berliini. Ükskõik kui põnev elu ka ei olnud, hakkasin pöörduma ühe ja sama tegevuse juurde.

See juhtus hetkedel, mil olin Berliini kiirest elutempost ja värvikirevusest eestlaslikult väsinud. Jäin neil puhkudel üksi koju. Oma mõtete tuulutamiseks avasin akna, valisin Vikerraadiost saate „Töövari" ning asetasin silmadele öölooma. Suletud silmadega lebades jõlkusin saatejuhi **Urmas Vadi** ning tema külalistega igal pool Eestis kaasas. Nende omavahelisest vestlusest ja kirjeldustest meenusid mulle tuttavad hooned, inimesed ning isegi lõhnad. Ükskõik mis staadiumis ma saadet kuulama hakkasin, kodu meenutamine tekitas alati sooja tunde ning rituaalist väljudes valdas mind rahu.

Nüüdseks olen Eestis tagasi ning rituaal jäi Berliini. Kui aga peaksin taas lahkuma, siis tean, et mul on oma viis kodu külastamiseks ning energia tasakaalus hoidmiseks.

PIKKADE HOMMIKUTE VÕLUD

Raul Oreškin, galerist

Foto: Maria Kilk

Läbi elu saatvaid rituaale mul pole, kui ehk igahommikune pikk ärkamine välja arvata. Mul on vaja aeglaselt ärgata, mis tähendab, et kui pean hommikul seitsmesele rongile jõudma, tuleb mul kell viis või vähemalt pool kuus tõusta, et saaksin rahulikult hommikukohvi nautida, kui tuju on, siis võimelda, ning eelmise päeva jooksul saabunud meilidele ja sõnumitele meeldib mulle samuti hommikuti vastata. Kodust väljun alati viimasel minutil. Arvutasin juba koolipäevil väga täpselt välja, kui palju aega võtab mul sihtkohta jõudmine, mistõttu astusin kooliuksest sisse koos koolikellaga ega pidanud seda kunagi hilinemiseks. Tartus tasandab minu „hilinemisi" akadeemilise veerandi tava.

Ebaausust tulenev kombestik on samas saatnud mind pea kogu elu, alles viimastel aastatel olen püüdnud end sellest võõrutada. Noh, et enne õhtut võib ikka hõisata või et ilu tohib pikalt kesta, ei pea kartma, et sellele pill peaks järgnema. Ei pea kolm korda üle õla sülitama, kui kardad midagi ära sõnuda, või – mis veelgi hullem – kolm korda üle riideeseme hüppama, kui midagi pahupidi selga juhtud panema.

Viimase poole aasta jooksul on mind kummitanud isegi oma ainukesest talismanist vabanemine. Ma ei ole pärit usklikust perekonnast, aga ema kinkis mulle miskipärast 18. sünnipäevaks risti, mida olen sest ajast saati ka alati endaga kaasas kandnud, ja kuigi mulle meeldib mõelda, et kannan nõnda kaasas ka mälestust oma emast, siis tean, et nii see ju pole, ning ehk oleks ausam ristist loobuda või vähemalt see hambatikuks ümber sulatada, sest just seda praktilist otstarvet on see kõik need aastad tegelikult täitnud.

LAUL KUI OHVRIAND JA NÕIDUS

Anna Hints, režissöör

Foto: Kaupo Kikkas

Mu vanaimä andis mulle edasi teadmise, et sõnal on vägi ja lauldud sõnal eriline vägi. „Egä laul om loits." Mul on olnud suguvõsas laulikuid ja ravitsejaid. Raviti nii sõnade kui ka taimedega. Vägevad olid need, kellele see miski salapärane ja võimas vägi oli andnud sõnad. Kui ma käin allikal, esivanemate ohvrikivi juures või vägevas Tammetsõõris, siis viin ohvrianniks alati ka laulu. Laul annab võimaluse paigaga juttu ajada. See oli Kütioru kuusik, kus sain esimest korda aru, et mitte mina ei laula, vaid nood vanad kuused saadavad mulle sõnu, nemad laulavad läbi minu. Laul ületab aja ja ruumi piire. Laul on mu võime ajas rännata. Mu kallis sõbranna oli rase ja viimasel piiril. Oli hingedepäev. Tuli tunne sõita Võromaale sugulastele külla, läksin ka vanatädi Ainoga sanna. Ja siis äkki nägin silme ees, et sõbranna sünnitab. Hakkasime siis seto vanatädi Ainoga sannas laulma, toetama sõbranna sünnitamist. Teadsin, et see pole niisama laul. Puhas nõidumine. Ja pärast sain teada, et täpselt samal ajal sõbranna sünnitaski. Suhteid lõpetan ma ka rituaalselt lauldes. Kui ma lapse isast lahku läksin, siis ma laulsin ikka väga kaua, nutsin ja laulsin ja nutsin ja laulsin, kuni äkki oli kerge olla. Kui ma lauldes midagi endale palun, siis alati pean paluma midagi ka teistele, andma endast ära. Laul võib ka mu peale pahandada. Ükskord Permikomis laulsin ühte laulu tohutult palju, mõtlesin, et ah, see on suvaline laul ja seda võib ka niimoodi laadnalt käiata. Ja muudkui käiasin ja käiasin rahva soovil toda laulu, kuni hääl läks ära. Muidu oli hääl korras, aga kui tahtsin just seda laulu laulda, ei tulnud piuksugi välja. Ja niimoodi kestis see pool aastat järjest. Siis pidin tolle salapärase ja vägeva väe ees rituaalselt andeks paluma. Käisin suitsusaunas, pesin oma laulupatu maha, palusin andeks ja hääl tuli tagasi.

NUNNU TASKUTALISMAN

Ann Vaida, *stand-up*-koomik

Foto: Eva Ligi Aydoğmuş

Mul on iga sügis taskus kastan, mida püüan hoida alles kuni kevadeni. Ma ei tea, kust ja miks see alguse sai, aga süüdistan oma ema. Sest kastanid on nunnud. Ühel hetkel ei viitsinud me neisse enam tikke toppida ja siilikesi teha, aga kastanit kaasas kanda on ju ikkagi nunnu.

Kui näen üle pika aja mõnda sõpra, siis hüüan kaugelt tervituseks ja palun tal lähedale jõudes käe välja sirutada. Ütlen: „Mul on sulle kingitus!" Poetan kastani talle peopessa ja vaatan tuttavas näos suunurki üles kerkimas ning silmi särama löömas. Sest see lihtsalt teeb tuju heaks, kui sa ootamatult kastani saad. Ja see teeb minul ka tuju heaks, kui keegi on kastani üle õnnelik.

Tegelikult on mul enamasti taskus isegi kaks kastanit, üks kinkimiseks, teine enda oma. Neil on muidugi vahe ja nad on hoolikalt valitud.

Rituaal on tähtsuse saanud rutiin. Aga iga päev enne kirjutamist kohvijoomine või enne lavale minekut juuste sättimine ei ole ju rituaal. See on ettevalmistus. Enne esinemist teksti läbimõtlemine, edasi-tagasi kõndimine, need kõik on läbimängimised, mitte rituaalid. Mõni koomik teeb kätekõverdusi, mõni vaatab vaikselt seina. Rituaalideks ma neid ei nimetaks.

Kui ma enne esinemist hilineks ning minu rutiinid jääksid lühemaks või mõni neist üldse ära, siis ma ei oleks kurb. Aga ma oleks kurb, kui mu taskukastan ära kaoks. Ja kui ma enne esinemist toimumispaika jalutan ja oma kastanit käes hoian, siis see võib-olla juba on rituaal.

IGAHOMMIKUNE MOTIVATSIOONIKÕNE

Jüri Kolk, kirjanik

Foto: Kris Moor

Niisiis, igal hommikul pärast hommikvõimlemist ja hügieeniprotseduure võian oma vurrusid pumatiga, tõmban selga ülikonna, seon kaela kuldsete kriksadullidega laia lipsu, ronin taburetile, edenen imposantsuse järgmisele platoole, kõrgun ähvardavalt iseenda kohal ning pean endale lühikese sütitava kõne.

„Pea meeles, et sa oled Jüri Kolk – luuletaja, seapeet ja vaskratsanik. Kui sul on raske, tead, seisus kohustab! Aja ennast sirgu, sa oled ikkagi mitmekordne aasta betoonehitise nominent!" Nii ütlen ma endale.

Ja siis ütlen ma, et pidagu ma meeles: minu aeg on piiratud ja ma peaksin midagi ära tegema. Näiteks molutama. Molutama kvaliteetselt, pühendunult. Mitte nii, et petan ennast ja teen näo, nagu rühmaks tööd teha, aga tegelikult ei tee tööd ega moluta.

Ma ütlen endale, et ma peaksin tööd tegema, aga sellele ei tohi pühendada tervet päeva, sest töid on teisigi. Ma ütlen endale: „Sina, seapeet ja vaskratsanik, katsu, et miski tehtud saaks! Söö midagi normaalset! Mine õigel ajal magama. Tee oma tööpäeva sisse pause, muidu on pärast silm hall ja ülejäänud päev raisus." Ma ütlen endale: „Ära ole loll, külamees!" Tõesti-tõesti ütlen ma endale seda.

Ma ütlen endale, et ma käiksin jalutamas ja ennast natuke liigutaksin. Ma loen endale fanfarihelide saatel ette päevakava. Ma ütlen endale: „Ma tahan näha pingutust. Ma tahan näha kulgemist koos jõega. Ma tahan veidi mässumeelsust, selles ei taha ma mingit vastuvaidlemist kuulda. Ma nõuan ausust, jah!"

RING RINGI JÄREL

Kristjan Otsmann, koolitaja ja arengutoetaja

Foto: erakogu

Mu ringid koolitusruumis enne koolituse algust käivad alati päripäeva. Ju sujuvad asjad siis paremini.

Kui sõidan koolitusele auto või mootorrattaga, siis teekonna viimased 15–20 minutit laulan häält lahti. Kui saabun ühistransportiga, siis piirdun kaela- ja õlapiirkonna venituste ja lõdvestamisega. Hääleaparaat tuleb soojaks saada, pill peab hääles olema. Nii, mu hääl on valmis.

Koolituskohas saavad esmalt paika lauad-toolid. Ikka vasakult alustades, ruumi tagaosast läbi ja ette paremale välja. Seejärel materjalid laudadele. Ikka päripäeva. Kirjaplokid. Pliiatsid. Vastavalt vajadusele vildikad, kleepsupaberid, vahel harva käärid või mängukaardipakid. Ikka päripäeva. Lõpuks käib pilk veel korra ruumist üle. Päripäeva. Nii, ruum on valmis ja ootab.

Nüüd tuleb arvuti valmis sättida: avada esitluse avaslaid, mõttekaardivara, filmiklipid, kontrollida heli ja vajadusel seada pilt projektorile sobivaks. Nii, tehnika on valmis. Vesi! Vesi on puudu. Toon endale vett, joon klaasitäie, täidan klaasi uuesti ning asetan lauale.

Nüüd on ka osalejad kohale jõudnud ning istet võtnud. Sean end koolitajalaua taha ning libistan naeratusega, mis rohkem silmis kui suunurgas, pilgu üle inimeste. Ikka päripäeva. Nii, inimesed on valmis. Loodetavasti. Tõusen. Paus. Veel üks ring pilguga. Hingan sisse ja välja ja sisse. Võime alustada.

Eks need päripäevaringid ebausk ole. Aga pole julgenud siiani ka vastupidist proovida, et teeks õige vastupäeva ringe. Või siis risti-rästi, suvalises järjekorras. Mine tea, äkki siis asjad ei suju või lähevad sootuks sassi.

LOOMINGULISELT VILJAKAD UUE AASTA ESIMESED TUNNID

Rainer Jancis, muusik

Foto: Airi Leon

Mul on rituaale, mille ma olen küll viimasel ajal ehk unarusse jätnud. Kui nüüd järele mõelda, siis isegi pisut veidraid. Näiteks üks asi, mida olen praktiseerinud uusaastaööl, on stuudiosse tõmbumine ja komponeerimine. Eesmärgiga, et uus aasta saabuks muusikat kirjutades. Mul on üsna palju uut aastat üksinda vastu võttes kirjutatud lugusid. Kuigi iga kord pole olnud võimalik radikaalselt üksindusse tõmmata, siis olen ikka leidnud mingi momendi kõrvaltoas pilli näppimiseks või kas või mõttes mingi fraasi kirjutamiseks, et see pärast paberile panna. Pean küll tunnistama, et viimased paar aastat on 00.00 saabunud Warschauer Brückel Berliinis kohutava vihina ja paukumise saatel, mida ma tegelikult jälestan. Ma tean, et nii ei lubata tänapäeval mõelda, aga see raha, mis mõne tunniga taevasse kõmmutatakse, võiks katta mõne nälginud olendi toidulaua või olla muul moel kasulik. Aga ehk olengi pidustuste ja pidupäevade luuser, alati on kuidagi hea tunne, kui see jant lõpuks läbi saab ja saabub mõnus tavaline hall argipäev, kus mitte kedagi ei huvita mitte miski. Elu ju koosnebki rituaalidest. Kui teha ühte või teist asja teadlikult ühtemoodi, siis arendame sellega eneseteadlikkust. Ka hommikul soki jalga tõmbamine või ükskõik mis muu argitoiming võib olla rituaal. Hommikukohv on nii riitus kui ka sõltuvus. Meie keha on täis erinevaid rituaale, mis ennast iga päev manifesteerivad.

KOHVIKUSKÄIGU *JOIE DE VIVRE*

Kaspar Jassa, giid ja DJ

Foto: erakogu

Olen käinud mäletamata aegadest saati kohvikutes ja igasugustes muudes söögikohtades. Minu ema ei paelunud eriti kodused söögitegemised. Kui see oli vähegi võimalik, siis iseseisev kokkamine jäi kõrvale ja mindi kuhugi sööma. See traditsioon lähtus vanaemast. Tema tegi küll meelsasti ja väga maitsvalt süüa, ent armastas samuti väljas einestamist. Vanaema ja ema olid üksikud inimesed, kasvatasid üksi lapsi ja siplesid pidevates argimuredes. Kohvikud, kinod, teater ja raamatud olid ruumid, kus sai olla mõneks hetkeks igapäevaelust eemal. Lapsed ja lapselapsed hakkasid kõndima samu radu. Kohvikuskäigud kujunesid elu lahutamatuks osaks. Vahel sai kohvikus käidud mitu korda päevas. Kohvikus ei käidud üksnes argipäeviti, vaid ka perekondlike sündmuste puhul ning ka paraadide ja aastavahetuste ajal. Samas ei kujunenud söögikohtade külastamisest kunagi mingit rutiini. Kohvikuskäik oli siiski alati eriline sündmus, pelgalt juba selle pärast, et kohvikusse polnud järjekordade tõttu nii kerge sisse saada. Tänapäevaga võrreldes oli menüü üsna armetu. Ent ometi oli kohvikusseminek sisenemine helgemasse ja intelligentsemasse maailma.

Ma olen käinud oma elus kohvikus tuhandeid kordi ja käin ka praegu iga nädal üle viie korra. Mispärast? Minu jaoks on kohvik konkreetse ja kategoorilise hedonismi aegruum. See vastandub igapäevasele perspektiivitule pusimisele ja rähklemisele. See on minu siin-ja-praegu-rituaal.

HOMMIKUKOHV JA METSA TERVITAMINE

Eike Eplik, kunstnik

Foto: Silver Sikk

Minu rituaalid on vist küll väga tavalised ja kohati ka üldeestlaslikud. Igahommikune rituaal on kohvijoomine ja rahulik ärkamine. Vajan ideaalis kuskil poolteist tundi rahulikku aega päeva alustamiseks, enne kui kodust väljun või suhtlema hakkan. Lihtsalt istun ja joon vaikselt kohvi, lasen meeltel ärgata ja tunnetan seda. Pigem ärkan selle jaoks varem, kui et poolunes kodust välja torman. Ja hommikune kohv peab kindlasti olema piimaga! Sellega on nalja ka saanud: kui elukaaslane kogemata õhtul piima ära joob, siis hommikul olen kindlasti pahane – aga ega ta enam seda viga ei tee ka.

Olen ka üsna kirglik korilane. Kui ma hooaja jooksul vähemalt mõnelgi korral seenele ja marjule ei saa, on elust kohe midagi puudu ja talvele vastu minna kurb. Olen lapsest saadik vanemate ja õdede-vendadega metsas käinud. Lapsepõlvest on pärit ka looduse hingestamine ja sellega seotud rituaalid, nagu metsa ja puude tervitamine, tänamine andide eest ja muu taoline. Paras rituaal on ka õine hoidiste tegemine pärast metsaskäiku. Üldse meeldib mulle õine aeg, siis saab kuidagi häirimatult tegutseda ja on teistmoodi vaikus.

Eks neid rituaale on tegelikult väga palju, ma lihtsalt ei teadvusta neid endale sellisena, vaid võtan neid kui igapäeva osa.

MEIE IGAPÄEVAST EBAUSKU…

Sõltumata sellest, kas me naeruvääristame inimeste ebausklikke praktikaid või võtame neid tõsiselt, on selge, et neil on tänapäeva ühiskonnas oma roll. Ehkki vormiliselt on need muutunud, on sisu võrdlemisi sarnane aastasadadetaguse ajaga.

Jaana Davidjants

Olin vist umbes kaheteistaastane, kui vanaisa rääkis mulle, et kuhugi minnes ei tasu võtta naastes ette täpselt sama teekonda. See toovat halba õnne. Rakendasin õpetussõnu nii hästi, kui oskasin. Teekond koju hakkas venima ootamatult pikaks. Sõitsin erinevate bussidega, eksisin mitu korda ära, vanemad olid pahased. Aga loobuda ei julgenud.

Ebausk seostub kauge minevikuga. Või siis seda harrastavad kuskil mingid kauged loodusrahvad. Või esoteerikud. Aga kindlasti mitte tõsimeeli tänapäeva inimesed. Suhtumist ebausku näitavad ka selle sõna definitsioonid. Näiteks Merriam-Webster pakub, et tegemist on „praktikaga, mis tuleneb teadmatusest […], usust maagiasse või põhjuslike seoste valesti mõistmisest". „Mis tahes veendumus, mis põhineb teaduse asemel hirmul või teadmatusel," lisab Your-Dictionary.

Aastaid hiljem tulid mu pikad koduteed sõpradega jutuks. Oodatud naerupahvaku asemel kohtasin hoopis mõistvaid pilke. Tuli välja, et ebausud ei olnud neile sugugi võõrad. Paljud mõõnsid hoopis, et tunnevad kolmeteistkümnendal reedel kerget ebamugavust, vahetavad musta kassi nähes teepoolt ning usuvad muidugi vankumatult, et kui jätad klaase kokku lüües inimesele silma vaatamata, ootab sind ees seitse aastat kehva seksi. („Aga vähemalt seksi," rõõmustas sõber.)

Mitmel tuttaval olid ka täiesti enda loodud rituaalid. Nii tunnistas advokaadist semu mulle, et tal on olnud aastaid õnnetoovad amuletid. „Keskkoolis näiteks ühed aluspüksid. Sellised erksinised," jutustas ta. „Kandsin neid alati eksamite ja muude tähtsate sündmuste ajal." Sõbranna rääkis, et pärast arvuti sisselülitamist avab ta kõigepealt brauseri ja ootab kolm minutit liikumatult. Selleks et kaitsta arvutit halva õnne eest. Teine sõber tunnistas, et lennukile minnes peab ta ümisema juppi „Tähtede sõja" tunnusmuusikast.

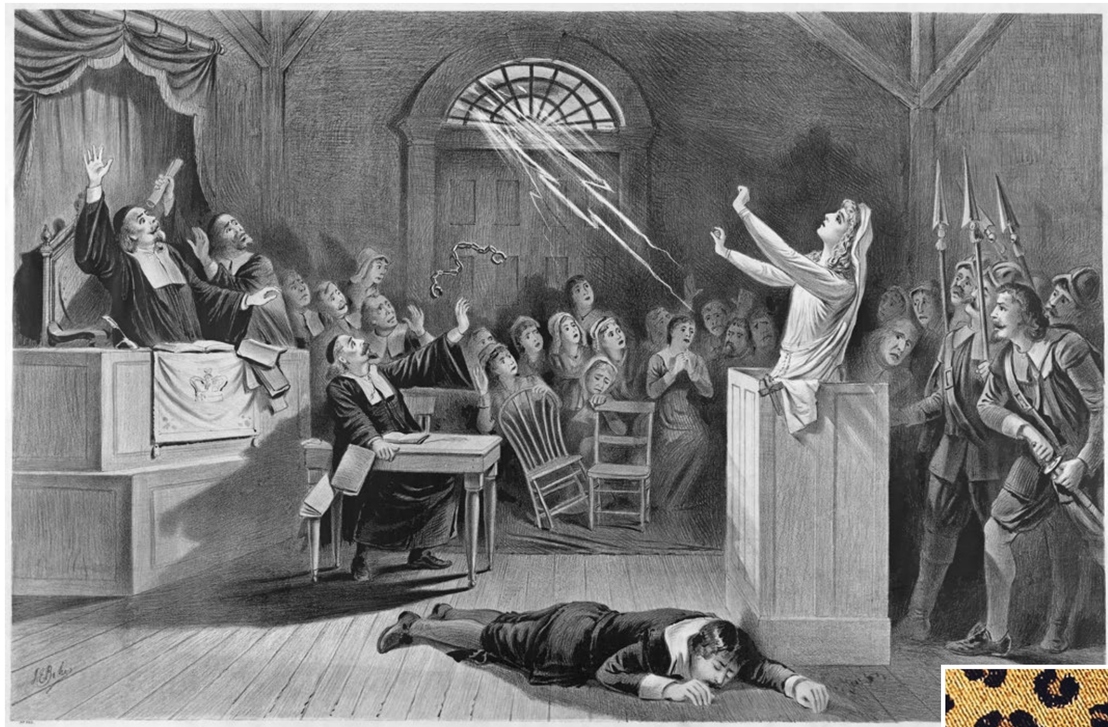

Ebausud, mõjugu nad kui naeruväärselt tahes, räägivad mõndagi meie ajaloolisest taustast ning ühiskonna varjatud võimusuhetest. Joseph E. Bakeri Salemi nõiaprotsessidest inspireeritud lito 1892. aastast. Allikas: Wikimedia Commons

TUNTUD EBAUSUD

Ebauskude kujunemist on raske täpselt määratleda. Selle üle vaidlevad nii folkloristid kui ka antropoloogid. Näiteks ebausku, mille kohaselt tuleb halva vältimiseks puitu katsuda, seostatakse iidsete paganlike rituaalidega. Arvatakse, et meie esivanemad koputasid puudele, et neis elavatelt vaimudelt ja jumalatelt teenet paluda. Kommet seostatakse ka Kristuse löömisega puidust ristile. Briti folklorist **Steve Roud** väidab aga oma raamatus „The Lore of the Playground", et praktika pärineb 19. sajandi lastemängust „Tiggy Touchwood". Küllap mäletavad paljud eesti lapsedki, et kui katsusid puud või posti ja hüüdsid „uka-uka, mina prii", ei saanud sind enam ukakaks lüüa.

Ameerikas ja Inglismaal usutakse siiani, et menstrueeriv naine ärgu parem telkima mingu, sest vere lõhn meelitab kohale karud.

Redeli alt kõndimise hirmu seoatakse Vana-Egiptusega. Seinale toetuv redel moodustab kolmnurga, mida egiptlased pidasid pühaks. Sajandeid hiljem hakkasid kristlased siduma redeli all tekkivat kolmnurka püha kolmainsusega, mis ei soodustanud kolmnurga all töllerdamist. Eestlaste hulgas levinud hirm siseruumides vilistamise ees on tuntud teisteski kultuurides, rääkimata teatrist. Viimasel on küll hilisemad ja hoopis praktilisemad juured. Enne raadiosaatjate kasutuselevõttu suhtlesid teatrietenduste suuri maalitud taustu liigutavad lavatöölised vilistades. Suvaline vile võis saata lavatöölisele vale signaali, et dekoratsiooni tuleb liigutada, seades näitlejad ohtu.

MÕRVAV MENSTRUATSIOON

Niisiis ei tunne ebausud ajalisi ega kultuurilisi piire, ulatudes antiikajast tänapäeva ning lähtudes nii religioossetest uskumustest kui ka praktilistest vajadustest. Ja nagu kõik muu siin ilmas, peegeldavad ebausudki varjatult ühiskonna võimujaotust.

Nii on mitte just üllatuslikult mitmed naistega seotud ebausud ajahambale kenasti vastu pidanud. Näiteks vanad egiptlased võisid ju arvata, et must kass toob õnne, ent hiliskeskajal hakkasid läänekristlikus kultuuris levima kiriku algatusel[1] nõiajahid. Tuleriidale saadeti mitukümmend tuhat „nõida", suurem osa neist naised. Musti kasse hakati aga pidama nõidade kaaslasteks, kui mitte nõidadeks endiks. Nii leidis oma otsa palju kasse ning teed ületavast mustast kassist sai halva õnne märk.

Nõiahirm pole siiani kuhugi kadunud, ainult teisenenud. Valjuhäälseid ja oma arvamusega naisi tajutakse tänapäevalgi ohtlikena. Ka Eestis pannakse naisi jätkuvalt paika, kutsudes neid vastikuteks nõidadeks. Ja seos kassidegagi pole kuhugi kadunud (vt „crazy cat lady"). Endine ebausk on lihtsalt muundunud halvustavaks stereotüübiks. Muide, Indias, kus toimuvad praegugi veel nõiajahid, võib selline sildistamine lõppeda siiani surmaga.

Võiks ju arvata, et suhtumine teise kunagisse suurde kiriklikku ja ühiskondlikku tabusse ehk menstruatsiooni on nüüdseks muutunud. Ometi on seegi vaid teisenenud ja võtnud moodsamaid vorme. Nii on päevade jälgimisteenus Clue kogunud kokku tänapäevaseid mensesega seotud ebauske üle maailma. Selgub, et Ameerikas ja Inglismaal usutakse siiani, et menstrueeriv naine ärgu parem telkima mingu, sest vere lõhn meelitab kohale karud. Rumeenias ei tohi kuupuhastuse ajal lilli katsuda, sest siis need surevad. Poolas levib ebausk, et päevade ajal seksides võib oma partneri ära tappa. Mehhikos arvatakse, et menstrueeriv naine peab vältima väga rütmilise muusika järgi tantsimist. Ja samas vaimus edasi.[2]

Nii räägivad ebausud laiemalt meie ajaloost – võimusuhetest ja sellest, mida tembeldatakse ühel ajahetkel õigeks või valeks. Kusjuures, need uskumused töötavad ilmselgelt naiste ja teiste marginaliseeritud rühmade esindajate kahjuks.

Stereotüüpselt peetakse naisi ebausklikemaks kui mehi, isegi kui info selle kohta on vastukäiv. Küll aga leidis British Psychological Society uuring, et naisi mõjutavad halvad ended rohkem kui mehi[3]. Kahtlustan, et ka siin võib põhjus taanduda võimujaotusele – kuna naised on ühiskondlikult nõrgemal positsioonil, on nad ka sedavõrd ebakindlamad.

NÜÜDISAEG

Olukord on muidugi iidsete aegadega võrreldes muutunud. Oleme saavutanud end ümbritseva üle teatava kontrolli. Tehnoloogia areneb mühinal, üldjuhul prevaleerib teaduslik maailmavaade. Paljud meist teavad, et ebausud ei ole ratsionaalsed – ja ometi me järgime neid! Miks me seda teeme?

Psühholoogia seletab ebauskude püsivust ärevusega. Inimesed pöörduvad ebausklike rituaalide poole siis, kui stressitase on kõrge ning nad tunnevad, et ei kontrolli toimuvat. Isegi kui me teame, et ebausk ei aita, on rituaalid emotsionaalselt kasulikud – need loovad näilise korra, muudavad meid enesekindlamaks ja toetavad seeläbi meie sooritust[4]. Ebauskudel on väidetavalt ka evolutsiooniline roll. Inimesed on mustreid otsivad olendid. Ja need, kes olid kõige osavamad mustreid leidma ja neist järeldusi tegema, jäid ellu[5].

Isegi kui me teame, et ebausklikud rituaalid ei aita, on need meile emotsionaalselt toeks.

Mõnikord annab rituaalide täitmine märku tõsisemast probleemist, näiteks kui kakskümmend korda lampi välja ja sisse lülitada, on tegu obsessiiv-kompulsiivse häirega.

Mõnikord annab rituaalide täitmine märku tõsisemast probleemist, näiteks kui kakskümmend korda lampi välja ja sisse lülitada või kui erksiniste aluspüksteta enam toast välja ei saa. Sel juhul on tegu obsessiiv-kompulsiivse häirega. Kattuvust on küll vaidlustatud sellega, et ebausklike rituaalide täitmisel ja obsessiiv-kompulsiivse häire puhul aktiveeruvad aju erinevad osad.

Nii või naa tundub, et nii obsessiiv-kompulsiivne häire kui ka usk rituaalidesse on seostatavad praeguse moesõnaga „ärevushäire". Põhjuseid sellele pakutakse mitmeid, näiteks suurem teadlikkus ärevushäirest (ja selle medikamentidega leevendamisest). Palju räägitakse ka tänapäevase elukorralduse mõjust vaimsele tervisele. Tööalane konkurents, kehvad töölepingud, kahanev hoolekandesüsteem ning lagunev sotsiaalne võrgustik panevad stressi kuhjuma. Lisaks sotsiaalmeedia, mis toob kõik katastroofistsenaariumid läbisegi teiste inimeste ägedate eludega iga päev koju kätte. Jah, hunt täna maha ei murra, aga töökohast võib ilma jääda sõrmenipsuga, pensionieas ootab vaesus ning lõpuks polegi kõigel vahet, sest teadlased on kliimakatastroofi vältimatuses nüüdseks juba suhteliselt ühel meelel.

Paradoksaalselt on mitmed moodsad rituaalid seotud just nimelt tehnoloogia, näiteks lendamise, arvutite või nutitelefonidega. Tehnoloogia areneb, samas mõistab keskmine tarbija järjest vähem, kuidas need imemasinad täpselt töötavad. Ehk on uute ebauskude kujunemisel oma roll ka valitseval individualismil. Nii võtamegi tänapäeval vanad ebausud ja muudame neid lähtuvalt isiklikust elukogemusest ja soovidest.

AJA JA KULTUURI PEEGEL

Sõltumata sellest, kas me naerame ebausu üle või võtame seda tõsiselt, on sel meie igapäevaelus igal juhul oma roll. Teadus võib küll areneda, aga ärevus ei kao kuhugi. Muutunud on hoopis hirmude põhjused. Ja ometi, isegi kui me teame, et ebausklikud rituaalid ei aita, on need meile emotsionaalselt toeks. Pealegi on lohutav, et ebauskudest õhkub teatud optimismi (ikka need helesinised trussikud). Nii ei räägi ebausud mitte ainult meie jagatud hirmudest, vaid ka lootustest.

Jaana Davidjants on Tallinna Ülikooli kultuuriteooria doktorant ja graafiline disainer.

[1] *Virginia osariigi George Masoni ülikooli majandusteadlased Peter Leeson ja Jacob Russ pakuvad, et nõiajahtide üks põhjus oli katoliikliku ja protestantliku kiriku konkurents.*
[2] *36 superstitions about periods from around the world. – Clue, 05.09.2017.*
[3] *De Paola, M.; Gioia, F.; Scoppa, V. 2014. Overconfidence, omens and gender heterogeneity: Results from a field experiment. – Journal of Economic Psychology, nr 45, lk 237–252.*
[4] *Damisch, L.; Stoberock, B.; Mussweiler, T. 2010. Keep your fingers crossed! How superstition improves performance. – Psychological Science, nr 21 (7), lk 1014–1020.*
[5] *Shermer, M. 2003. How We Believe: Science, Skepticism, and the Search for God.*

KOPLI COUTURE
külastage meid ka vanalinnas **MUNGA 2**
PÄÄSTA MAAILMA STIILSELT!
Kopli Couture uus vintage pood
Telliskivi Loomelinnakus
avame **05.12 - Telliskivi 60a/5**
@KopliCouture

RITUAALIMAASTIKKU KAITSEB KÕIGE PAREMINI KOGUKOND

Hiisi ja muid looduslikke pühapaiku, mis on traditsiooniliselt olnud rituaalide toimetamise kohtadeks, aitab tõhusamini kaitsta kohalike elanike parem teadlikkus nendest.

Kirjutas **Ott Heinapuu**, illustreeris **Maris Siimer**

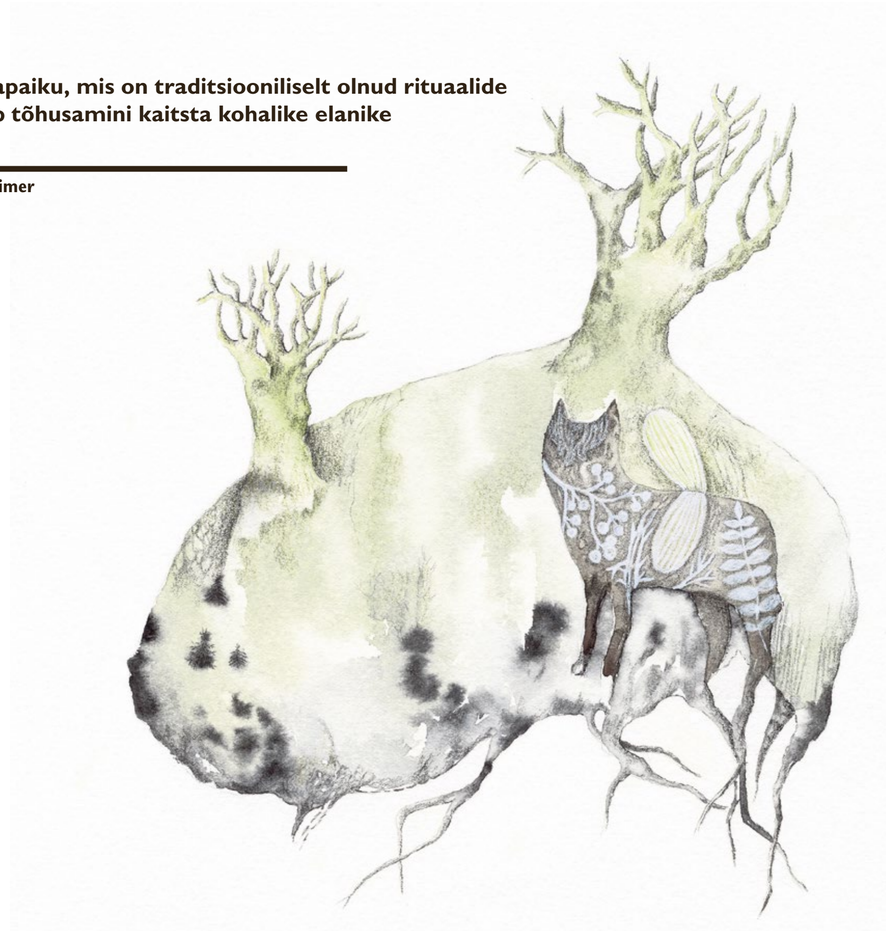

Eesti looduslike pühapaikade tähtsaimad liigid on hiied, pühad kivid, pühad puud, ristipuud ja ristimetsad, pühad allikad ja muud veed, nagu järved ja jõed. „Looduslik pühapaik" on katusmõiste, mille Rahvusvahelise Looduskaitseliidu (IUCN) kaitsejuhend sisustab üsna üldiselt kui „maa- või veeala, millel on rahvastele ja kogukondadele eriline vaimne tähendus". Säärane üldistustasand on vajalik, kui arvestada loodusliku ilmega pühapaikade väga suurt mitmekesisust.

Meie varasem suulise kultuuri pärimus, mis puudutab looduslikke pühapaiku, on tekkinud vastastikmõjus inimese ja maa vahel ning väljendab kohaliku rahvaliku usundi ja maakasutuse tavasid ning arusaamu. Viimasel kahel aastasajal on sellele lisandunud rahvusliku ärkamise järgses eesti kirjavaras sündinud pühapaikadest kõnelemise viis, milles toetatakse ristiusule eelnenud vanale usule viidates sümboolselt eesti rahvuse eluõigust. Need kaks kõnelemisviisi põimuvad ja vanem kohapärimus on liitnud endale edasikestmise toetamiseks üsna tihti juurde kirjanduslikke motiive.

Nagu ülejäänud maastikku, on pühapaiku kujundanud kohalik maakasutus ja praktikad, milles väljendub lisaks põllu- ja metsamajanduslikele ning muudele utilitaarsetele kaalutlustele ka üldisem arusaam keskkonnast. Selle hulka on kuulunud alati teadmine üleloomulike vägede ning olendite tegevusest, elukohtadest ja harjumustest, mis elab tänapäeval edasi teatud paikade kultuuriliselt ja sümboolselt väärtuslikuks pidamise varjus. Mõne maa- ja loodusvara kasutamine on olnud traditsioonilises ühiskonnas piiratud keeldudega, nagu kündmis- ja raiumiskeelud. Tavad piiritlevad kohad, kus pöörduda üleloomulike olendite poole ja neile ande anda või aasta ringi pühi tähistada. Tänapäeva ühiskonnas toetavad sääraseid traditsioone kohati looduskaitseseaduse ja muinsuskaitseseaduse alusel seatud ametlikud piirangud.

PÜHAPAIGAD KUI ÜLELOOMULIKE OLENDITE KAITSEALAD

Püha paika võib tähistada kohapärimuses väide üleloomuliku olendi või väe asukohast. Pühapaigas kehtivate eripäraste käitumisreeglite seost tarvidusega saada hästi läbi seda asustavate üleloomulike olenditega näitlikustab lugu endisest Kassari hiiemetsast: „Tagakülas oli olnud hiiemets. See olnud nii tihe, et pole läbi saand. Sääl eland hiieneitsid ja hiiekoerad. Kes pole mõistnud hiielaulu, sellele tulnud hiiekoerad kallale ja murdnud ära; kes jälle mõistnud, saanud ilusasti läbi." (Rääkinud 80-aastane **Villem Vahe** 1924. aastal Kassari Esikülas.)

Paiga pühadust võib tähistada ja kinnitada lugu või pärimus, mis meenutab mõnda üleloomulikku sündmust minevikust, näiteks inimeste muutumine keelu rikkumise tõttu või muul põhjusel puudeks või kivideks (nagu Iru ämm). Hiiemägi või hiis võib olla ka taevast sadanud või kohale lennanud, härjad ees. Pühapaiga võib olla sundinud asukohta vahetama sellega seotud keelu rikkumine endises asupaigas. Rapla kihelkonna Ohekatku hiiemäe kohal olla olnud jutu järgi enne järv, millest järvevesi lahkus lapserätikute pesemise pärast. Samale kohale tuli härgade veetud hiiemägi.

Ohekatku hiiemäe kohal olla olnud jutu järgi enne järv, millest järvevesi lahkus lapserätikute pesemise pärast. Samale kohale tuli härgade veetud hiiemägi.

Pühapaikades on käidud kõige rohkem ande ehk ohvreid viimas selleks, et paluda inimeste või loomade tervist ja õnne, näiteks karjaõnne, et loomad edeneks ega sureks, ning viljaõnne, et saada paremat saaki ja vältida ikaldust.

Pühapaigas järgitavad kogukondlikud kombed rõhutavad ja edendavad inimkogukonna head läbisaamist sellest väljapoolsetega, nagu jumalad, muud üleloomulikud olendid, surnud ja metsloomad, kuid aitavad samas hoida või kehtestada inimkogukonna sisemist sidusust valitsevaid suhteid ja reegleid (see kehtib näiteks hiites ja muudes niinimetatud maa-alalistes kompleksesetes pühapaikades peetud kogukondlike pühade kohta) või siis parandada kriisiriituste kaudu suhteid jumalate või üleloomulike olenditega (nagu **Gutslaffi** 1644. aastal kirjeldatud härja andmine Piksele Võhandu jõel põua leevendamiseks; samuti tuleks siia liigitada eraviisilised raviritused ja muud tihtipeale salajased nõidumised pühapaikades, millega mõnda tõbe või muud häda leevendatakse).

Üheks kogukondliku tähistamise viisiks on olnud kooskäimised ja tants hiites. Eelmise aastasajavahetuse aegu olnud ka Viru-Nigula kihelkonna Samma küla Tammealuse hiie keskse tamme ümber kombeks

SILMAPAISTVAID LOODUSLIKKE PÜHAPAIKU EESTIS

PÜHAJÄRV OTEPÄÄ LÄHEDAL

Legendi järgi sadanud järv taevast maa peale, kui inimesed pühas tammikus seda maa pealt taevas nägid ning selle kohinat kuulsid ja üks nende seast öelnud: „Kohiseb teine taevas nagu meie püha tammik maa peal."

EBAVERE HIIEMÄGI VIRUMAAL

Rahvapärimuse järgi on mäel aeg-ajalt mõnele inimesele ilmunud ja ootamatult kadunud uhke linn, kus on saanud endale uhkeid asju soetada ning kõrtsis käia.

PALUKÜLA HIIEMÄGI RAPLA KIHELKONNAS

Mäel elavat jumal Hiie Tõnn. Mäel asuvate puude alla, okste ja tüvede peale pandud ohvreid, näiteks vilja, leiba, jahu, loomi jne. Mäe sees on Tõnniauk, kust on leitud ka toidu toomiseks kasutatud kausside tükke.

TAEVASKOJAD AHJA JÕE ÜRGORUS

Emalätet on peetud pühaks paigaks juba aegade algusest. Räägitakse, et kui Emalätte veega 40 korda nägu pesta, võib seitse aastat nooremaks saada. Neitsikoopas kuduvat aga kangast linalakk neiu, kes kunagi jõkke uppus.

KUREMÄE HIIETAMM JA OHVRIALLIKAS VIRUMAAL

Muistendi järgi istutanud hiietamme Kalevipoeg. Ühe väite kohaselt hakanud see kasvama tema maasse torgatud jalutuskepist. Ohvriallika vett peetakse tervendavaks.

TAMME-LAURI TAMM URVASTES

Pärimuse järgi on tamme nimi tuletatud tulejumal Lauritsast, kes elanud puu tüves ning saatnud ümbruskonda õnnetust ja kurja, kuid vahel ka head. Tulevaim olevat Urvaste koolimaja mitu korda põlema pannud.

PANGA PANK SAAREMAA PÕHJARANNIKUL

Mustjala panga 102-jalalise järsu kalju kohta jutustab rahvasuu, et sealt olla varem iga aasta üks inimene või loom merejumalale või näkile ohvriks alla tõugatud, et veevalitseja muid inimesi õnnetuse eest hoiaks.

Vt ka: maatundmine.estinst.ee

tantsida, nii et puu juures oli maa nii ära tallatud, et seal rohtu ei kasvanud. Samuti on Lehmja tammik Jüri alevikus tänapäevalgi rahva kooskäimise paik, kus tehakse jaanituld ja kiigutakse külakiigel.

Teisalt võivad pühapaikadega seotud keelud püsida kauem kui positiivsed kombed, mida seal täidetakse, ning pühapaigast võib valdavalt kristlikus ühiskonnas saada näiteks kummitav koht, mis on ühenduses inimeste suhtes vaenulike üleloomulike olenditega, kellega on parem mitte tegemist teha.

AKTIIVNE KASUTUS TAGAB PÜHAPAIGA SÄILIMISE

Looduslike pühapaikade teadvustamisele ja säilitamisele on pühendatud muinsuskaitseameti veetav riiklik arengukava. Inventuuri käigus annavad asjatundjad ka oma soovitused selle kohta, mis pühapaigad tuleks täiendavalt kaitse alla võtta. Osa looduslikest püha-

Ott Heinapuu lõpetab Tartu Ülikooli semiootika osakonnas doktoritööd looduslike pühapaikade teemal ja on teeninud elatist kirjatööga ajakirjanduses ning avalikus teenistuses.

jätkub >

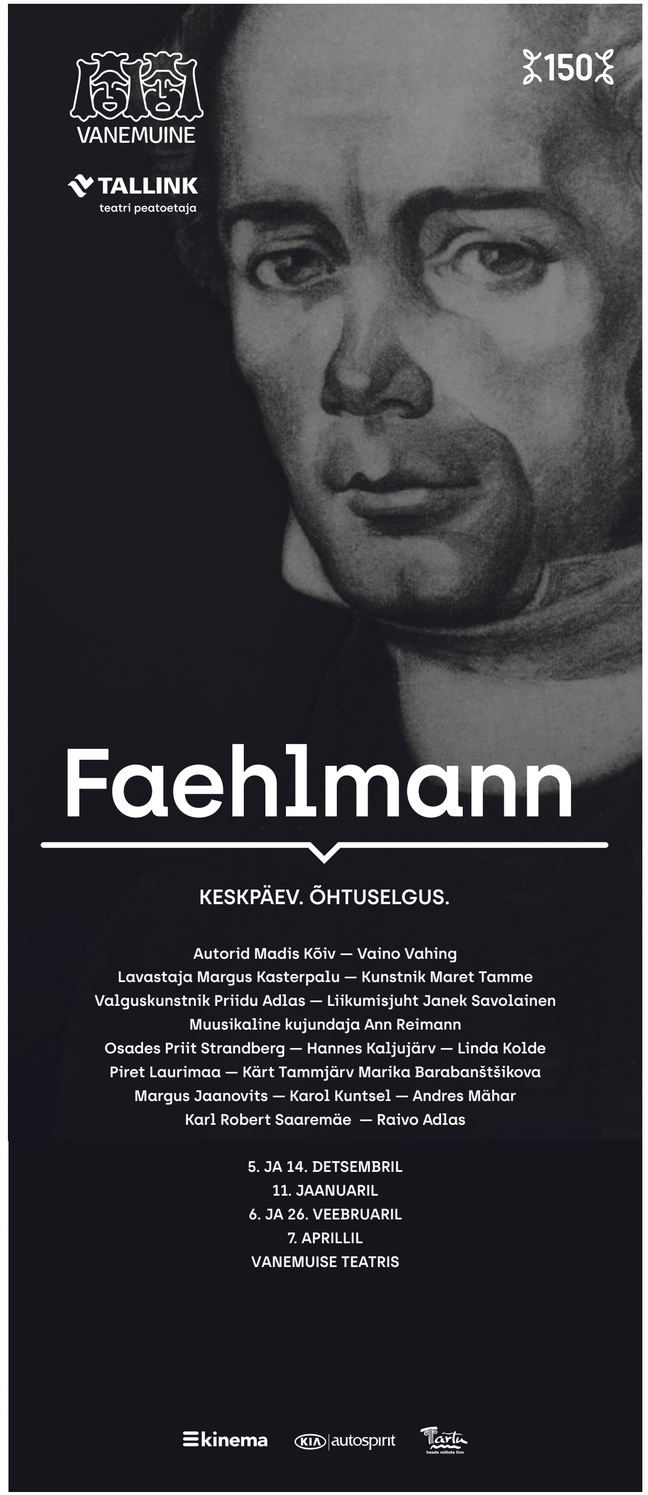

< eelneb

paikadest, nagu allikad, ohvrikivid või pühad puud, on võetud varem looduskaitse alla just kultuuriväärtustena. Praegu ähvardab aga mõnda sellist muistist looduskaitse alt väljaarvamine: keskkonnaministeerium on algatanud tänavu Vetla Pühaallika, Sõtke küla Pühajõe allika ja Rapla orjakivi looduskaitse alt väljaarvamise, kuna neil ei ole looduskaitselist väärtust.

Valdavalt kristlikus ühiskonnas võib pühapaigast saada kummitav paik, mis on ühenduses inimeste suhtes vaenulike üleloomulike olenditega, kellega on parem mitte tegemist teha.

Kultuurimälestiseks kuulutamine või ka looduskaitse alla võtmine on administratiivselt mõistagi keerulisem kui kaitse alt väljaarvamine. Kuna praegusest õigusest tulenev kaitsekorraldus ei pruugi vastata täielikult vanadele keeldudele, aitab pühapaiga säilimisele kas või sümboolselt kaasa iga täiendav riikliku või kohaliku kaitse meede.

Kuid ka looduskaitsest või kultuurimälestise staatusest ei pruugi piisata, nagu näitab kogemus raietöödega Maardu hiiemetsas ja Karksi kihelkonna Annemäel. Seepärast on tarvilik lisaks riiklikule kaitsele ka kohalik teadmine ja huvi – aktiivses kasutuses pühapaiga hävitamist on raskem põhjendada.

Ka IUCN soovitab anda pühapaikade üle otsustamise õiguse eestkostjatele ehk neile inimestele või rühmadele, kes pärimust järgides pühapaiga eest hoolt kannavad. Seda soovitust on järgitud näiteks Austraalias, kus põliselanike tavasid järgides keelati hiljuti turistidel pühale Uluru mäele ronimine. Eestkostjad võivad olla looduslike pühapaikadega seotud ajalooliseltkultuuriliselt, enesemääratluse ja usutalituste kaudu ning elada nii nende läheduses kui ka neist suhteliselt kaugel.

Minu meelest ohustabki looduslikke pühapaiku praegu kõige rohkem inimeste teadmatus: kui põhimõtteliselt on huvi pühapaikade vastu võrdlemisi suur, siis vähesed oskavad oma kodu- või päritolukandi kõiki vanu pühapaiku üles leida. Õnneks on viimastel aastakümnetel ilmunud **Mari-Ann Remmeli**, **Marju Kõivupuu**, **Kristel Vilbaste** ja **Ahto Kaasiku** sulest mitu raamatut, mis aitavad seda teadmisjanu kustutada. Samuti on Hiiepaiga lehel kättesaadav pühapaikade kaardirakendus.

Oluline on ka märkida, et pühapaikade parim tundja Ahto Kaasik veab MTÜ Põline Pere korraldusel hiieretkede sarja, mis on teinud praeguseks ringi peale kogu Eestile. Iga retk keskendub kihelkonna või paari pühadele paikadele ning annab igale huvilisele võimaluse oma kodukandi, päritolupaiga või muidu huvi pakkuva piirkonna pühapaikadega tutvust teha. Nii tekib huvilistel võimalus neile seni tundmata paiku taas tarvitusele võtta.

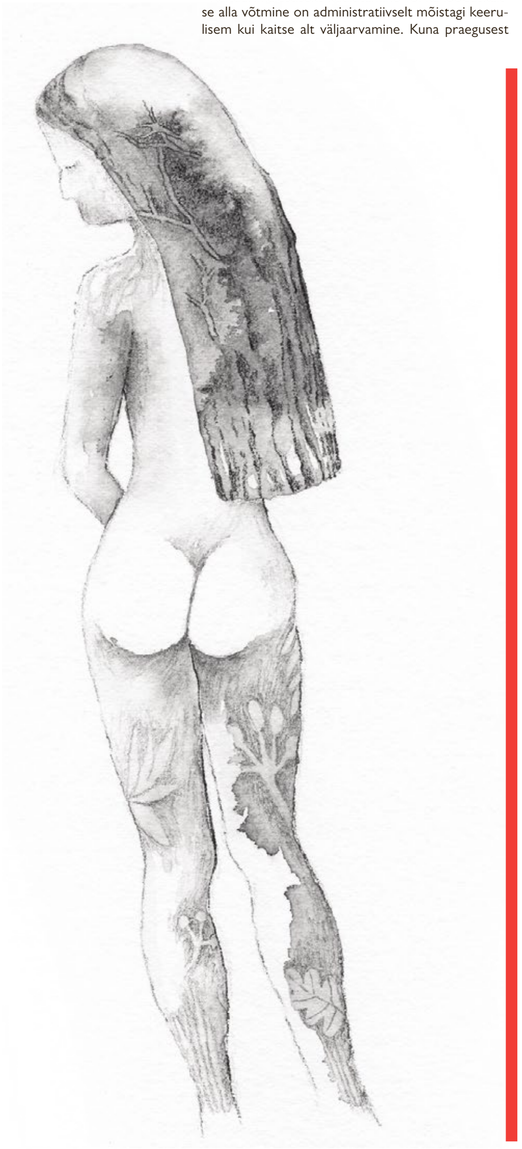

MÜSTILISE HIIEMAAILMA OLENDID JA USKUMUSED

Eesti rahvapärimus seostab hiitega mitmeid rituaale ja üleloomulikke olendeid. Siin on lühike ülevaade tegelastest, kes hiites toimetavad, ja rituaalidest, mida pühapaikades täidetakse.

HIITE TEKKIMINE

Hiite uurija, hoidja ja tutvustaja **Ahto Kaasik** toob raamatus „Põlised pühapaigad" välja teatud hiite tekkelood, lisades: „Looduslikud pühapaigad on kasutusele võetud nii kauges minevikus, et sellest kõnelevad vaid muinaslood." Nii saame lugeda, kuidas mõned hiiepuud on olnud varem inimesed, kes on mingil põhjusel puudeks moondatud. Näiteks saanud Lehmja hiietammik alguse pulmalistest, keda tabas pikne. Viduvas asuv hiigelsuur kadakas olnud varem aga rehepapp, kes rahvale salaja seemnevilja andis, mõisahärrale vahele jäi ning põgenedes sellekssamaks kadakaks muutus.[1]

HIIENEITSID JA HIIEKOERAD

Kuulsaim hiieneitsite elupaik on Hiiumaa Kassari hiiemets, kus nad olla valvanud pühapaika üheskoos hiiekoertega. Hiiemetsast läbi kõndides pidi laulma lepituseks erilist laulu või lausuma õigeid sõnu. Mõnes jutus on nad riietatud valgesse nagu surnud, teises loos on nad ihualasti, kolmandas kannavad hoopis punaseid rõivaid ja tantsivad. Samas leiab uuemates, 20. sajandi alguse pärimuslugudes oletusi, et hiiekoerteks olid ennast riietanud mõisnikud, kes talurahvale ristiusu palveid pähe tahtsid saada, või „koeranahas ja raudhammastega sakslased", kes inimestele ristiusku tahtsid õpetada.[2] Hiieneitsiks on nimetatud ka Kose kihelkonna Oru küla sanglepahiit. Laiemalt tuntud hiieelanikud on hiie noormehed, kellega lepituse sobitamise kohta on levinud regilaul[3], ja hiiehobused, kes on tegelased ühes ringmängulaulus[4].

HIIEPUU

Hiiepuuks nimetatakse pühaks peetud põlispuud, mille juures taotleti rituaalide ja ohvritalitustega kõrgemate jõudude soosingut. Eesti rahvauuleteadlane **Matthias Johann Eisen** on kirjeldanud oma raamatus „Esivanemate ohverdamised" mitmeid hiiepuudega seotud rituaale ja uskumusi. Hiiemetsas ja hiiepuude juures käidi näiteks neljapäevaõhtuti palumas ja palvetamas. Hiiepuid arvatakse nii pühadeks, et nende oksi ei tohi murda. Puude alla on toodud andidena eri toiduaineid, näiteks kanamune, viljateri ja meekärgi. Mõnikord hoopiski raha, mis maeti puu juurde mulla alla, või ülikondi. Puu varju ulatuses ei tohtinud levinud tava järgi kasvavaid marju korjata. Samas on kasutatud hiiepuu lehti ja oksi ning puualust mulda haiguste arstimiseks. Mullaga hõõruti paiseid ja nahahaiguseid, Hiiumaal suitsutati haiget hiiepuu samblaga.[5] Hiied on eriti Lääne-Eestis seotud koduloomade heaolu ja edenemisega, hiiepuude raiumise keelu rikkumine võib tuua kaasa kariloomade haigusi ja surma.

OHVRIKIVI

Nagu nimigi viitab, on ohvrikivi püha kivi, millele on toodud ohvreid ehk ande. Ohvrikivisid võib leida enamasti heina- ja karjamaadelt, põldudelt ja hiitest, mõnikord isegi taluõuest või -aiast, harvem metsast, soost, kalmetelt ja ristteedelt. Ohvrikive kasutati ka haiguste ravimiseks.[6] Eisen kirjutab, kuidas Tõstamaal asuv kärnakivi saanud nime just selle järgi, et seal vanasti kärnasid ja teisi nahahaigusi arstimas käidi. Selle tarbeks pidi ohvrikivile jätma hõbevalget, raha või muid ande.[7] Samuti arvati olevat imettegev jõud ohvrikivide lohkudesse kogunenud veel, millega pesti või määriti haigeid, kuid ravi vajavaid kohti pandi ka vastu kivi. Ohvreid toodi ka haldjate ja jumalate auks ning vihma väljakutsumiseks, kuid teatavatel juhtudel ka armastuse leidmiseks. Armastusmaagiat harrastati end näiteks neljapäeviti ohvrikivil viheldes, mis olevat paljud neiud tanu alla viinud. Levinud on ka arvamus, et ohverdamata jätmine olevat toonud kaasa õnnetuse või ebaloomuliku sündmuse.[6]

Koostas Mariliis Mättus

[1] *Kaasik, A. 2016. Põlised pühapaigad, lk 248–256.*
[2] *Loorits, O. 2001 [1941]. Kassaare hiiemets neitsite ja koertega. – Endis-Eesti elu-olu II: Lugemispalu metsaelust ja jahindusest.*
[3] *Hiie noormees. – Eesti rahvalaulud. Antoloogia.*
[4] *Ränk, G. 2000. Hiiehobune. – Müüt ja ajalugu, lk 346–368.*
[5] *Eisen, M. J. 1996 [1920]. Esivanemate ohverdamised, lk 46–47.*
[6] *Tvauri, A. 1999. Ohvrikividest. – Mäetagused, nr 11.*
[7] *Eisen, M. J. 1996 [1920]. Esivanemate ohverdamised, lk 86.*

PALVERÄNDUREID ÜHENDAVAD TÄNAPÄEVAL ENNEKÕIKE VILLID

Keskaegne Santiago de Compostela palverännutee on sekulaarsel 21. sajandil massideni jõudnud. Mitmed palverännakut raamistavad ajaloolised rituaalid on tänapäeval küll säilinud, kuid saanud uue sisu ja tähenduse.

Keiu Virro

„Ma pole ühegi usuga seotud, aga räägin Jaakobusega ja tänan teda teel olles võimaluse eest seal olla. Ja tervete jalgade eest. Kirikutes võtan hetke, istun ja mõtlen kodustele, sõpradele, kolleegidele ning saadan neile tervist. Mul on kotis kivi, mis on käinud minuga kaasas pea kõik *camino*'d, toon selle tagasi ja lähen uuesti. Traditsioon on ka Finisterras lõpetades majaka kõrval kaljudel ööbida."

Olen aastate jooksul uudishimuga vaadanud, kuidas viimasel sajal kilomeetril tõuseb rändurite arv hüppeliselt.

Need on **Merle Rallmanni** meenutused, kui küsin, mis on palverännuteel tema rituaalid. Merle on naine, kes on käinud läbi neli erinevat palverännuteed Santiago de Compostelasse ja plaanib parajasti järgmist.

Ta mõtleb veidi. „Kas jalgade vaseliinitamine on rituaal, kui ma ilma selleta kunagi teele ei asu?"

Hakkan käima peas läbi enda mälestusi, alates 2010. aastast käidud *camino*'de korduvaid elemente. Sarnaselt Merlega ei õnnestunud ka minul ühe rännakuga Santiago de Compostelasse pidama saada. Kaheksa aasta peale jaotunud kuue teekonna mudelkirjeldus võiks olla umbes järgmine.

Hakkan astuma, taskus palveränduri pass ehk *credencial*, kotis teejuht, matkakoti küljes rippumas merekarp. Teed leida pole keeruline – seda näitavad kollased nooled ja merekarbid. Varahommikuti umbes kuuest või seitsmest kõndima hakates on mul silme ees mõtteliselt aga hoopis päeva esimene piimakohv, *café con leche*.

„*Buen camino*!" hüüab kohalik külamees. Mina hüüan peagi samad sõnad rändurile, kellest möödun. „*Buen camino*!" Head teed! Hispaania keeles neid sõnu üha uuesti korrates muutuvad need peagi millekski loitsimist meenutavaks. Heade soovide, näiteks.

Pärast pikki päevi kõndimist jõuan viimaks sihtkohta Santiago de Compostelasse, vanalinnas asuva võimsa katedraalini. Selle ees olev väljak on täis inimesi, kes kallistavad pisarsilmil rännakul kohatud sõpru. Ka mina. Peagi võtan lähedalasuvast palverändurite kontorist palveränduri sertifikaadi ehk *compostela*. Järgmisel või ülejärgmisrakendel päeval suundun edasi umbes 90 km kaugusel asuvasse Finisterrasse. Teekond lõpeb tõeliselt alles seal, kaljunukil, tuletorni juures, linnas, mida kahtlustati Vana-Rooma aegadel maailma lõpuks olemises. Eks sealt ka nimi.

Foto: erakogu

SANTIAGO DE COMPOSTELA UUS ÄRKAMINE

Keskajal olid kristlaste kolm populaarseimat palverännakute sihtkohta Jeruusalemm, Rooma ja Santiago de Compostela. Uue ärkamise, mõistagi teisenenud kujul, on neist eriti silmanähtavalt läbi teinud just viimane. Põhjuseid jagub: konkreetsed pühendunud huvilised (ühest preestrist peagi pisut lähemalt), Hispaania enese pingutused korraliku infrastruktuuri tagamiseks ning kirjandus/filmid, mis teed tutvustavad.

Olgu selleks siis **Paulo Coelho**, kelle 1987. aasta raamatu „Palverännak: maagi päevik" järel leidsid paljud brasiillased tee Hispaaniasse, et seal puudeks kehastunud deemonitega võidelda. Või näitlejanna **Shirley MacLaine**, kelle 2000. aastal kirjutatud „The Camino" järel hakkas Hispaania palverännurada-dele sõitma üha enam ameeriklasi. Seda USA trendi süvendas veelgi 2010. aasta film „Jaakobitee" („The Way") **Martin Sheeniga** peaosas.

Sellise sakslase leidmine, kes kõnnib *camino*'l, aga pole lugenud 2006. aasta raamatut „Ich bin dann mal weg" populaarselt koomikult **Hape Kerkelingilt**, võib osutuda keeruliseks. Minu üks ajend oli omakorda eestlanna **Tiina Sepa** 2007. aastal Loomingu Raamatukogus ilmunud „Peregrina päevik". Kõigil neil teostel on suur osa *camino* mütoloogia (taas)loomises.

Kuna Tiina Sepp on kirjutanud lisaks *camino*-teemalistele raamatutele sellest ka uurimistöid, palusin temaltki selle loo jaoks meenutusi. Niisiis, Tiina:

„Kui saabusin 2003. aastal esimest korda Santiago de Compostelasse, näitas prantsuse palverändur mulle rituaale, mida palverändurid katedraalis järgivad. Sellest ajast olen rääkinud neist traditsioonidest omakorda mitmele kaasrändurile. Prantsuse palveränduri kohaselt on kõige olulisem rituaal peaaltari taga asetseva püha Jaakobuse puudutamine või kallistamine. Veel üks rituaal, mida tänapäeva palverändurid täidavad, seisneb krüpti laskumises ja hõbedase kirstu ees seismises või põlvitamises. Seal on väidetavalt pühaku maised jäänused. Pühaku kuju kallistamise rituaal näib olevat populaarsem ja on leidnud tee ka palveränduri juttudesse. Kui keegi läheb *camino*'le, on üsna tavapärane, et sõbrad paluvad tal pühakule kallistuse edastada. See näibki olevat populaarseim rituaal, mis palverännakut läbides sooritatakse, ja seda teevad nii usklikud kui ka mitteusklikud. Kui prantsuse palverändur rääkis, kuidas apostlit kallistada, ei tulnud mulle pähe, et seal võiks olla seos tänapäeva ja keskaegse palveränduri iha vahel näha ja katsuda pühasid relikte. Sellele paralleelile osutas alles minu hispaania juhendaja."

Camino koosneb suurematest ja väiksematest iga päev korduvatest tegevustest. Iseasi, kas iga kordus on rituaal. Kas seda on hommikukohv? Isegi kui ma teen seda, khm, religioossе järjekindlusega. Kohv kohviks, ent suur osa kirjeldatust on miski, millega puutub teel kokku enamik rändureid. Ühised kogemused seovad. Väikesed korduvad teod moodustavad päevade selge struktuuri ja rütmi, mida võib näha laiali laotumas nii horisontaalsel kui ka vertikaalsel teljel. Ühel teljel on iga rändur individuaalne teekond, selge alguse ja lõpuga. Teisel on hetked, milles toimuvaid väikeseid rituaale jagavad iga päev mitmed kümned teelolijad. Ehk just tänu neile rituaalidele mõjubki *camino* millegi suurema ja olulisemana kui lihtsalt mõõdukat füüsilist väljakutset esitav teekond kaunil maastikul?

RITUAALIDE TEISENEMINE

Suur osa rituaalidest ulatub üht või teist nurka pidi tagasi Santiago de Compostela palverännakute algusaegadesse, ehkki need võivad olla jõudnud tänapäeva suuresti teisenenud kujul.

Näiteks keskajal oli *credencial*'i funktsioon tagada palveränduri turvalisus. Need olid kinnituskirjad, mis palusid kõikvõimalikel halbade kavatsustega inimestel palverändur rahule jätta. Tänapäeval on sellel kaks peamist praktilist väärtust: esiteks annab see õiguse öö bida soodsates palverännutee hostelites ehk *alberg*'ides ja teiseks jäädvustab see teekonna. Sinna lööd ud templid tõestavad teekonna lõpus, et oled läbinud rännaku jalgsi (või ratta või hobuse või eesliga – need on aktsepteeritud variandid). Inimesed kogu-

jätkub >

< eelneb

vad sellesse templeid (lisaks *alberg*'idele kirikutest, poodidest, kohvikutest, sellelt härralt, kes elab seal kuskil teel ja on lihtsalt palverännutee fänn jne) mõnikord peaaegu et maanilise rõõmuga.

Santiago de Compostelas tagavad *compostela* saamise vähemalt sada viimast jalgsi kõnnitud kilomeetrit. Sellega on omaette veider lugu. Olen aastate jooksul uudishimuga vaadanud, kuidas viimasel sajal kilomeetril tõuseb rändurite arv hüppeliselt. Lõpuspurdiks kohale tulnute puhul tekib mõnikord sõbralikult kiuslik mõte, et ehk meeldib neile palverännutee läbimise ideest enam võimalus jumalaga mingisugust äri ajada: minult need sada kilomeetrit (ja mitte sammugi enam, sest nii palju on kirjas!), sinult lunastus.

Kui tänapäevased kirjalikud teejuhid räägivad rohkem sellest, kus ööbida, kus süüa ja magada ning kuidas ilusamaid teid leida, siis „Codex Calixtinuse" rõhk oli jutlustel, imetegude kirjeldustel, laulusõnadel ja -nootidel.

Keiu Virro on Eesti Päevalehe kultuuriajakirjanik. Väljaspool töötunde peab igati kultuurseks veinimekkimist (aeg-ajalt ka töötundide sees, nimelt *joogi-podcast*'is „Vala välja") ja pikki jalgsirännakuid. Leiab, et mõlemas on oma filosoofia ja sestap võiksid need kaks tegevust mõistagi omavahel seotud olla.

Foto: Keiu Virro

Compostela ehk palveränduri sertifikaat on nimelt sisuliselt indulgents. Sealjuures veel seesugune, mis saab pühadel aastatel (s.t aastatel, mil püha Jaakobuse päev 25. juuli langeb pühapäevale) täisindulgentsi tiitli. Viimase nüansid on minu jaoks lõpuni tabamatud, aga olen saanud sellest aru umbes nii, et ega indulgents kustuta päriselt pattu, küll aga n-ö ühiskondlikult kasuliku töö pärast surma. Täisindulgents kustutab siis äkki rohkem. Jah, mõne teoloogi teadmised kulukksid siinkohal ära.

Aga veel aegadest enne ja nüüd. Kui tänapäeval on palveränduril kotis näiteks **John Brierley** või **Raimund Joosi** teejuht ja moodsamatel telefonis suisa *camino*-rakendus, siis ajalooliselt võib pidada esimeseks teejuhiks „Codex Calixtinust". See 12. sajandi käsikirjakogumik oli loodud juhatuseks selsamasel Jaakobiteel. Eksikombel kiputi autoriks pidama paavst **Calixtus II**, sestap nimetatakse koostajat nüüdisajal Pseudo-Calixtuseks. Kui tänapäevased kirjalikud teejuhid räägivad rohkem sellest, kus ööbida, kus süüa ja magada ning kuidas ilusamaid teid leida (või mitte õiget teeotsa kaotada), siis „Codex Calixtinuse" proportsioonid olid vähe teistsugused: suur rõhk oli jutlustel, imetegude kirjeldustel, laulusõnadel ja -nootidel. Rändurite õnneks ei olnud siiski unustatud ka teeolude kirjeldusi, sest kauneid kollaseid nooli toona ei olnud.

Mis puudutab aga *camino*'l teed näitavaid kollaseid nooli, siis nende ajalugu ei ole kuigi pikk. Sünniloo taga on O Cebreiro preester **Elías Valiña Sampedro**, kes uuris süvitsi Jaakobitee ajalugu ja võttis enda südameasjaks selle taaselustamise. Ta ajas omaaegse *camino* jälgi, kirjutas *camino*'st suisa doktoritöö ja sõitis 1970–80ndatel Hispaanias oma Citroën GSiga mööda teid Roncesvallesist Santiago de Compostelani ning märkis maha kollased nooled, et rändurite oleks lihtsam teed leida. Tänapäeval teame tema taasleitud ja märgistatud rada Prantsuse tee nime all. Aga varem? Eks astuti möödunud aegade palverändurite jalajälgedes.

Nii mõnegi sümboli kohta on aga erinevaid legende. Merekarbiga, mis on palverändurite tunnus, seostatakse näiteks praktilist funktsiooni: sellega oli hea tee peal vett võtta või seda kausina kasutada. Teisalt olnud merekarp hoopis miski, mis võeti enesele päris teekonna lõpust Finisterra rannast kui märk, et teekond on läbitud. Ehk sel juhul tähistab see pigem teekonna läbimist, mitte teel olevat rändurit.

PALVETEST PALVERÄNNUTEEL

Tiina Sepp kirjeldab *camino*-rituaalidega seoses kirikute rolli. „*Camino*'l on üksjagu kirikuid, kus peetakse palverändurite missasid ja kus pakutakse palverändurite õnnistust. Santiago katedraali missaga pühitsetakse tavaliselt palverännaku lõppu. Seal nimetatakse saabunud palverändurite rahvuseid ja osutatakse nii rännaku rahvusvahelisele olemusele." Omamoodi vastuoluline see ju on, et kirjutan küll palverännuteedest ja läbivalt nii mõnestki kristlikust motiivist, ent religioonil ei ole loos sellest hoolimata ülemäära põhjalikult peatunud.

Sellel on oma põhjus, mida võib ühtlasi pidada ka üheks rännaku suurimatest muutustest. Palverännutee ja selle rituaalid on olnud pidevas teisenemises nagu ka rännaku mõte, mis ei tähenda tänapäeval enam tingimata religioosset taustsüsteemi, vaid rohkem individualistlikku lähenemist. Ehkki mis individuaalsusest me lõppude lõpuks räägime, kui õhtuti on ühe laua ja punase veini karahvini taga maailma asju arutamas inimesed sõltumata vanusest, rahvusest ja sellest, kas nad kannavad südames Jeesust, õla peal *new age*'i ajastu kaitseingleid või leiavad, et peamine usk peaks olema usk iseenesesse. Ja talla alla tekkinud villid valutavad kõigil tõenäoliselt üsna ühtmoodi.

PS. Mis võiks olla parem näide palverännakust kui millestki, mis kannab eneses nii vanu rituaale ja religioosset minevikku kui ka uue aja hõngu, kui peapiiskop **Urmas Viilma** sotsiaalmeedia kaudu teada andmas: „Täna panin jalga matkajalanõud ja võtsin suuna Hispaaniasse, et järgmised paar nädalat olla palverännakul Santiago de Compostelasse…" (31. oktoobril 2019)

HADŽ

Hadž on moslemite palverännutee Mekasse, linna, kuhu mittemoslemeid sissegi ei lasta. Selle tee puhul on erinevalt Santiago de Compostela muutunud fookusest senini peamine religioossus ja sellel on ka kõigiti mõistetav põhjus: palverännak on üks islami viiest sambast. Ent ajas muutumatuks jäämisest on asi kaugel ja õigupoolest jagub ka paralleele, mida tõmmata näiteks Camino de Santiagoga.

Suure või väikese hadži läbimise eesmärk võib olla nii spirituaalne või religioosne kui tahes, ent palverändurite vastuvõtmisest on saamas kohalikele üha suurem äri. Hadži ajal, kuhu kogunes möödunud aastal pea 2,4 miljonit palverändurit (võrdluseks: 1930ndatel oli see arv umbes 30 000), võib paraku lugeda sageli rüselemise käigus hukkunud inimestest, sest massid kohtades, kus sooritatakse märgilisi rituaale, on lihtsalt liiga suured. Ent samas tähistab see number paljudele rahatähti silme ees. Ehk hadž turgutab selgelt ka Saudi Araabia majandust.

Rikastumine toimub kohati küsitavate tegevuste arvelt. Hotelliomanikud võivad ju rõõmustada, kui neil on võimekust rohkem inimesi majutada, ent sama ei tee paljud teised, sest uute luksushotellide rajamiseks sõidetakse kultuuriväärtustest kohati buldooseriga üle ja nende hävitamisel ei ole ülemäära fänne. Muutuv olukord puudutab rängalt ka vaesemaid palverändureid, kelle jaoks reis muutub üha kallimaks.

ÜHA ENAM INIMESI TEEL SANTIAGO DE COMPOSTELASSE

1986. aastal loeti teekonna läbinute arvuks 1801 inimest, aastal 2018 oli sertifikaadi saajaid 327 342, mis on senine rekord. Kui esimest korda palverännuteele sattusin, oli parajasti püha aasta. Ka toona tegi rändurite arv võrreldes varasemaga suure hüppe üles (ehkki jääb kõvasti alla praegustele numbritele), olin üks 272 703 inimesest, kes sai palverännusertifikaadi *compostela*.

Just pühadel aastatel suurenevat rändurite hulka silmas pidades on rajatud Santiago de Compostela lähistele üks veider ala ehk Monte de Gozo *alberg*. Seda võib ette kujutada umbes nii, et mäekülg aeti buldooseriga maha nagu kõikides sellistes lugudes ikka ja mägi kujundati otseses mõttes ümber, et rajada hiiglaslik hostelite süsteem, bangalolik palverändurite keskus ühes kõige vajalikuga, nagu pesumaja ja kohvikud. Ent see veider paik ei ole kunagi rändureid ligi tõmmanud, paljudest magamiskohtadest on enamasti avatud vaid üks majake ja pole kuulda olnud, et kohvikut liiga tihti töötavana nähtaks.

BURNING MAN

TRANSFORMATSIOONID KÕRBETUULTES

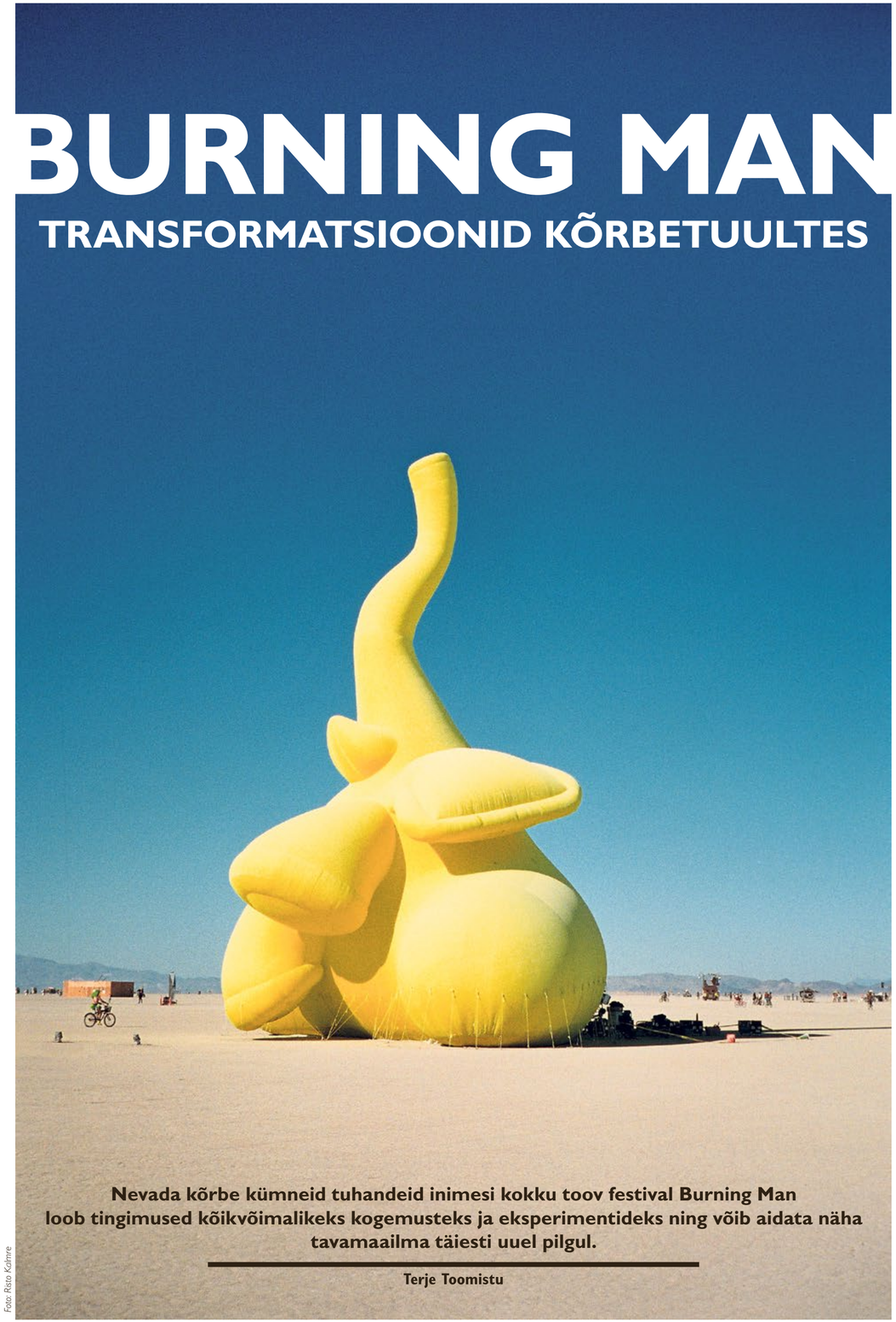

Foto: Rasto Kalmre

Nevada kõrbe kümneid tuhandeid inimesi kokku toov festival Burning Man loob tingimused kõikvõimalikeks kogemusteks ja eksperimentideks ning võib aidata näha tavamaailma täiesti uuel pilgul.

Terje Toomistu

jätkub >

< eelneb

„Ega te ei tea juhuslikult midagi Maxa kunstiautost?" uurin naise käest, kes pidas nagu meiegi oma ratta kinni keset kõrbetühjust seisva altari juures, mis on pühendatud hirve spirituaalsele tähendusele. Pikkade patsidega naine püüab küll kaasa mõelda, aga rohkem kui neljakilomeetrise läbimõõduga peenvalge liivaga kaetud platool on ühe liikuva objekti leidmine paras väljakutse, seda enam, et sellistel puhkudel puhub tuul alati vastu ja, mitte et sellest vähe oleks, keerutab aeg-ajalt üles pimestavaid tolmupilvi.

Oleme vändanud mööda seda kunstiteoste ja skulptuuridega ehitud ääretut tasandikku, mida nimetatakse siin *playa*'ks, ringi juba viimase tunni. Iga kaugelt paistnud paljulubavate täpikeste rodu on osutunud lähemale jõudes ratastel veerevaks teokarbiks, draakoniks või tiigriks, mille otsas keerab biiti DJ ja ümber vihub tantsu kirev seltskond.

Maxa kunstiauto juures toimuma pidanud psühhedeelse hingamise seansi kohta pole aga mingit märki ei meile väravas pihku pistetud programmiraamatus ega ka selle ligi 100 000 elanikuga ajutise linna peastaabi infopunktis. Säärane salapära, räägitakse, viitab mõistagi asja erakordsusele. Saladuslikkuse loori all jõudsid minuni ka kõlakad Daft Punki kontserdist ja Amazonase püha taime *ayahuasca* tseremooniatest, mis siin Nevada kõrbesügavustesse kerkinud mänguväljakul toimuvat. Anname aga reielihastele valu ja väntame järgmise kaugustesse jääva punkti suunas.

„Kas sa *playa*'lt endalt juba küsisid?" uurib **Ingrid Margus**, minu kaaslane selles loojangueelses saagas, nagu see kõrbeplatoo oleks täitsa omaette vaimuiõuga tegelane. *Burner*'ite hulgas teada-tuntud printsiipi „*playa provides*" ehk „*playa* varustab" olin kogenud küll. Ilmselt võiks iga kunagi Burning Manil käinud inimene rääkida loo sellest, kuidas just siis, kui oled hädas januga, pakub keegi juua. Või kui avastad õnnetult, et kõht on hirmus tühi, ilmub maagilisel kombel kuum supipada või pannkook.

Ja kohe kui hakkan kahtlema otsitava kunstiauto olemasolus ja kuulutan hingamisseansi mõttes aluseta kõlakaks, avastame ühtäkki enda eest Maxa nokamütsi kandva mehhiko päritolu noormehe. Poiss näitab meile telefonist pilte mutantautost. Kummaline kokkusattumus, sest masin kujutab samuti hirve. Tuleb välja, et ta töötab koguni auto tehnikuna! Aga nagu elu Black Rock Citys on näidanud, pole midagi päris juhuslikku.

On see festival? Kultus? Meeletu pidu? Ilmselt mitte ükski neist ja samas need kõik, sest ühemõtteliselt pole Burning Mani defineerida võimalik.

Burning Manil pole internetti ega püsivat infrastruktuuri, ei kehti raha ja puudub päevapoliitika.

Veel teab ta rääkida, et hiiglaslik hirveke veerenud äsja laagrist välja meditatsioonile. Kuhu – pole teada. Küll oleks hea teha selle peale üks kiire telefonikõne, aga kommunikatsioonitehnoloogia toimib selles maailmas vaid mööda analoogkanaleid või intuitiivselt.

Foto: Rasto Kalmre

Foto: Sten Roosvald

Foto: Rasto Kalmre

Radikaalse eneseväljenduse põhimõte koos kõrbepäikese halastamatu kuumusega lisab päevasele melule aga madmaxlikku võnget, muutes selle meeletuks, sageli paljastavates kostüümides pillerkaareks. Selle esirinnas ratsutavad „sätendavateks ponideks" ristitud naised, kes ei mõtle eriti muust kui oma ekstreemekstravagantsest välimusest ja kõrbe lummaval foonil poseerimisest. Kuigi välimusega eksperimenteerimine on kahtlemata oluline osa mängu võlust, on Burning Man iseenesest midagi muud. See on ka palju rohkemat kui ühe inimkujulise objekti kollektiivne põletusrituaal.

MEELETU KASVUGA FENOMEN

Kuuldavasti polnud kõige esimese „inimese" – suupruugis siiski „mehe" – põletamine suurem asi. San Francisco rannas pärast lillelaste revolutsiooni ja veel enne *dot-com*'i buumi 1986. aastal põlema süüdatud puusliku taga polnud suurt maailma päästmise plaani. Ent kolmekümne aasta jooksul on ühest perekondlikust kogunemisest kujunenud globaalne liikumine, mis hõlmab sadu tuhandeid inimesi ja nende korraldatud osaluspõhiseid sündmusi üle maailma, sealhulgas Eestis.

Arvestades kõikidel piirkondlikel sündmustel osalejaid, võime rääkida umbes miljonist inimesest, ja seda toetab mitmete miljonite dollarite väärtuses aparatuur. Burning Manist on saanud globaalne bränd. Ja keegi ei osanud seda ette kujutada, kui **Larry Harvey**, üks Burni asutaja, murtud südamest võitusaamiseks koos käputäie sõpradega pulkadest kokku klopsitud jukule tule otsa pani.

Peagi ühines temaga **Stuart Mangrum**, keda paelus idee „kakofoonilisest tsoonitripist": linn kui mänguväljak, stalkerlik tsoon, kus tuleb tegutseda nii, et see muudab maailma natuke veidramaks paigaks, näiteks ehitades San Francisco metroovagunisse *pop-up*-karaokebaari.

Kolmandal aastal pandi tuleriitusele nimeks Burning Man. Veel paar aastat ja 250-pealine üritus viidi üle Musta Kivi kõrbesse Nevadas. Aastaks 1997 oli osalejaid 10 000, aastaks 2007 juba 47 000, aastaks 2017 aga 69 000. „Mees" ulatus siis juba 32 meetri kõrgusele!

Tol aastal oli Burni teemaks „Radikaalne rituaal", mis kujunes ühe esmakordse osaleja jaoks koguni nii radikaalseks, et ta jooksis enesetapusööstus figuuri teravatesse leekidesse. See oli raske kogemus kõigile, ent Burning Mani saadab läbivalt idee radikaalsest rituaalist, mille kaudu manifesteerida positiivseid muutusi iseendas ja suhetes ümbritsevaga.

ISEENDA TAASLOOMINE

Burni võlujõud seisneb paljuski selles, et see toimub ilma tavapärase kontekstita, kuskil eemal keset kõrbetühjust, liminaalses tsoonis. 20. sajandi alguses tegutsenud etnograaf **Arnold van Gennep**[1] täheldas põliskultuurides esinevaid üleminekuriituseid, mille käigus liigutakse ühest eluetapist järgmisesse: puberteedieast täiskasvanuikka, lapse sünni järel emaks või isaks jne. Gennep kirjeldas neid riituseid kolmikstruktuuris, milleks on eraldumine, liminaalne faas ning sellele järgnev taasühildumine ühiskonnaga. 1960. aastatel arendas teooriat edasi antropoloog **Victor Turner**[2], kes kirjeldas liminaalset faasi seisundina, kus ollakse eraldunud senisest maailmast ning kus toimub transformatsioon.

MAD MAX JA SÄTENDAVAD PONID

Burning Man või lihtsalt Burn toob igal aastal Nevada kõrbe kokku kümneid tuhandeid inimesi, kes ehitavad üles ringplaneeringul põhineva linna, eksponeerivad imelisi kunstiteoseid ja pidutsevad maailma tipp-DJdega ning seda kõike vaid ühe nädala vältel. On see festival? Kultus? Meeletu pidu? Ilmselt mitte ükski neist ja samas need kõik, sest ühemõtteliselt pole Burning Mani defineerida võimalik. Selge on vaid see, et üritus toob kokku inimesed, kelle tegemisi ei kujunda reeglid, vaid kümme lihtsat põhimõtet, sealhulgas radikaalne eneseväljendus, kaasamine, iseseivus, mittekaubastumine, kinkimine ning endast mitte jälje maha jätmine. Viimane tähendab, et iga viimnegi juuksekarv tuleb enda järelt ära koristada ning prügi pole kellegi teise kui sinu enda mure.

Kuigi valdav osa *burner*'itest on äärmiselt abivalmid ja toredad, on ellujäämine selles karmis kliimas ning ebatavalistes oludes samuti sinu enda rida. Päeval lõõmab siin kõrvetav päike ja öösel näpistab külm. Siin pole tilkagi voolavat vett ja alati peab olema valmis ootamatuks liivatormiks. Selleks et keegi sulle öösel oma sürrealistliku veereva trenažööriga otsa ei põrutaks, tuleb kanda valgusteid. Nii on LED-tulede revolutsioon jätnud Burnile kustumatu jälje, muundades selle öösiti kirevaks mustrites supermaailmaks.

Burning Manil pole internetti ega püsivat infrastruktuuri, ei kehti raha ja puudub päevapoliitika. Linn kerkib üles keset eimiskit ning kaob, jätmata endast jälge. Niisiis loob see keskkond oma kümne põhimõttega tingimused kõikvõimalikeks kogemusteks, elamusteks, eksperimentideks iseenda ja oma kogukonnaga, millest läbi käies on vägagi tõenäoline, et tavamaailma – *burner*'ite mõistes *default world*'i – nähakse nüüd täiesti uuel pilgul.

Olen kohanud inimesi, kes on mõelnud pärast esimest Burni kogemust ümber kogu oma eksistentsi: kes on tulnud palgatöölt ära ja keskendunud oma loomingulisele südame kutsele, kes on otsustanud annetada nüüdsest suure osa oma ettevõtte kasumist heategevusele või *burner*'ite kogukonna toetamisele, kes on leidnud inspiratsiooni, kuidas korraldada paremini oma kunsti või teenida leiba eetiliselt kooskõlas Burni printsiipidega, kes on toonud need väärtused endaga Eestisse kaasa, ehitanud Loova Ruumi ja korraldanud samas vaimus üritusi, nakatades teisigi selle loome- ja kinkimistuhinaga.

KOLLEKTIIVSED TSEREMOONIAD JA ARGISED MIKRORIITUSED

Olles juba kaotanud täielikult lootuse ja hakanud kurvalt kodulaagri suunas väntama, jääb meile kaugustes silma üks – ja tõepoolest – sarvedega mutantauto. See kerkib korraga silmapiirile nagu viirastus. Lähemale jõudes leiame eest juhtnööride rütmis hingava seltskonna, kellega me pikema jututa ühineme. Tajun kehas lendu, aga võib-olla on sellele järgnev veelgi olulisem. Meid kutsutakse mehhiko veerituaalile ning juba hetke pärast palvetame pehme häälega naissäamaani juhatusel ja Kesk-Ameerika flöödimuusika saatel igasse ilmakaarde: üles kosmosesse, alla maasse ning sissevaatavalt iseendasse.

Palvetades hääbuva põhjavee ja reostunud ookeanide pärast, hakkab mulle üha enam tunduma, et ka Burnil toimuvale maagiale aitab veepuudus kummalisel kombel kaasa. Vesi on siin püha, iga piisk on hinnas. Ent kuumas kõrbes ellujäämiseks hädavajalikku aadamaviina siin vabalt ei voola, seda ei tohi ka niisama maha kallata. Teatavasti on vesi aga elu allikas. Ka meie kehad koosnevad suuresti veest. Nii aitab siin ajutises kõrbelinnas vee puuduolek justkui kaasa elu pühitsusele.

Mehhiko veerituaal oli aga kõigest üks väljapeetud rituaal, kuhu *playa* meid juhtumisi juhatas. Erinevaid riituseid toimub tiheda nädala vältel ilmselt sadu, lisaks argisemad rituaalid, nagu rataste tuunimine, kostüümi vuntsimine, hommikune spaa (see tähendab kreemitamist), näomaalingud, kollektiivne kokkamine või patsipunumine. Ent ka iga ennastunustav päiksetõusu tantsumaraton oma säravas või pöörases kuues, soolona või kambaga, uute või vanade sõpradega, mõjub iseenesestki rituaalina.

Burni keskmes on kaks suurt rituaali, mis toovad kokku kogu linna: „mehe" ja templi põletamised. Need kaks objekti on ka kogu üritust organiseerivateks energeetilisteks keskusteks. Ovaalne seierisüsteemil põhinev linn on ehitatud üles viisil, et kõik teed viivad neoontuledega valgustatud „meheni". Sealt kella kuue joonel edasi minnes jõutakse templini.

Mehe põletamisega kaasneb tohutu trall ilutulestikuga. Kõik kunstiautod võtavad selleks puhuks kirevasse sõõri, tuues tümpsuvatest kõlaritest kuuldavale oma meelismuusikat, nii et tulemuseks on intensiivne kakofoonia. Plahvatuste saatel heidetakse taeva suunas magusaid tulepalle ja kõikide pilgud on köidetud massiivsele leekides figuurile. Inimesed huilgavad iga laguneva kehaosa peale, kuni umbes tunni jooksul vajub kõik maadligi hiiglaslikuks lõkkeks.

On see meie endi ego? On see vastik kapitalist, ökokatastroofi kurjajuur, „inimene" selle jõhkraimas tähenduses? On see kõik, mida oleme seni teadnud? On see minu eilne „mina"? Burni eestvedajad pole kunagi „mehe" tähendust selgelt defineerinud. Aga kui põlev figuur lõpuks kummuli kukub, lööme kunstnik **Eva Reiskaga** klaasid kokku uue elu terviseks. Evale on seekordne juba üheteistkümnes Burn. Ta on osalenud korduvalt ka „mehe" ehitamises. Tema jaoks on Burn asendamatu enesereflekstsiooni punkt – aeg ja koht, kus teha aasta kokkuvõtteid ning plaanida teekonda uueks hooajaks.

Päiksetõusu eel praetakse kuumadel sütel muna või grillitakse kitse. Märkan, kuidas üks alasti mees kükitab süte kohal, kães habemeajamismasin. Ta loovutab oma kümneaastase habeme „mehe" veel hõõguvatele säilmetele.

EESTLASTE REISIV SIIL KÕRBETOLMUS

Burni viimasel õhtul koguneb kogu linn taas, aga meeleolu on radikaalselt erinev. Inimesed liiguvad vaikselt, paljud istuvad meditatsioonis, tähelepanupunktiks veel viimseid hetki kõrguv tempel.

Tempel on koht, kus manifesteerida või leinata, loobuda möödanikust, leida tasakaal. Lage puitkarkassist tempel, mille kujundab tavaliselt üks tuntud arhitekt, on kirjutatud nädala lõpuks ääreni täis rõõmsaid ja valusaid soove, nii eredaid unistusi kui ka tumedaid ülestunnistusi selle kohta, mis oleks võinud olla teisiti. Seal on detailirohkeid altareid oma kadunukestele (aga ka jänestele ja kassidele!). Keegi juhib parajasti intiimset leinariitust, keegi teine nutab südantlõhestavalt, kolmas kritseldab seinale oma isiklikku manifesti.

Ning kui kogu see kollektiivselt loodud pühapaik viimasel õhtul süüdatakse, võib näha, kuidas kõik need unistused keerutavad end tolmutunnelitena taeva suunas, kuidas põleva templi sädemetes naeratavad vastu kallid kadunukesed. Kümned tuhanded inimesed silmitsevad vaikides tuletseremooniat ning õhk on ülev soovist luua endale ja teistele parem maailm.

Mõeldes aga sellele miljonile, kes on kunagi Burning Manil käinud, kes kannavad endaga ja jagavad teistega seda päikesepisikut *default world*'is, kes korraldavad piirkondlikke Burne Aafrikas, Austraalias, Taanis, Hispaanias, kes panevad pead kokku ja nuputavad üha uskumatumaid kunstiprojekte, siis Burning Man on iseenesest radikaalne rituaal, mis on juba muutnud maailma.

2019. aastal jõudsid eestlased esimest korda *playa*'le ka päris oma mutantautoga. Sotsiaalmeedias laineid lööv Reisiv Siil paistis Burnil silma erakordse valguslahenduse ning oma muheda, ent suursuguse siluetiga. DJ **Ivo Nariese** ja Eva Reiska eestvedamisel koondas Siil enda ümber ligi 50-pealise eestlastest toetuslaagri, milles valitsenud sotsiaalne keemia muutis selle Burni minu jaoks ennekõike kogukonna rituaalseks taotluseks.

Nüüd valmistub Siil oma esimeseks ülesastumiseks Eestis, ent tema kõrgelennuline ambitsioon on avada oma kohalolu kaudu inimese kõrgemat potentsiaali veel mitmel pool maailmas.

Burni keskmes on kaks suurt rituaali, mis toovad kokku kogu linna: „mehe" ja templi põletamised.

[1] van Gennep, A. 1960. The Rites of Passage.
[2] Turner, V. 1969. The Ritual Process: Structure and Anti-Structure.

Foto: Rand Lanson

Foto: Rasto Kalmre

Foto: Rasto Kalmre

BURNING MANI KÜMME PÕHIMÕTET

1. ***Kaasamine*** – Burning Manist saavad võtta ilma eelarvamusteta osa kõik inimesed.
2. ***Kinkimine*** – Burning Manil on au sees tingimusteta kinkimine.
3. ***Mittekaubastumine*** – Burning Manile pole oodatud reklaam, kommertslik sponsorlus ega äritehingud.
4. ***Iseseisvus*** – inimesi innustatakse avastama ning toetuma oma sisemistele ressurssidele.
5. ***Radikaalne eneseväljendus*** – julge olla sina ise, kuid austa seejuures teisi.
6. ***Koostöö*** – Burning Man innustab loovat koostööd.
7. ***Isiklik vastutus*** – kogukonna liikmed, kes korraldavad erinevaid tegevusi, peavad võtma arvesse inimeste heaolu ning tegema seda kooskõlas seadustega.
8. ***Endast mitte jälje maha jätmine*** – kõik tuleb enda järelt ära koristada.
9. ***Osalemine*** – Burning Man usub, et muutus ja saavutused tulevad osalemise kaudu.
10. ***Vahetu kogemus*** – Burning Man tahab ületada inimestevahelisi ja meie endi sisemisi barjääre.

Terje Toomistu on antropoloog, dokumentalist ja kirjutaja, kelle peamised uurimisteemad on Indoneesia sooküsimused ja nõukogudeaegne noortekultuur. Tegutseb muu hulgas ka rahvusvahelises teadlaste kollektiivis Burning Stories, mis püüab siduda Burni raputavaid kogemusi teaduslike lähenemiste ja maailmaparanduslike sotsiaalsete muutustega.

ALANDAMISE HIERARHIA NÕUKOGUDE ARMEES

Eluetappide vaheldumist tähistavad siirderiitused pole vaid usulist laadi. Nõukogude armees oli eriti noorsõdurite „koolitamiseks" välja arendatud täispakett.

Tõnu Tender

Inimese ellu, tema sünni ja surma vahele mahub mitmeid olulisi sündmusi, pöördelisi hetki – sotsiaalseid üleminekuid, kus tema staatus muutub. Ta omandab ühiskonnas, kogukonnas või rühmas uue positsiooni, tema ülesanded ja kohustused muutuvad. Sündmusi, mis märgivad inimese jõudmist ühest eluetapist teise, on nimetatud siirderiitusteks.

Sõltuvalt ajast, kultuurist, kohast, usulisest kuuluvusest jms tähtsustatakse selliseid sündmusi erinevalt. Inimesele olulised või pöördelised hetked või üleminekud on näiteks lapse sünd, sünnipäeva tähistamine, lapse nime valimine, kooli astumine ja selle lõpetamine, täiskasvanuks saamine, kihlumine, abiellumine, lapseootus, surm, matus jt.

Sotsiaalseid siirdeid on peetud tähtsamaks kui bioloogilisi. Lapse ühiskonnaliikmeks kinnitamine toimub kristlastel (luterlastel) alles ristimisega. Lapsele on oluline tema nimi, nt õigeusklikud andsid lapsele tema sündimise päeva pühaku nime. Nõnda on ka surmaga: füsioloogilise surma järel on kadunuke veel kogukonna liige, seisundimuutus saabub alles pärast matusetalitust.[1]

NOORSÕDURITE KIBE PÕLI

Selline pöördeline eluhetk või sotsiaalne muutus oli kohustuslik ajateenimine Nõukogude armees. Kõige keerulisem oli ajateenijale esimene poolaasta. Ajateenistuses sattus noor inimene täiesti uude keskkonda: suhtles eri rahvaste esindajatega, nägi teisi tavasid ja kombeid, hääd ja paha. See oli teistsugusesse (sub)kultuuri sisenemine. Ajateenijal tuli osaleda mitmetes toimingutes, rituaali(de)s, siirderiitustes. Need võisid olla agressiivsed ja vägivaldsedki. Siirderiituste eesmärk on uustulnukad (siirdatavad) enesele allutada, kontrollida nende vastupidavust pingelises või kriisiolukorras. Küllap pakkus see osale kontingendist ka meelelahutust ja rahuldust. Siirderiitusi on käsitletud **Arnold van Gennepi** eeskujul sageli kolmeetapilisena: 1) irrutusriitused, mille eesmärk on siirdatava vanast staatusest võõrutamine; 2) vaheriitused – isiku ettevalmistamine uude seisundisse siirdumiseks; 3) liitumisriitused, kus sotsiaalne grupp võtab uue liikme omaks või üksikisik võtab omaks uue sotsiaalse seisundi koos vastava rollikäsitusega. Mõnigi kord võivad kolme põhietapi piirid olla ähmastunud või omavahel segunenud ning etappidesse jagunemine võib olla ka detailsem.[2]

Nõukogude armee maavägedes oli 1980. aastatel teenistusaja pikkuseks kaks aastat. Noorsõduri (kuni pool aastat teeninu) staatus oli madal ning vanemate ajateenijate suhtumine temasse tihti üleolev, halvustav, mõnikord julmgi. Teatud eelised võisid olla noorsõduritel, kelle rahvuskaaslased moodustasid väeosa vanemate ajateenijate ehk *vanakeste* (poolteist aastat teeninud poiste) hulgas kaaluka osa või olid nende seas autoriteetsed. Ajateenistuses ühe aasta teeninu ehk *teise aasta mees* kuulus väärikasse, privilegeeritud seisusesse, sest olles läbinud vaheriitused, oli ta üks tõelistest ajateenijatest.

Toonase Nõukogude sõjaväe üks tunnusjoon oli see, et nooruk pidi sõjakomissariaati ajateenistusse ilmudes olema korrektse lühikese soenguga. Hoolimata sellest aeti sõjaväeosades noortel ajateenijatel pead täiesti paljaks. See oli korduv, süsteemne tegevus, millel võis olla ka teatav profülaktiline-hügieeniline eesmärk, kuid eelkõige soov noorte ajateenijate enesetunne ära nullida. Seda võiks võrrelda kujundlikult Simsoni juuste lõikamisega, mis võttis temalt jõu.

ÕIGED JA VALED VASTUSED

Siirderiituseks võib lugeda ka noorsõduritele esitatud traditsioonilisi küsimusi ja ülesandeid, mis meenutasid noorele ajateenijale pidevalt tema tühisust ja madalat staatust. Erinevates NLi osades viibinud noortele ajateenijatele esitatud küsimused olid üsna sarnased, kuid kindlasti esines ka varieeruvusi. Esiteks küsiti: *„Как служба?"* Kuidas teenistus läheb? Kui noorsõdur vastas, et teenistus läheb normaalselt või hästi, sai ta karistada, nt matsu kõhtu. Vastuseks tuli küsijale naeratada ning öelda: *„Я счастлив!"* Olen õnnelik. Tavaliselt järgnes küsimus: *„А как дедушке служба?"* Kuidas *vanaisal*, s.t poolteist aastat teeninud sõduril teenistus läheb? Nüüd pidi vastaja oma peakatte (pilotka või talvemütsi) maha viskama, sellel saabastega peal trampima ning hüüdma: *„Заебала служба!"* Teenistusest on kõrini! Tihti piisas õigest suulisest vastusest ning peakatet ei tulnud maha heita. Kolmas küsimus: *„Сколько служил?"* Kui kaua oled teeninud? Õige vastus: *„Только с поезда!"* Saabusin äsja rongi pealt. Nimetatud kolmele küsimusele tuli noorsõduril vastata poole aasta jooksul korduvalt. Loomulikult tuli noorel täita jooksuga vanakeste käske ja korraldusi.

Kaks korda aastas, kevadel ja sügisel, ootasid toonased ajateenijad kaitseministri käskkirja ehk *prikaasi* (vn *приказ*). See kutsus uued ajateenijad armeesse ja andis õiguse teenistuse läbinud ajateenijad vabastada. Kui käskkirja ilmumiseni oli jäänud 100 või vähem päeva, pidi noorsõdur (*duhh*, *salaaga* või *salabonn*) nimetama *deduškale* täpse *prikaasini* jäänud päevade arvu. Vastasel korral sai ta karistada. Mõnes väeosas lugesid noorsõdurid igal õhtul (alates sajast päevast) *vanaisadele* ette luuletuse, mille lõpus nimetati käskkirjani jäänud päevade arv.

Ajateenistuses ühe aasta teeninu ehk teise aasta mees kuulus väärikasse, privilegeeritud seisusesse, sest olles läbinud vaheriitused, oli ta üks tõelistest ajateenijatest.

Kutsealuste vastuvõtmine Nõukogude armeesse 1975. aastal. Foto: Uno Oksbusch / ERR

Prikaasi ootasid kõik ajateenijad. Kõige rohkem aga *vanakesed*, sest neid hakati siis hea teenistuse puhul koju lubama. Enamasti tuli aga enne kojupääsemist sooritada *demblitöö* – s.o sõjaväeosa juhtkonna määratud töö (nt ehitus-, remonditöö vm). Noorsõdur tõusis aga pärast käskkirja ja teatud riitusi hierarhiaredelil astme võrra kõrgemale: varsti saabusid väeosadesse uued *duhhid*, kes omakorda kõige tüütumaid ja alandavamaid ülesandeid täitma hakkasid.

KURJATEGIJAD JA VANAKESED

Endise Nõukogude armee ja kinnipidamiskohtade (vanglate ja vangilaagrite) traditsioonides võib leida mitmeid analooge. Nimelt on Nõukogude armee traditsioone mõjutanud kindlasti asjaolu, et teise maailmasõja ajal sunniti paljud kinnipidamiskohtades istuvad süüdimõistetud, sh professionaalsed kurjategijad, surmaähvardusel rindele. Suur osa neist teenis Rokossovski 16. armees.[3] Kuna kurjategijad olid riskiga harjunud, said paljudest hinnatud sõdurid ja suured marodöörid.[4] Oma jälje armee traditsioonidele on jätnud kindlasti ka ehitusvägedes teeninud kriminaalne element.

Nõukogude armee ja kinnipidamiskohtade traditsioonides esines üks märkimisväärne sarnasus. Elukutseline ehk seaduslik varas (*вор в законе*) ei tohtinud oma kirjutamata seaduste järgi ei vabaduses ega vanglas tööd teha, vastasel korral tabanuks teda karm karistus.[5] Nõukogude sõjaväes oli töötegemine noorsõdurite ülesanne, *vanakesele* oli see häbiasi. Kuid *demblitöö* tuli kojupääsemiseks sooritada. Võimaluse korral tehti seda öösel, et noored ei näeks *vanakest* töötamas. Peaeesmärk oli töö ruttu lõpetada, väärikus jäi nüüd tagaplaanile. Seetõttu ei häbenetud enam ka noorsõdureid ning kojusaamise nimel rabati päeval ja öösel. Seda võib vaadelda irrutusriitusena: tööst võõrdunut harjutatakse töö ja tsiviileluga.

Pärast *prikaasi* lugemist algas pidulik riitus – *pankade* löömine (*банка*, *бить ~ ставить банки*). Vastavalt teenimiskuude arvule lõid kaaslased ajateenija tagumiku pihta kindla arvu lööke ehk *pankasid* (6, 12, 18, 24). Löödi rihma nahkse osa või pandlaga. Löökide tugevus sõltus väeosa traditsioonidest. Kõvemad rihmahoobid, 6 või 12, sai noorem ajateenija. 12 lööki tähistas privilegeeritud seisusesse jõudmist, „tõeliseks" ajateenijaks saamist (liitumisriitus). *Vanakest* löödi väga õrnalt, mõnel pool koguni niidiga: ta heitis kõhuli voodisse, tema istmikule asetati padi, voodi alla aeti üks või paar noorsõdurit, kes pidid seal *vanakese* hädakisa imiteerima. Pärast *pankade* jagamist õnnitlesid asjaosalised üksteist tähtsa sündmuse puhul.

Kutsealuste sõidutamine teenimispaika 1990. aastal. Foto: Albert Truuväärt / Rahvusarhiiv

Kaitseministri käskkirja väljaandmise päevast alates kuni kojusõiduni jagasid *deduškad* (pärast käskkirja väljatulekut tituleerivad nad end juba *kodanikeks* < vn *гражданин*) oma hommikuse võitüki noorsõduritele. See žest tähistas lepituse otsimist eelnenud dressuuri ja vägivalla eest, *vanakeste* taandumist või irdumist oma võimupositsioonidelt.

Vanakesele oli töötegemine häbiasi, kuid demblitöö tuli kojupääsemiseks sooritada. Võimaluse korral tehti seda öösel, et noored ei näeks vanakest töötamas.

Koos Nõukogude Liidu lagunemisega said kabelimatsu ka toonase suurriigi armee siirderiitused. Kuid mine tea, võib-olla elutseb mingi siirderiituse vorm Venemaa armees.

[1] Paul, T. 2005. Rituaali mõjust ja tähendusest inimesele. – Eesti Kirik, 09.11.
[2] Kõivupuu, M. 1995. Kõike võib teha, peaasi, et päris ära ei tapeta. – Lipitud-lapitud. Tänapäeva folkloorist, lk 180.
[3] Suvorov, V. 2000. Jäälähkuja. Kes alustas Teist maailmasõda, lk 279–287; Шаламов, В. 1989. Очерки преступного мира. – Левый берег, lk 505.
[4] Шаламов, В. 1989. Очерки преступного мира, lk 505.
[5] Vargaseaduste, nende seaduste muutuste ja sanktsioonide kohta vt Гуров, А. И. 1990. Профессиональная преступность: прошлое и современность, lk 111–112; Шаламов, В. 1989. Очерки преступного мира, lk 503–524.

Foto: Peeter Lungovits

Tõnu Tender on keeleteadlane, keda on huvitanud mitmekeelsus, keelekultuur, subkultuurid ja nende keelekasutus (sh sleng), keelepoliitika, keeleharidus jm.

Islandi, Gröönimaa jaÄäri saarte kaasaegne mood

Kuraatorid: Cooper&Gorfer

Ilmapäevikud

28.09.2019–05.01.2020

Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuuseum
Lai 17, 10133 Tallinn (sissepääs hoovist)
Avatud K–P 11–18
Tel +372 627 4600, kassa +372 627 4611
info@etdm.ee | www.etdm.ee

PÜSILEPINGUGA MÜÜRILEHT IGA KUU KOJU 1.80 € EEST. VORMISTA TELLIMUS AADRESSIL

TELLIMINE.EE/MUURILEHT

KOLUMN

Kui paljude meie valikute keskkonnamõju on mõõdetav veidi hoomamatutes süsinikdioksiidi grammides, siis uusaasta ilutulestiku tagajärjed on pigem otseselt kirjeldatavad ja tihti lausa silmaga nähtavad.

ILUTULESTIK – SÄDELUS, METALLITOLM JA HIRMUNUD LOOMAD

Helen Puistaja

Mäletan veel üsna hästi seda nüüdseks kahekümne aasta tagust (potentsiaalse maailmalõpu) aastavahetuse eufooriat, mis algas juba päeval telekast nähtud Sydney ilutulestikuga ja suurenes sealt edasi iga täistunniga. Põlva kortermaja küljelt avanev vaade ei olnud muidugi tund hiljem Berliinis toimunud ekstravagantsusega võrreldav, kuid kohale see kahega algav aastatuhat ja ilmselt paljude jaoks kasvav ilutulestikujoovastus jõudis.

Kuigi erilist vaimustust ilutulestikud minus enam ei tekita, jalutan harjumusest jätkuvalt südaööks kuhugi mitte liialt inimeste sekka vaatemängu imetlema. Värvilised plahvatused kutsuvad ikka esile veidi nostalgiat, elevust ning ka ärevust tuleviku, asjatundmatult rakette laskvate inimeste ja üksi koju jäetud loomade pärast. Kuigi olen nõus, et halli argipäeva vahele kord aastas silmailu laskmine ei tee massi moraali ülalhoidmise seisukohalt paha, tõstataksin hoopiski küsimuse, kas sellesse on vaja anda igast koduaiast oma panus?

SÄDELUSE SÜNGEM KÜLG

Esimesed „looduslikud" ilutulestikud leiutati iidses Hiinas, ajavahemikus 200 kuni 101 eKr. Algelised ilutulestikud olid arvatavasti valmistatud kuumutamisel plahvatavast bambusest. Kuskil vahemikus 600–900 pKr leiutas hiina alkeemik kaaliumnitraadi, söe ja väävli segul baseeruva püssirohu, mida kasutati seejärel esimese keemilise ilutulestiku loomiseks. Tänapäeva ilutulestikke valmistatakse jätkuvalt püssirohuga, mis koosneb tavaliselt kaaliumnitraadist (oksüdeerija), söest või süsinikust (kütus) ja väävlist (kiirendi). Ehk siis enam kui tuhande aastaga ei ole ilutulestik muutunud eriti keskkonnasõbralikumaks ning inimkonnal ei ole plahvatavatest ja sädelevatest asjadest küllalt saanud.

Selle vaimustuse negatiivne mõju inimestele ja loodusele algab juba tootmise esimestest etappidest. Paljud kasutatavad toorained kaevandatakse mägedest – see on vastutustundetu protsess, mille käigus raiutakse metsi ja hävitatakse elusloodus elupaiku, ning see, et kaevanduste töötajate ja nende lähedal elavate inimeste elu pole just hiilgav, on keskkonnakolumni igakuistele lugejatele ilmselt juba selge.

Uusaastaööl oleme aga kõik kaevanduste töötajatega üsna samas paadis, vähemalt oma kopsude kahjustamisega. Aastavahetuse tulevärk suurendab metallosakesi sisaldavate peentolmude osakaalu õhus ajutiselt umbes sada korda. Saksamaa statistika kohaselt 30–40 mikrogrammilt kuupmeetri kohta nelja tuhandeni. Suurbritannia atmosfääris sisalduvate teatud tüüpi metallosakeste suurimad allikad on ilutulestikud, mille kasutamine ei ole põhimõtteliselt mingil moel reguleeritud, samal ajal kui autotootjad ja tehased on sunnitud paigaldama seadusandluse tõttu aina enam filtreid saaste vähendamiseks.

Londoni teadlaste andmetel on näiteks Indias seostatud Diwali pidustuste ilutulestikke elanike hingamisprobleemide suurenemisega 30–40% võrra. Õhust alla langevad kemikaalid leiavad aga oma tee veekogudesse. Seda on peetud kilpnäärmeprobleemide üheks põhjustajaks ning see on viinud omakorda mõnes USA osariigis joogivee piiranguteni.

Šveitsi keskkonnaameti uuringu kohaselt süüdatakse riigis igal aastal 2000 tonni ilutulestikku – see paiskab õhku 86 tonni süsinikdioksiidi. Pürotehnikast veerand tulistatakse taevasse kuu jooksul toimuval Züri Fäschtil. Kolme piduliku 20–30-minutilise ilutulestiku jooksul tekitatakse kokku 23 tonni süsinikdioksiidi. Ligikaudu kahe miljoni külastaja peale jagatuna vallandab see 12 grammi süsinikdioksiidi inimese kohta – umbes sama palju kui tund aega töötav sülearvuti. On see nüüd palju või vähe, oleneb ilmselt ka igaühe isiklikust tunnetusest. USA ilutulestikud tekitavad aga näiteks 60 340 tonni süsinikdioksiidi aastas, mis on veidi enam kui 12 000 auto aastane saaste.

PAUGUTAMISE STRESSIROHKED TAGAJÄRJED

Selle mastaabi juures võib ehk tõesti koduaiast lastav üksik rakett tunduda üsna pisike tilk reostusmeres, kuid esiteks, kui kõik mõtlevad nii… Ja teiseks võib selle küsimuse ka ümber keerata: mida see väike pauk siis üldisele visuaalile juurde annab? Ei midagi positiivset. Veidi hoomamatu süsinikdioksiidi reostuse kõrval on silmaga nähtav ja statistikasse pandav näiteks tervisekahju, mida amatööridest pürotehnikud endale ja ümbritsevatele inimestele tekitavad. Enesevigastamise juhtumitest ülevaate saamiseks piisab 1. jaanuaril uudiste lugemisest. USA vastavateemalistes artiklites tuuakse kannatajatena välja ka sõjaveteranid, kelle puhul võivad valjud paugud süvendada posttraumaatilist stressihäiret.

Minul on väga raske vaadata ka oma pere hirmunud kassi ja aastavahetusperioodil Facebooki seinal videoid ilutulestikest traumeeritud loomadest ning lugeda uudiseid neist, kes on paanikast silmanägemise kaotanud või lausa infarkti kätte surnud.

Kui oled võtnud uut aastat kunagi vastu mõne kõrgema maja katusel, siis tead ka seda, missugust paanikat see tekitab lindudes. Näiteks 2010. aasta uusaastaööl süüdati Arkansases ilma vastava ameti loata professionaalse kvaliteediga ilutulestik, mis ehmatas oma puhkepaigalt üles punatiivalised musträstad. Pimeduses ja segaduses lendasid linnud majade, autode ja puude vastu ning langesid inimeste õuduseks massiliselt linnatänavatele. Hinnanguliselt 5000 lindu suri nii otseselt kokkupõrgete tõttu kui ka teedel autode alla jäädes.

UUE TEHNOLOOGIAGA PÜSSIROHU-AJASTUST VÄLJA

Ilmselgelt oleks parim viis ilutulestike mõju vähendamiseks need lihtsalt ära jätta. Ent seda ei juhtu ilmselt niipea, seega lähenegem asjale nii nagu igasugustele muudele keskkonnareostajatele: kui täielikult vältida ei anna, tuleb üritada mõju vähendada ja positiivsete tegudega tasakaalustada. Nii on näiteks mulle 20 aastat tagasi esimest millenniumiväärilist silmailu pakkunud Sydney muutnud oma aastavahetuse 100% süsinikuneutraalseks. Üritustel osalejaid julgustatakse liikuma pidudele jalgrattaga, jalgsi või ühistranspordiga ning peaaegu kogu maha jäänud prügi võetakse ringlusse. Ilutulestikud ise on valmistatud biolagunevast paberist ega jäta õhku kemikaale. Jääkreostuse kompenseerimiseks toetab linn taastuvenergia projekte, mis aitavad vähendada kasvuhoonegaaside heitkoguseid. Aga tulevikus võiks asendada ilutulestikud hoopis laseri-, drooni- või muude valgus-*show'*dega.

Lõpetuseks: kindlasti ei ole kõigil vaja ise pürotehnikuks hakata. Ilutulestik võiks olla professionaalide töö ja vaid aastavahetusel. Enda ja ümbritsevate inimeste, loomade ning keskkonna ohtu seadmise asemel leia omale mõnus koht, kust linna ilutulestikku vaadata. Kokku hoitud raha saad aga annetada näiteks varjupaigale või loomaaiale, mille asukad on raske uusaastaöö loodetavasti suuremate kahjustusteta üle elanud.

Illustratsioon: Stella Salumaa

AASTA 2019 NÜÜDIS-KULTUURIS

Lõppevat aastat iseloomustavad kultuurimaastikul muu hulgas kunstivälja kommertsialiseerumine, elujõuline žanrikino ning teismeliste räpipalavik. Loomerahvas heiskas harimatuse vastu rahulipud, haaras plakatid, avaldas meelt ja valmistus tegema seakisa, ent ette tuli ka omavahelisi nagelemisi.

RADA7 PANI PILLID KOTTI

Septembris jätsime hüvasti mitmete artistide suunas esimesed kriitikanooled tulistanud ning muusikaarmastajate jaoks virtuaalse agoraana toiminud alternatiivmuusikaportaaliga Rada7. 20 aastat pelgalt entusiasmituhinal „Eesti vägevaimat muusikalehte" ajada pole naljaasi, seega müts maha tegijate ees! Nostalgitsemiseks pesitseb aadressil *rada7.ee* nüüd kõigi artiklite arhiiv.

ARHIIV VAJUS AJALUKKU

Tartu ööelus ja kultuurimaastikul haigutab alates suve algusest veel üks tühimik. Pärast viit aastat tegutsemist sulges uksed Kirjanduse Maja krüptis asunud klubi Arhiiv, mis võõrustas lisaks pidudele ja kontsertidele ka mitmeid kultuuriüritusi, keskendudes eeskätt kirjandusele.

MART JUUR „PRILLITOOSIS"

Kui ETV loobus eelmisel aastal Mart Juure teenetest kirjandusministrina, oldi kirjandusringkonnis omajagu pahurad selle üle, et valdkond enam eraldi eetriaega ei vääri ja tagasi saatesse „OP!" kupatati. Õnneks tuli lõppeva aasta sügisest Juure austaja(nna)skonnale appi väärikas „Prillitoos", kel ei ole küll ministriportfellide jagamise voli, aga Juur jagab nüüd vähemasti tubli nõunikuna taas teles kord kuus raamatusoovitusi!

ROHELINE I LAND SOUND

2018. aastal tutvustasid Saaremaal Illiku laiul toimuva elamusfestivali I Land Sound korraldajad kaasaskantavat, taskusse mahtuvat ja korduskasutatav konitopsi KOPS, et vältida sündmuse järel koniputust. Tänavu astuti projekti „I Land Green" ellukutsumisega veelgi suurem samm loodust säästva festivali suunas. Nii piiratakse külastajate hulka, iga toidukoha menüüs peab olema vähemalt üks taimne toit, kasutatakse päris nõusid jne.

RÜNNAKUD KULTUURIKLUBILE TEMPEL

Septembris peatus Pärnu kultuuriklubis Tempel LGBTI+ filmifestival Festheart, et näidata poetess Emily Dickinsoni eluloodraamat „Metsikud ööd Emily seltsis". Selle peale saabusid Templi ukse taha meelt avaldama paarkümmend EKRE toetajat ning mõned Odini sõdalased, kes kogu üürituses LGBT propagandat nägid. Klubi nimetati ilgeks urkaks ja asuti uurima, miks on linnavalitsus toetanud seksuaalvähemuste festivali võõrustavat klubi 16 000 euroga, süüvimata fakti, et 8000 eurot läks Templi aastaseks tegevustoetuseks ning 8000 festivali IN August korraldamiseks. Kuna filmi käis vaatamas vaid paar inimest, rõõmustas meeleavaldusest osa võtnud linnavolikogu liige Helle Kullerkupp selle üle, et Pärnust ei saagi homopealinna. Sellega Kullerkupu võitlus siiski ei lõppenud – järgmisena jäi talle ette juba Pärnu LGBT teavitusüritus.

TARTU VIKERKAARELIPU AFÄÄR

Septembris potsatas tüliõun Tartus Tähe tänavale, kui seal asuva Barlova baari omanikud heiskasid oma maja külge tolerantsuse näitamiseks vikerkaarevärvilise rahulipu, millel on kirjas itaaliakeelne sõna „pace" ehk „rahu". Kuna lippu on kerge segamini ajada LGBT liikumist esindava vikerkaarelipuga, ilmus Barlova läheduses asuva puu peale peagi plakat sõnumitega „Kuidas tunda ära homoliikumise valed", „Alanud on homoabielu hiiliv seadustamine" jne. Baari omanik Aleksandr Heifets sõnas Päevalehele antud intervjuus: „Kui Tartus läheb tõesti mööda aasta, kus kedagi ei peksta ega solvata, siis me teame, et selle lipu võib rahus maha võtta, sest Tartu on rahulik paik. Kuniks see nii ei ole, on seda ilmselt vaja ja samuti on vaja neid vestlusi üleval hoida."

TURBULENTNE TEATER

NO99 varemetele uut teatrit ei sündinud, küll aga eraldati raha, et Ëlektron ja Lauri Lagle saaks oma kandidatuuriks esitatud ideid ellu viia. Lagle liituski koos osaga vanast NO trupist Von Krahliga. Von Krahli enda juubeliks valminud pseudofuturistlik viietunnine oopus „JAIK" tõestas ka vereuuenduse kiireloomulist vajalikkust. Samal ajal hüppas endine riigiprokurör Evestus pea ees Vaba Lava juhtima, kuid ujus varsti kaldale tagasi ja pani riided selga, sest kulisside taga tegutses väidetavalt kaabuga demiurg. Kevadel pidas Rakvere teatrigalal aga ühe aasta märgilisima kõne näitleja ja lavastaja Juhan Ulfsak, kes tõi peavoolu „seakisa" mõiste ja teenis sellega ka figureerimise Maalehe esikaanel.

Konitops KOPS, foto: Marleen Muhuste. Mart Juur, foto: kaader saatest „Prillitoos". Juhan Ulfsak, foto: Meelis Meilbaum / Postimees / Scanpix

LINNAVALITSUSE ALKOHOLIPOLIITIKA

Tallinna linnavalitsus plaanib hakata 1. juunist 2020 meelelahutusasutustes alkoholimüüki piirama. Samas ei ole kavas laiendada piirangut kasiinodele, majutusasutustele ega lennujaamadele ja sadamatele. Selline samm võib osutuda aga saatuslikuks niigi ots otsaga vaevu kokku tulevatele alternatiivskeene klubidele, mis pakuvad kooskäimiskohta peavoolust eemale kalduva muusika austajatele.

SÜÜTUD JA NEETUD „KUNSTNIKUD"

Mööd unud kunstiaastat jäävad markeerima kaks vuntsidega ikonoklasti: Tommy Cash ja Henn Põlluaas. Kui esimene lasti Kumusse isikunäitust tegema, sest räppimise kõrvalt tahab ta kunstnik olla, siis Henn vahetas oma kabinetis välja mõned tema rafineeritud maitsele sobimatud maalid, sest spiikriameti pidamise kõrvalt tahab ta kunstnik olla.

SWEET SPOTI/WEEKENDI TRIKSTERID

Samad mehed, kes viisid pankrotti populaarse Weekend Festivali Pärnus, tüürisid karile ka sel suvel teist korda toimuma pidanud Sweet Spoti. Nii palju siis lootusest, et Tallinn ükskord korraliku linnafestivali saab.

EESTI KAASAEGSE KUNSTI MUUSEUMI SULGEMINE

13 aastat endise katlamaja (Põhja pst 35) näitusepinnaks muudetud ruumides tegutsenud EKKMi ähvardab lõplik sulgemine. Kultuurikatla vahendusel Tallinna linnalt kasutuseks saadud pinnad ei olevat ehitusauditi kohaselt kasutuskõlbulikud ja seetõttu lõpetatakse erakorraliselt EKKMi rendileping. Aja jooksul Tallinna Kunstihoone ja Kumu kõrval olulisimaks kaasaegse kunsti näituste ning ka ürituste ja kontsertide kohaks kujunenud EKKMi sulgemine oleks üha enam kommertsialiseeruval kultuurimaastikul valus hoop. Samuti paneb see küsima, miks algselt kultuurikvartalina välja käidud piirkond on muutumas järjekordseks gentrifitseeritud *loft*'ide ja restode kõrbeks.

ÜRGMEES KOHTUS KRIITIKUGA

Ürgmees Jesper Parve üllitas sel aastal kolmandagi raamatu sellest, kuidas olla mees. Eriliseks kirjanduslikuks saavutuseks seda vist küll pidada ei saa, küll aga lõi laineid Katrin Pautsi arvustus teose „Mees 2" kohta pealkirjaga „189 lehekülge õpetussõnu, kuidas olla nõme mees", mispeale tuvastas portaal Lugejakiri, et 18. septembri seisuga oli Katrin Pauts endiselt ainuke, kes on viitsinud Jesper Parve raamatu „Mees 2" läbi lugeda.

KIRJANDUSKRIITIK VILJA KIISLER

Veel vanadel headel Peeter Helme aegadel tehtud valikute tulemusel lahkus aprillis Postimehest ajakirjanik Vilja Kiisler, mis oli väljaande teravate intervjuude jälgijale muidugi suur kaotus, küll aga võitis sellest tohutult meie kultuurikriitika, mis Kiisleri avasüli vastu võttis. Järgnesid kongeniaalsed ja läbimõeldud, tihti kontseptuaalsedki arvustused küll Sveta Grigorjevast ja Tõnu Õnnepalust Vikerkaares, Margit Lõhmusest Loomingus ja Andrus Kasemaast Sirbis. *Go*, Vilja, *go*!

ÕNNEPALU LITTER

Tõnu Õnnepalu andis EKSA kirjastuse kaudu aasta jooksul välja kolm raamatut, nimelt triloogia „Mujal kodus", mis algab Pariisi tänavatel mõttelõnga veeretamisega ning siirdub seejärel Kanadasse Muskoka metsade vahele väliseestlastega kemplema, et aasta lõpus Lõpmatuse ranna selgetele kaljusaartele jõuda. Põhipauk tuli aga ikkagi sealt, kust me seda ei oodanud, nimelt kirjanikupalgast, mis Õnnepalule taas määrati, mille üle lugejad taas ilkusid ning millest autor siis taas loobus (vt ka: 2016). Kõige rohkem rõõmu valmistas see kuuldavasti ulmekogukonnale, kes on „peavoolu" kirjandusfääri (vt ka: süvariik) aastaid ulmemeeste represseerimises süüdistanud, kuivõrd kirjanikupalku ei kiputa sellele segmendile üldse määrama.

KUNST KÄIB KÕHU KAUDU

Tallinnas avati Kai kunstikeskus Noblessneris ja Fotografiska fotokunstikeskus Telliskivis. Nii nagu tanklad on saanud aru, et kabanosside ja kohvi müük on sama tähtis kui kütusega varustamine, on kultuuriasutused jõudnud järelduseni, et inimesi huvitab toit vähemalt sama palju kui kunstiline sisu. Mõlema kunstikeskuse naaberkorrustele on rajatud uued uhked restoranid, kus saab vitsutada, juhul kui rahakott seda muidugi võimaldab. Kui kere on pärast einet liiga raske, saab silmadega ka kunsti õgida.

TÜLIÕUN EDA AHI

Emakeelepäeval hindas kultuurkapitali žürii eelmise aasta parimaks luuleraamatuks Eda Ahi „Sõja ja rahutuse". Juba järgmisel päeval ilmus Postimehes Alvar Loogi hävitav arvustus Ahi raamatule, mis tituleeris teose „kohati otse piinavalt ja piinlikult kehvaks" ning jõudis retensiooni lõpus dramaatilise sedastuseni, et kui „Sõda ja rahutus" on aasta parim luuleraamat, oleme „kultuurrahvana täielikult läbi kukkunud". Loogile sekundeeris muidugi (:)kivisildnik, vastu vaidlesid Joosep Susi ja Aare Pilv, kirjanduskriitik Peeter Helme teatas aga tüünelt, et see tüli tõi hoopis kirjanduse fookusesse (ja see on hea).

TEISMELISTE RÄPIPALAVIK

Lil Till, Väike Kelder, patsaan, veic$, s4g, Ar€ng, Yung Yala$€€n – kallid kaasteelised, nende nimede puhul ei ole tegemist millegi muu kui SoundCloudi räpi endiselt jõulise vohamisega siinsel muusikamaastikul. Kui oled selles artistimeres juba ammu suuna kaotanud, tasub heita pilk Siim Nestori Lil impeeriumile, mis teeb oma pidude ja iganädalase räpisaatega kõik pimedad nägijateks.

Hiem Pillkoss, foto: Martin Ahven / Õhtuleht / Scanpix. Tommy Cash, foto: kaader videost „Little Molly". Tõnu Õnnepalu, foto: Mihkel Maripuu / Postimees / Scanpix. Katrin Pauts, foto: Taivo Lutter / Postimees / Scanpix. Jesper Parve, foto: Laura Sirondberg / Wikimedia Commons (CC BY-SA 4.0). EKKM, foto: Aleksander Tsopov. Eda Ahi, foto: Renee Altrov

jätkub >

< eelneb

TARTU UUE TEATRI MAJAOST

See, et eestlased on teatrirahvas, sai taas kinnitust Tartu Uue Teatri ühisrahastuskampaaniaga, mille eesmärk oli osta välja Laial tänaval paiknev hoone, milles oldi seni üürnikuna tegutsetud. Nimelt toetas projekti suisa 20 000 inimest ja seega on see Eesti seni suurim edukas ühisrahastusprojekt kultuurivaldkonnas.

ELUJÕULINE MEELEAVALDUSKULTUUR

Stenbocki hommikud, naistemarss, noorte kliimakogunemised ja protestid teaduse alarahastamise vastu. Kuigi muidu vaiksete eestlaste protestikultuur teeb alles esimesi samme, on ta end vähemalt kahele jalale ajanud.

TASAVÄGINE REBIMINE KULTUURIPEALINNA TIITLI NIMEL

2024. aasta Euroopa kultuuripealinna tiitli näpsas Eestist endale Tartu, kes kaasas plaanidesse ka 19 Lõuna-Eesti omavalitsust ning programmi teemasid, mis seovad omavahel kunsti, loodust ja inimeseks jäämist. Ent kaotajaks ei saa pidada ka Narvat, kuhu on viimase paari aasta jooksul laienenud näiteks PÖFF ja Vaba Lava ning kus on toimunud hulgaliselt kultuurisündmusi.

ŽANRIFILMIDE KOIDIK

Õudusfilmid „Karv" ja „Kiirtee põrgusse", pöörane ulmefilm „Jeesus juhatab sind kiirteele", ropp piimatuumakatastroofist kõnelev „Vanamehe film" ja kohaliku autsaiderkino taies „Õiglus" – need on vaid mõned näited kohaliku filmikultuuri laienemisest uutesse niššidesse. „Tõde ja õigus" püstitas küll publikurekordi, kuid viimaks saavad ka filmifriigid oma pesemata kätega plaksutada, nähes Adi dressides Toomas Ariat filmis „Õiglus" mööda Pelgulinna jooksmas. Isegi tulevik tundub helge, sest uuel aastal on oodata maestro Toomas Kirsi tootekataloogist kultussarja „Salmonid" filmiversiooni.

EESTI REALITY-TELEVISIOONI LUIGELAUL

Kui paar aastat tagasi ajas terve Eesti kihelema „Prooviabielu" oma unustamatute karakteritega, siis paljud ootasid ilmselt sama sel sügisel startinud suhtesaatest „Rannamaja". Eks seekordki loodi meeme ja klikimeedia sai oma pisikesed skandaalid, kuid olgem ausad, suurem maavärin jäi tulemata. Millal saadetakse eestlased lõpuks päikese alla armastust otsima, selle asemel et lasta neil kõrkjate vahel vihma käes kala püüda?

DISCO ELYSIUM

EESTI AJALOO SUURIM ARVUTIMÄNG

Aja mesijuttu, kirjuta luulet, laula karaoket, tantsi nagu loom või muugi lahti elu mõte. Just nende sõnadega tutvustatakse oktoobris ilmavalgust näinud „Disco Elysiumi", mille autor on mängustuudio ja kultuurirühmitus ZA/UM. Dialoogipõhises rollimängus kehastab mängija joomistuuri järel amneesia all kannatavat detektiivi, kes peab lahendama fiktiivses Revacholi nime kandvas linnas mõrvamüsteeriumi. „Disco Elysium" on startinud kiidukoori saatel nii Eestis kui ka välismaal ning see on esitatud juba videomängumaailma Oscariteks kutsutud The Game Awardsil nelja auhinna nominendiks.

AEGLASE AJAKIRJANDUSE COMEBACK

Sel aastal on ilmunud Eesti Ekspressi veebiväljaandes kaks nn pika loojutustamise formaati kuuluvat artiklit, mille autor on Eero Epner. Üks neist tõi avalikkuse ette koduvägivalla ohvrite ning neid abistanute pihtimused. Teine põhjalik lugu puudutas aga septembris meie hulgast lahkunud Aivar Rehe tõusu ja langust. Kuigi antud formaat nõuab ajakirjanikult head loojutustamisoskust, aega ja rohkelt tööd, pakuvad sellised tekstid teemale emotsionaalsemat ja mitmekülgsemat lähenemisvõimalust. Rohkem aeglast ajakirjandust!

NÕUKOGUDE LIIDU GRUUVI KOGUMIKALBUM

Funk Embassy üllitas suve algul Nõukogude Eesti *funk*-, disko- ja džässmuusikat hõlmava kogumikalbumi „Groove of ESSR". Plaadi kokkupanijad on kaevanud Eesti Raadio arhiivides ja toonud kuulajani lindistused aastatest 1974–1988, mil esitajateks olid näiteks Els Himma, Gunnar Graps, Marju Kuut jt. Lisaks leiab veel põnevat fotomaterjali ja sisukat saateteksti, mis panevad palad ajaloo konteksti.

LANSSEERITI SÕNAVEEB

Veebruaris avas Eesti Keele Instituut uue sõnastikuportaali Sõnaveeb, mis koondab kogu keeleteabe kenasti ühte kohta: uued sõnad ja väljendid, seletused, näitelaused, naabersõnad, päritoluinfo, sõnade käänamine ja pööramine, vene vasted, sõnamängud. Lisaks saab eestikeelsete sõnade häältdust kuulata ning otsitavaid sõnu on võimalik dikteerida!

„Rannamaja" Suur Kristo, foto: Karli Saul / Ekspress Meedia / Scanpix.
„Disco Elysiumi" logo. Plakat noorte kliimamarsilt, foto: Janis Kokk.
Eero Epner, foto: Eero Vabamägi / Postimees / Scanpix

UUS EESTI DISAIN

KARL-CHRISTOPH REBANE

Karl-Christoph Rebane. Foto: Kristel Pärsik

Mariliis Mõttus Eestis on päris palju noormehi ja ka käputäis naisi, kes suunduvad sõjaväkke omal algatusel. Sugugi kõiki ei valda aga sama entusiastlikud tunded, kui nad avastavad postkastist sõjaväekutse. Nüüdseks 21-aastane EKA moedisaini tudeng Karl-Christoph Rebane on üks neist, kelle jaoks kutse ajateenistusse tähistas ühe võitluse algust, mida võib lõppkokkuvõttes nimetada hoopis võiduks.

VÄRVILINE PROTEST

2019. aasta ERKI Moeshow'l esitles Karl-Christoph oma kollektsiooni „Am I a Joke to You?", mis sündis just sellestsamast kogemusest ja tunnetest, mis valdasid teda seoses sõjaväega. „Minu jaoks oli see protestikollektsioon. Olin valmis kirjutama igasse meediaväljaandesse, tegema *performance*'it või mida iganes, peaasi et sõjaväest ära saaksin," sõnab Rebane. Karl-Christoph on pärit väiksest ja konservatiivsest, umbes kümne elanikuga külast Haapsalu lähedalt. Seetõttu peitis ta lapsepõlves kõike seda, mis oli tema puhul erinev, ning kartis isegi kuni põhikooli lõpuni värvilisi särke kanda, kuna langes seetõttu kiusu ohvriks. „Ja siin ma olen – pärast oma enesekindluse ülestöötamist ja püüdu olla nii mina, kui ma praegu olla suudan, tahetakse mind viia tagasi algusesse, öeldakse, et see on mulle ainult hea, et ma peaks elama uuesti läbi minevikku, selle asemel et edasi liikuda," kirjutab Rebane „Am I a Joke to You'd?" tutvustavas tekstis. „Ma võin oma eluga igapäevaselt hakkama saada, aga ma ei tunne, et ma jääksin sõjaväes mentaalselt sellisele toredale tasavällja järgmine. Sellel päeval oli tööl üks meespsühhiaater, kes päriselt hoolis," meenutab Karl-Christoph päeva, mil ta teenistuskohustusest vabastati.

Loogiline oleks kujutada sõjaväevastasena verd või nutvaid inimesi, aga tahtsin hoopis, et see näitaks värvidega, mida mina tunnen või milline ma ise olen.

Edu saatis ka Karl-Christophi kollektsiooni, mis pälvis ERKI Žürii eriauhinnana äramärkimise Poola Vogue'is. Estonian Fashion Festivalilt näpsatud võit lennutas ta aga rahvusvahelisele noorte disainerite konkursile Kiievis. „Am I a Joke to You'ga?" tahtis Rebane luua võimalikult abstraktseid vorme selle kohta, mida võiks kujutada endast toksiline maskuliinsus: „Ma ei tahtnud, et see oleks lihtsalt must või sünge. Loogiline oleks kujutada sõjaväevastasena verd või nutvaid inimesi, aga tahtsin hoopis, et see näitaks värvidega, mida mina tunnen või milline ma ise olen." Nii näebki kollektsioonis ülisuurte ölakutega jakke, mis viitavad Karl-Christophi pilgu vahendusel n-ö „kapiks muutumisele". Samuti on läbivaks motiiviks värviline konfett, mis seostub disainerile sõjaväeparaadidega, ning näha võib ka kleiti, mis on kaetud ohtrate värvitud padrunitega, mille Rebane koos ema ja ta tüdruksõbraga Haapsalu lähedalt metsast korjas.

TAASKASUTUS IHALDUSVÄÄRSEKS

Oma isikliku loo riietesse põimimise kõrval on Karl-Christophile oluline teema taaskasutus. Tema Instagrami kontot jälgides olen sattunud peale fotodele, kus disainer istub suures riidejääkide hunnikus või sel moel valmistada. Väikest detaili, mis on valminud kõrvaklappide kummipatjadest, saan näha minagi. Rebase arvates on eesti disain jäänud kinni sellesse, et taaskasutatud rõivad ei ole väga eristuvad. Tema siht on mängida erinevate kangaste ja tekstuuridega, disainida riideid, mis oleksid ihaldusväärsed, kuid samal ajal ka eetilised. Kuigi Karl-Christophi sõnul ei ole tegu masstoodanguga, on see kindlasti huvitavam lähenemine ning ta loodab, et äkki saab sellest alguse ka suurem liikumine. Sellega seoses uuelt kollektsioonilt saladuskatet kergitades poetab ta vihje, et soetas Humana 50 sendi päevalt kuus nahktagi, mida ta materjalidena kasutada plaanib: „Palju on juttu sellest, et kasutada tuleks kunstnahka ja muid materjale, mis ei ole loomsed, kuid samas jääb palju loomseid rõivaid kasutamata ja ma arvan, et see on veel suurem raiskamine. Ma leian, et kui nahk tuleb eetilisest kohast, siis tegelikult on see okei, sest ka kunstnahk on lihtsalt nafta. Kes siin tegelikult loodust reostab?" küsib Karl-Christoph. Samas ta lisab, et üks asi, mida ta pooldada ei suuda ning isegi kaltsukast ei ostaks, on karusnahk: „Seda on kuidagi valus vaadata."

Samamoodi meeldib Karl-Christophile mängida sooneutraalsuse kontseptsiooniga, mis kaldub Eestis tema arvates jällegi kuskile halli pusa maastikule: „Minu jaoks on sooneutraalsus pigem miski, mis on lahe. Miski, kus on esindatud nii maskuliinsus kui ka feminiinsus, mitte neid ei ole ära kaotatud, nii et järele jääb hall mass." Ta lisab, et üritab alati mõelda sellele, et tema loodu oleks värske ka viie aasta pärast: „Keegi ei taha, et ta disain lõpetaks kuskil maa all või prügikastis. Ma soovin luua midagi, mis jõuab minu kapist kellegi teise kappi ja jääb sinna tükiks ajaks."

Kui viskan pilgu Karl-Christophi portfooliole, siis selgub, et kunst on põimunud noormehe eluga kõikvõimalikes vormides. Haapsalus gümnaasiumis käies anti talle üsna vabad käed laulu, tantsu ja *performance*'it hõlmava moe-*show* korraldamiseks, lisaks sellele on ta tegelenud fotograafiaga ning andnud välja luuleraamatu „Artokraatia", millele on tuleval kevadel järge oodata. Küsin Karl-Christophilt, kas ta usub, et tegeleks ka siis kunstiga, kui oleks üles kasvanud hoopis Tallinnas. „Ma arvan, et ma tegeleks ikkagi kunstiga, aga võib-olla mingi muu erialaga, näiteks *performance*'iga. Minu hing lihtsalt vajab maal elamist, nii et selles suhtes olin ma väga õiges keskkonnas. Suurt inspiratsiooni pakub ikkagi just see, mida kogesin maal, kuid ka mu laia mõttemaailmaga perekond, kellest pool on veidi konservatiivsemad, teised vabamõtlejad. See argumenteerimine ja viis, kuidas me maailma näeme, on äärmiselt innustav," vastab ta.

Karl-Christoph Rebase kollektsioon „Am I a Joke to You?" Kiievis konkursil International Young Designers Contest. Foto: International Young Designers Contest

jale, kus ma parasjagu olen," tunnistab Karl-Christoph mulle. Olgu öeldud, et aega teenima teda lõpuks ei saadetud. Kaks nädalat enne ERKI Moeshow'd läks ta kolmandat korda arstlikku komisjoni, kus temalt küsiti esimest korda, kuidas tal läheb. „Tegelikult nad väga ei uuri selle kohta, kuidas inimesed ennast päriselt tunnevad. Võtavad su paberid lahti, löövad templi sisse presenteerib mõnelt kogumisretkelt leitud kraami. Ja mitte ainult, Karl-Christoph on võtnud enda eesmärgiks nimelt muuta seda, kuidas me taaskasutatud materjalidest valmistatud rõivastest mõtleme. Kui juba „Am I a Joke to You?" oli loodud suuresti jääkidest, siis jõulude paiku välja tulev uus kollektsioon on seda veel rohkem, ainult mõnda toodet ei saanud

Vaata lisaks: christoph.ee

TIMO TOOTSI TAGURPIDI IDEED AJAMASINAS

Mastaapseid interaktiivseid installatsioone loov kunstnik tegeleb oma töödes järjekindlalt sotsiaalsete käitumismustrite, infovälja ja virtuaalsusega. Igapäevase „spioonitöö" kõrvalt veab ta lisaks Maajaama – residentuuri-, näituste- ja stuudioruumi, kus kunsti ja tehnoloogia piirid hägustuvad.

Merilin Talumaa

Timo Toots. Foto: erakogu

Võiks öelda, et kunstnikud ei ole ainult ühenduskohtade loojad hoomamatu ja ratsionaalse vahele, vaid nad ehitavad järjekindlalt üles kujutlusvõimet, et tekitada vastukaaluks pragmaatilisusesse kalduvale ühiskonnale imaginaarseid maailmu. Kunstnik-leiutajad on katsetanud alati suurte ning keeruliste tulevikustsenaariumite ja muudatuste alternatiivsete nägemustega. Kujutlusvõime on meile elutähtis. Kui keegi suudab midagi ette kujutada, siis see eksisteerib.

MASINAD, MIS TEAVAD SINU KOHTA KÕIKE

Timo Tootsi tegevust võiks iseloomustada ennekõike tehnoloogia pideva uurimise ja fookuses hoidmise kaudu. Kuigi tehnoloogia meie ümber areneb väga kiiresti, teadvustatakse selle mõjusid üldiselt veel suhteliselt vähe. Kunstniku enda sõnul on teemad, millega ta tegeleb, üsna raskesti käsitletavad, sest need on uued.[1] Teaduse areng on inimeste reaktsioonidest reeglina sammu võrra eespool, mistõttu on pideva kiirenduse olukorras kohanemine keeruline.

Teoste arendamisel peab Toots enamasti leidma „vabatahtlikud ohvrid", kes usaldaksid talle enda isiklikud andmed.

Timo Tootsi üks pikaajalisim ja mastaapseim installatsioon „Memopol" (al 2010), millest ta on töötanud praeguseks välja juba kolm versiooni, põhineb info kokkukogumisel vastavalt ID-kaardilt, riiklikest andmebaasidest ja mobiiltelefonist ning seejärel kogutud andmete baasil visuaalsete lahenduste kuvamisel. Kui installatsioonide „Memopol 1" ja „Memopol 2" kasutajatele kuvati nende ID-kaardil või passis sisalduv teave, siis „Memopol 3" analüüsib lisaks nutitelefonist ja pilveteenustest hangitud infot. Taolise interaktiivse installatsiooni arendamisel on Toots lähtunud põhimõttest, et kui nutiseadmed muutuvad aina väiksemaks ja õhemaks, siis oma tööde füüsilise dimensiooni ülevõimendamisega[2] püüab ta muuta arusaadavamaks seda, mis jääb üldjuhul märkamatuks.

Sellist laadi teoste arendamisel peab Toots enamasti leidma „vabatahtlikud ohvrid", kes usaldaksid talle enda isiklikud andmed, et ta saaks töötada läbi nende andmekandjatel sisalduva info ning luua selle põhjal omakorda visuaalsed lahendused. Tootsi installatsioonide väljatöötamine on üldiselt väga ajamahukas ja pikaajaline protsess, kus projekteerimine, katsetused ja programmeerimine vajavad nii iseseisvat keskendumist kui ka tihti teiste spetsialistide abi. Toots on tõdenud, et mõneti võib seda võtta ka nii, et protsessi ei saagi kunagi lõppenuks lugeda.[3] Sellised dünaamilised teosed arenevad iga näitusega edasi, näiteks „Memopol 2" muutus kolme aasta (2011–2013) jooksul pidevalt.

Tänavu on Toots käinud teosega „Memopol 3" korduvalt Lõuna-Koreas, kus ta osales meediakunsti festivalil ISEA ning seejärel residentuuris Soulis. Nabi kunstikeskuse korraldatud residentuuriprogrammile järgnes näitus „Re(generation)"[4], kus ta esitles „Memopol 3" viimast versiooni. Kuna tema praktika on interaktiivne, pole installatsiooni tihtipeale võimalik lõpuni testida. Katsetada saab mingi piirini, aga kuna see on alati piisavalt uudne, siis lõpptulemust näeb enamasti alles töö esitlemisel.[5] Seega on elektroonilise kunsti ühed murekohad stabiilsus ja kvaliteet. Teos, mis baseerub interaktsioonil, peab funktsioneerima. Keeruliste masinate stabiilselt käivitamine vajab aga palju aega ja ressursse.

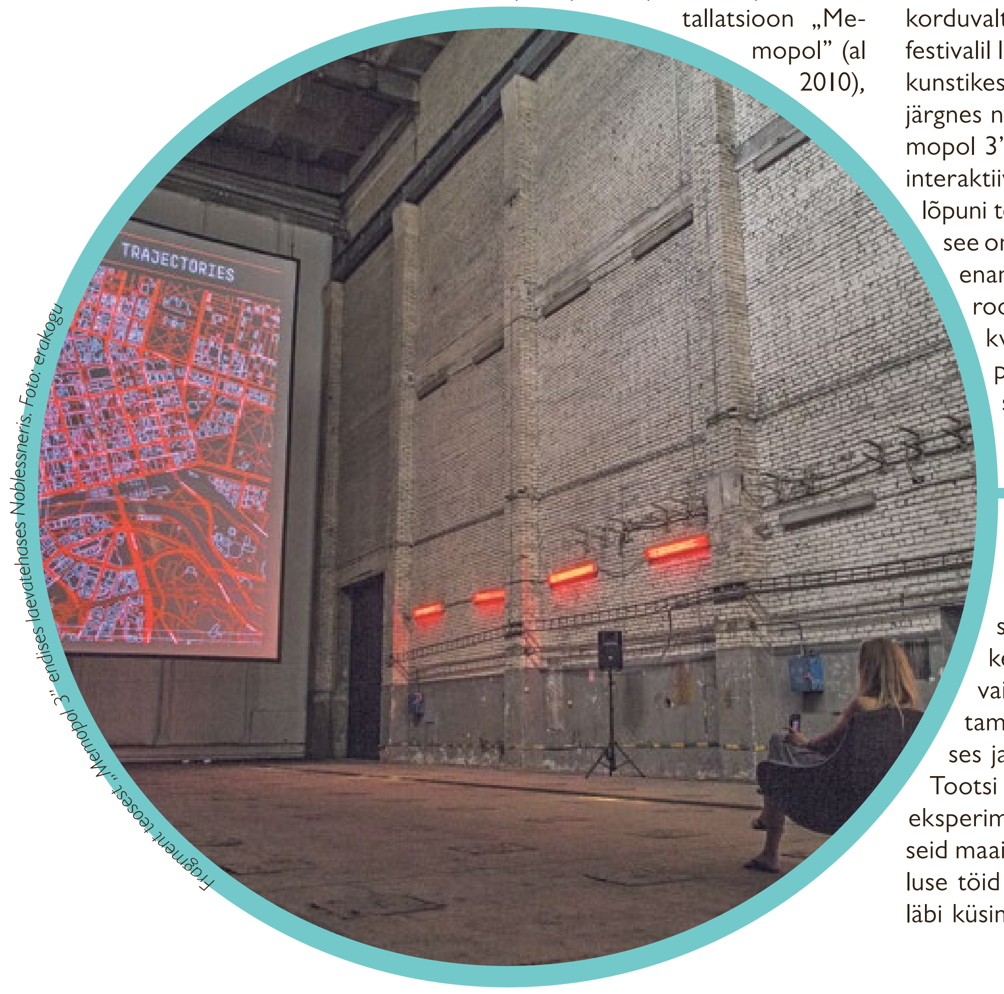

Fragment teosest „Memopol 3" endises laevatehases Noblessneris. Foto: erakogu

HÜLJATUD ALAD

Üldiselt ei illustreeri ega sümboliseeri Tootsi loodud interaktiivsed ja tehnoloogiliselt keerulised tööd juba eksisteerivat teadmist, vaid nende fookuses on pigem küsimuse esitamise protsess. Seetõttu on kunstniku tegevuses ja loomingus väga suur osakaal uurimistööl. Tootsi igapäevapraktika koosneb laiahaardelistest eksperimentidest, mille tulemusena ta loob teatraalseid maailmu ning annab vaatajale ja osalejale võimaluse töid füüsiliselt reaalajas kogeda, tekitades seeläbi küsimusi ja seoseid teemadel, mis on tihtipeale varjatud või millele pole seni tähelepanu pööratud.

Mitmed Timo Tootsi varasemad projektid, nagu „Linnujaam" (2009) ja „Soodevahe" (2011), on olnud seotud (endiste) lennujaamaaladega.[6] Tihtipeale hüljatud, n-ö halli alasse rajatud sotsiaalsed projektid on pakkunud Timole inspiratsiooni ka peagi avatava installatsiooni „Laastutabloo" loomisel Eesti Rahva Muuseumisse. Raadi lennuväljal avatud ERMi püsinäitusel on praeguseks juba kakskümmend Tootsi kujundatud objekti. „Laastutabloo" on kavandatud töödest viimane, mille visand on loodud kuus aastat tagasi, kuid reaalsuseks saab see alles nüüd. See on ka teistest eraldiseisev töö, kuna „Laastutabloo" puhul tegeleb nii idee, sisu loomise kui ka kujundusega kunstnik.

„Laastutabloo", millest kujuneb ERMi püsinäituse „Kohtumised" sissejuhatav töö, imiteerib lennu- ja bussijaamade avalikku transporditablood. Installatsioonist valmib ka veebiversioon, mida on võimalik jälgida väljaspool muuseumi. „Laastutabloo" on ajas pidevalt muutuv teos, mille kaudu edastatav info Eesti linnades ja külades toimuva kohta põhineb riigi avaandmetel. Näiteks kuvab see teavet iga Eesti asula rahvastikustatistika ja ilma kohta. Samuti on võimalik jälgida avaliku korra ja liiklusrikkumisi, lehmade piimatootlikkust või vaadata konkreetses asukohas nähtud looma- ja linnuliike.

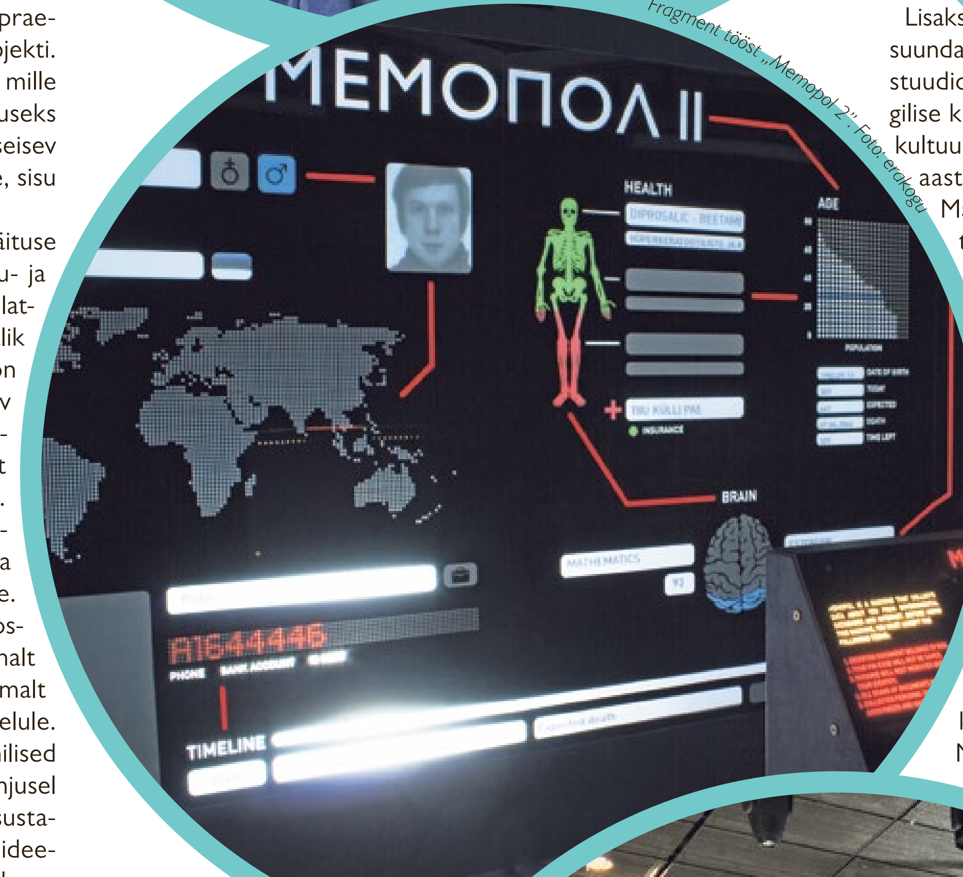

Fragment tööst „Memopol 2". Foto: erakogu

Kuna Tootsi loodud masinate arendamise ja teostamise protsess on aja- ja materjalikulu seisukohalt väga ressursinõudlik, mõtleb ta aina kriitilisemalt töödega kaasnevatele jääkidele ning nende järelelule. Tootsi huviorbiidis on olnud pea alati elektroonilised jäätmed ja vana tehnoloogia, mis on mingil põhjusel oma aktuaalsuse minetanud. Mis hetkel me otsustame, et miski on vana? Mis saab tehnoloogiast ja ideedest, mis olid võib-olla kunagi märkimisväärsed, aga on nüüdseks asendatud uutega? Paljusid äravisatud tehnoloogilisi objekte võiks kunstniku sõnul taaskasutada. Nn e-jäätmed ja tehnoloogia ajalugu on olnud lähtepunktiks ja inspiratsiooniks ka „Elektrosauna" (al 2019) loomisel, millega Toots soovib tõsta esile iga äravisatud objekti (aja)lugu, analüüsides seeläbi inimeste käitumismustrite muutusi.

Lõpuks rändab „Elektrosaun" Tootsi algatatud Maajaama, mille maatriksisse sobitub installatsioon ideaalselt. Maajaam, mille nimi on laenatud kosmosejaamadega sidepidamiseks mõeldud Maa raadiojaamalt, tegutseb peaaegu saja-aastases talus Neeruti külas. Toots alustas seal askeldamist 2012. aastal ja praeguseks elab ta nendes ruumides aasta ringi. Talu asub keset hõredalt asustatud Lõuna-Eesti metsasid ja kupleid – see on rahulik paik, kust vaadelda tehnoloogia, inimeste ja looduse vahelisi kokkupuutepunkte.

MAAJAAM KUI TEOS

Maajaamas on Toots korraldanud alates 2013. aastast suviti residentuuriprogrammi, kuhu ta kutsub teisi kunstnikke tegema kohaspetsiifilisi töid või lihtsalt olema ja töötama. Sel aastal osales lühiajalistes residentuurides 15 rahvusvahelist kunstnikku. Tootsi eesmärk on luua residentuuri käigus valminud teostest keskkond, mis säiliks ja muutuks Maajaama orgaaniliseks osaks. Residentuuri on oodatud ka kunstivälised inimesed: „[M]itte ainult kunst ei peaks tahtma oma raamidest väljuda, vaid ka teisi valdkondi tuleks kuidagi ärgitada oma piire ületama."[7]

„Elektrosauna" ajutine eksponeerimine Tartus Toomemäel. Foto: erakogu

Lisaks residentuurile on Maajaamal veel kaks tegevussuunda: näitused ja professionaalne tehnoloogiakunsti stuudio. Pealkirja „Metsikud bitid" kandev tehnoloogilise kunsti vabaõhunäitus kuulub Tartu 2024. aasta kultuuripealinna programmi ning rändab järgnevate aastate jooksul Leetu ja Ungarisse, aga toimub ka Maajaamas kohapeal. Valmivad tööd produtseeritakse Maajaamas ja transporditakse seejärel näitustele. Stuudio eesmärk on pakkuda ruumi ja töövahenditega võimalust luua objekte väga eriilmelistest materjalidest. Kuna Toots ise tegutseb kunsti ja mittekunsti hallis alas, on idee hoida ka stuudiot võimalikult avatud platvormina, kus saaks arendada uut tehnoloogiat, mis ei kuulu tingimata kunstivaldkonda.

Maajaamas tekib looduse ja tehnoloogia vahel teatud sürreaalne koosmõju. Seda võib nimetada ka eksperimentaalseks laboriks, kust saavad alguse tagurpidi ideed.

„Laastutabloo". Eesti Rahva Museumis. Foto: erkogu

Maajaam on loodud kindla sihiga keskkonnana, kus avastada jätkusuutlikku ühendust loomulike, sh looduslike rütmidega. Selles võib näha katset leida uut tüüpi maastikke, millest oleks võimalik elimineerida ajalised piirid. Maajaamas tekib looduse ja tehnoloogia vahel teatud sürreaalne koosmõju. Seda võib nimetada ka eksperimentaalseks laboriks, kust saavad alguse tagurpidi ideed. Toots on märkinud, et loodust peetakse pühaks – see on meist väljaspool ja me ei lase linnapiiridel sellesse tungida. „Tahaksin selle arusaama Maajaamas pahupidi pöörata. Maajaam on sümbiootiline, sest tehnoloogia, mis on sinna nüüdseks kogunenud, kujutab endast kohalolu ja hetkes olemise installatsioone."[8]

Maajaama võib vaadelda kui omaette teost, milles joonistuvad välja mitmekihilised ruumid. Need tööd, mis seal valmivad, jäävad sinna alatiseks (või lagunemiseni) püsti.[9] Maajaamas tegutsemise muudab eriliseks vabadust pakkuv mänguruum. Seesugune tarbetus loob teatud mõttes eeldused isepäisuseks ja seeläbi uut tüüpi mittekonventsionaalsete ruumide tekkeks. Maajaamas transformeerub ümbritsev looduskeskkond vabaõhugaleriiks, vanast küünist saab muuseum ning endisest kuurist stuudio- ja produktsioonipind.

Timo Tootsi interaktiivsed installatsioonid pole kunagi lõpetatud, vaid kulgevad pidevas muudatuste ja täienduste protsessis. Neid on võimalik arendada pea alati edasi viisidel, mis võivad juhtida nii kunstniku kui ka vaataja uute tõlgendusteni. Tootsi tööd loovad alatasa fiktsionaalseid lugusid, millel on potentsiaalsed rakendused ning mille eesmärk on panna inimesi ümbritseva keskkonnaga nihestatult suhestuma.

[1] *Autori intervjuu Timo Tootsiga, 05.05.2017.*
[2] *Talumaa, M.; Toots, A.; Toots, T. 2017. Kunstnike ruumid. 16 stuudiovisiiti, lk 60.*
[3] *Autori intervjuu Timo Tootsiga, 05.05.2017.*
[4] *Näitus „Re(generation)", Art Center Nabi, Soul, 07.11–13.12.2019.*
[5] *Autori intervjuu Timo Tootsiga, 05.05.2017.*
[6] *„Linnujaama" projekt sai alguse aastal 2009 ja arenes aastal 2011 edasi „Soodevahe" projektiks. Need kaks projekti toimusid samas kohas, nimelt Tallinna lennujaama taga asuvas illegaalses suvila- ja aiamaapiirkonnas. „Linnujaam" kujutas endast Tallinna lennujaama piraatseiresüsteemi, mis kogus ja edastas infot kohaliku lennuliikluse kohta. „Linnujaama" peastaap asus Soodevahes vanas datšas. Kumbki algatus ei saanud kahjuks Tallinna lennujaama arengukava ja laienemise tõttu edasi areneda ega püsivaks muutuda.*
[7] *Talumaa, M.; Toots, A.; Toots, T. 2017. Kunstnike ruumid. 16 stuudiovisiiti, lk 60.*
[8] *Samas, lk 56.*
[9] *Autori intervjuu Timo Tootsiga, 22.10.2019.*

Merilin Talumaa on kunstiteadlane, kuraator ja kunstikorraldaja.

ÜHEOTSAPILET PSÜHHOKOSMOSESSE

Ega see mingi suur saladus ju pole, et elame üsna lollidel aegadel. Lollidel ja veidratel. Mingis mõttes on see väsitav ja mingis mõttes õnn, sest pakub tohutus koguses absurdi, veidrust ja ilmselt ka nalja.

Janar Ala

Olen mõelnud, et parema päevakajalise ülevaate elust kui sellisest saab pigem **Hillar Kohvi** blogist kui „Aktuaalsest kaamerast", sest viimane oma staatilises korralikkuses ei tundu suutvat käia kaasas nüüdisaegsete turbulentsidega. Selle nõtkusaste ei ole piisav, et imenduda kõikidesse idiosünkraatilistesse pragudesse. Tänapäevaste uudiste lähtepunkt ning tootja on pigem ikka väändunud ja kuidagiviisi hallutsineeriv aju. Nagu räpigrupp Public Enemy nimetas end omal ajal The Black CNNiks, tulevad nüüdsed uudised mingist kapillaarsel printsiibil isetekkeliselt ülesehitunud para-CNNist. Mõni on öelnud, et tegelikult oleme jõudnud alles nüüd postmodernsetesse aegadesse, kus tõepoolest pole enam mingisugust keset, ja seda meelt on ka hispaanlasest filmirežissöör **Miguel Llansó**.

Žanritest leiab filmist kung fu'*d, superkangelasfilme, madaltehnoloogilist ulmet,* blaxploitation'*it, 60ndate* head-*filme ja ilmselt üht-teist veel.*

Tema teine täispikk, osaliselt Eestis üles võetud film „Jeesus juhatab sind kiirteele", mis on juba festivalidel linastunud ja kiitagi saanud, jõudis selle kuu alguses ka Eesti kinodesse ning paneb proovile, kui kange ikkagi on publik ühe kinematograafilise deliiriumi vastuvõtmisel. Linateost reklaamitakse kui esimest Eesti-Etioopia ühisfilmi. Eestiga seob Llansót ka asjaolu, et ta on BFMi õppejõud. Filmi kohta ütleb ühtteist juba pealkirigi, mis lubab nihestavat kogemust. Režissööri esimest täispikka filmi „Crumbs" (2015) kirjeldati tutvustuses muide kui postapokalüptilist afrofuturistlikku seiklust Etioopias. Ega „Jeesuski" sellest kaugele jää.

Janar Ala keetis makarone ja pidi poti ära viskama.

HALLUTSINEERIV MASIN

Llansó filmi peategelane on kääbusest CIA agent Gagano (**Daniel Tadesse**), kes satub suurvõimude mõõdu-võtmise hammasrataste vahele, proovides selles kõiges ka mingisugust enda jaoks arusaadavat pilti kokku panna. Samas on agendi unistus pidada hoopis rahulikumat ja konkreetsemate eesmärkidega ametit ehk olla pitsameister ja nii ühtlasi oma elu peremees. Tegevus toimub kirjade järgi justkui 90ndate lõpus, aga kuna filmi selgroo moodustavad paljuski veidrad ja hallutsineerivad masinad või tegelikult pigem üks tsentraalne masin nimega Psychobook, siis ei saagi täpselt aru, mis, kus, kes ja kuidas. Mul on hea meel, et mul pole mingisugustki võimalust n-ö spoilida.

Ometi pole see film kaootiline segadus, vaid loojutustus haarab kaasa ja hoiab pinget kuni lõpuni. Ühe osa pingest moodustab muidugi ka see, et tahaks aru saada, millega siis ikkagi tegu on. Mainisin ennist postmodernismi ja Llansó film on nii postmodernne, kui miski üldse saab olla. Esteetilises plaanis rakendab ta erinevaid B- või *trash*-filmi võtteid ja žanritest leiab siit *kung fu*'d, superkangelasfilme, madaltehnoloogilist ulmet, *blaxploitation*'it, 60ndate *head*-filme ja ilmselt üht-teist veel, mille tuvastamine seisab mul vast alles ees. See on rikkalik kompott, mida tõesti annab seedida. Olen vaadanud filmi korduvalt ja kasu on olnud igast korrast, mõistatuse piirjooned on muunenud. Kas kunsti ülesanne peakski olema laheneda ja saada mõistetud?

VÕIM JA *SCIENCE FICTION*

Maailm maailma taga ja võim võimu taga – üks kirjanduse suurkuju on olnud ameeriklane **Philip K. Dick**, kellest Llansó väga lugu peab ja ka julgelt snitti võtab. Näiteks on ta nimetanud ühe oma karakteri Palmer Eldritchiks (**Agustín Mateo**) (Dickil on romaan „The Three Stigmata of Palmer Eldritch"). Ja ühe teise Alfons Rebaseks (**Lauri Lagle**). Rebane pole küll Philip K. Dicki karakter, vaid hoopis prominente II maailmasõja aegne Eesti SSlane, kes töötas pärast sõda hoopis Briti salateenistuse MI6 ridades ja liitus niiviisi algava külma sõja tandritega. Kuna film on ingliskeelne, häältdatakse Rebase nime muide kui „Alfons Ribein" ning seegi lisab pisut veidrat ja spioonifilmile kohaselt rahvusvahelist nüanssi.

Llansó räägib, et *science fiction*'i puhul huvitab teda, kuidas võimumehhanismid on seal sageli peidetud ja kulisside taga. Pealtnäha on asjad lihtsad, kuid tegelikult keerulised. On ju räägitud sellestki, kuidas näiteks ulmeromaanide kirjutamine on muutunud tänapäeval aina keerulisemaks, sest meie ümber ongi ulme. Pole enam midagi välja mõelda ja fantaseerida, vaid piisab ekstrapoleerimisest ja osutamisest. Võimumehhanismide omamoodi ulmelise toimimise praktilise näitena toob Llansó kas või tänapäevase reklaami või poliitreklaami kampaaniad sotsiaalmeedias ja küsib mult, kas ma olen näinud sotsiaalmeedias viimaste USA presidendivalimiste käiku mõjutanud Cambridge Analyticast tehtud filmi „The Great Hack". Vastan, et olen.

Istume Miguel Llansóga poolpimedas kinos Sõprus. Just on lõppenud filmi „Jeesus juhatab sind kiirteele" pressiseanss, mis toimus varasel novembrikuu hommikul. Ma pole kunagi aru saanud, kuidas on üldse võimalik hommikul filmi vaadata, kuidas on võimalik siseneda unepimedusest kohemaid kinosaali pimedusse. Enne kohtasin veel seansilt tulnud Müürilehe kultuuritoimetajat, kes ütles, et hommikuse vaatamise jaoks on see film ikka natuke liiga *mindfuck*. Tühi ekraan seisab meie taustal nii tuimalt, et projitseeri sinna kas või enese mõtteid.

Llansó räägib võrdlusena 1960ndatel toimunud sotrimine jne –, aga selline *camp* vorm. Uurin (ma tõepoolest uurin, uurin, nagu üks uuriv ajakirjanik võiks uurida) Llansólt, kui tõsiselt ta oma filmi võtab. Ta ütleb, et huumor avab mõtlemiseks huvitavaid võimalusi ja on alati värav filosoofiasse. „Mida huumor teeb? Huumor muudab kõik suhteliseks ja meid ilmselt skeptilisemaks. Vaatame näiteks vandenõuteooriaid. **Donald Trump** ja paremäärmuslikud parteid tunduvad võtvat vandenõuteooriaid tõe pähe. Teine variant on aga läheneda neile läbi huumori ja sellisel juhul muutuvad need teooriad hüpoteesideks. Ja selliste hüpoteeside üle saab ka naerda. See on hea viis mõelda reaalsusest, mõelda reaalsusest kui millestki hüpoteetilisest. Äkki on, aga äkki ei ole. Huumor muudab asjad alati sõbralikuks, see ei hirmuta. Hirm teeb meid väga dogmaatiliseks."

Foto: Anna-Liisa Liiver

Foto: Anna-Liisa Liiver

ETIOOPIA SIDEMEES

Llansó on teinud oma filmid peamiselt Etioopias (lisaks kahele täispikale on ta filmograafias ka lühifilme). „Jeesus juhatab sind kiirteele" jagas võtteplatse Eesti, Läti, Hispaania ja Etioopia vahel.

Ma ei tea Etioopiast suurt midagi peale selle, et kunagi tungisid sinna Itaalia fašistid; et seal on olnud vägevad pikamaajooksjad; et nende kunagine keiser on Jamaica rastade jumal; et kommunistide valitsusaeg viis nad ühte meie aja suurimasse näljahätta, mille leevendamiseks korraldati suurkontsert „Live Aid" ja mille eest **Bob Geldof** pälvis omakorda rüütliseisuse; ja et eksisteerivad etioopia juudid, kes on mustanahalised.

Miguel Llansó nimetab elu Etioopias imeliseks ja riiki lasanjemaaks. Mitte põhjusel, et seal söödaks palju lasanjet, mis pole ju tänu Itaaliaga seotusele võimatu, vaid ikka selle muu kihilisuse pärast. Niilus, kõrgmäed, kõrb, metsad, loetleb ta teiste hulgas seda maad iseloomustavaid loodusfenomene. Linnast välja minnes võib seal näha metsikuid maastikke ja inimesi, kes elavad, nagu elati umbes tuhat aastat tagasi, linnad aga üritavad astuda kõrgtehnoloogilisi samme, ütleb Llansó ja inimesed teavad Solomoni. Solomonile omakorda meeldib, et inimesed teda teavad."

POPULAARSUS JA PÄRIS INIMESED

Näitlejatena kasutab Llansó peamiselt tavalisi inimesi, ta ütleb, et päris inimene on ilus ja päris inimese vastu tekib vaatajal suurem empaatia. Ta mainib jutu sees ka seda, kuidas näiteks **Harmony Korine** otsib oma näitlejaid supermarketitest, McDonald'sist või muudest perifeerse olekuga kohtadest. „Mu filmid pole näitlejafilmid, need on pigem ikoonid, ikoonid keskaegse maalikunsti tähenduses, arvan, et nad on pigem sümbolistlikud." Filmi peategelast, CIA agenti Gaganot mängiv Daniel Tadesse on küll professionaalne näitleja, kuid tema puhul köidab Llansót pigem see, mis on näitleja taga, see, et ta on kuidagi päris. „Ta on selline traagiline, mitte eepiline kangelane." Mr. Sophistication rolli täitva **Carlo Pironti** leidis ta näiteks Addis Abeba itaalia linnaosast. Naispeaosalist Malinit mängiv **Gerda-Anette Allikas** on aga **Renate Keerdi** trupi tantsija ja kuna tema lavaline tegevus on Llansóle korda läinud, kutsuti ta ka filmi. Professionaalsetest eesti näitlejatest kohtame lisaks Lauri Laglele veel episoodiliselt ka **Taavi Eelmaad**.

Miguel Llansó: „Huumor muudab asjad alati sõbralikuks, see ei hirmuta. Hirm teeb meid väga dogmaatiliseks."

Kui filmide puhul mainitakse sümbolismi, viitab see pigem sogasele elitaarsusele. Tunnen režissööriga rääkides huvi, kas ta film ei nõua mitte keskmisest suurema filmialase haritusega inimest, kedagi sellist, kes oskab vastata küsimusele, mis on *giallo* või mis on *pinku*, ehkki kumbki neist žanritest ta filmi viiteväljas ei esine. „Loodan, et ma ei tee filme intellektuaalidele, vaid kõigile avatud meelega inimestele. Loodan, et siin ei ole küsimus mitte niivõrd selles, kui palju keegi on filme näinud, vaid pigem ellusuhtumises üldisemalt," räägib ta. Festivalidel lisab, et talle sellised kombineeritud kohad meeldivad, need on sürrealistlikud – käid ringi ning mõtled samal ajal keskaja, 19. sajandi ja tänapäeva peale.

Režissöör räägib, et etiooplastele meeldib väga kinos käia, nad armastavad oma kino. Pole mingit probleemi viiesajakohaline kinosaal täis saada. Kuna kinos käib palju rahvast, on ka piletid väga odavad. Ja ega filmegi kalli raha eest tehta. Nagu etiooplased armastavad oma kino, armastavad nad ka oma staare. Kuid nende staarisüsteem on teistsugune kui USAs või Euroopas. Etioopia staar ei ole keegi kauge ja kättesaamatu nagu Iisraeli jumal, vaid pigem ikka inimene rahva seast. Etioopia staar ei ole elitaarne, ta on su naaber, ütleb Miguel Llansó. Üks filmi „Jeesus juhatab sind kiirteele" osaline, superkangelase keebiga ringijooksev **Solomon Tashe** olevat tuntud ka kui Etioopia **Bud Spencer**. Seal teavad teda kõik, räägib Llansó. „Sõitsime kuhugi pärapõrgusse võtetele, kuhugi, kus pole isegi kinosid, aga saavatki ta aeg-ajalt paremat tagasisidet just inimestelt, kes käivad kinos pigem vähe, ja nemad võivad leida asjadele lähenemiseks ka huvitavamaid viise. „Aga ka see on täitsa okei, kui see on kellegi arvates täielik jama." Kriitikat on olnud nii head kui ka halba ja ehkki Llansó möönab, et igaühel on õigus filmist aru saada, nagu ta ise tahab, teeb halb kriitika ikka pisut haiget ka.

Miguel Llansó ei tee filme intellektuaalidele, vaid kõigile avatud meelega inimestele.

Populaarsusest. „Miks peavad filmi vaatama miljonid inimesed?" küsib režissöör. „Filmil võib olla kaks vaatajat, aga kui see inspireerib neid kuidagi, siis on juba tehtud väga head tööd." Tema arvates ei olegi filmi puhul parim vastuvõtt see, kui sellest räägitakse, vaid see, kui linateos paneb seda vaadanud inimese hoopis enda filmi tegema.

Foto: Alis Mäesalu

MIGUEL LLANSÓ

Eksperimentaalmuusika ja -filmide austaja Miguel Llansó õppis enne filmitegemise lõpututesse seiklustesse sukeldumist filosoofiat. Tema jaoks on filmitegemise juures olulised sõprus, riskide võtmine, provokatsioon ja vaba üksikisiku suhe jõupositsioonidega ühiskonnas. Miguel on jäädvustanud oma filmid peamiselt Etioopias. Tema lühiteosed „Where Is My Dog?" (2011) ja „Chigger Ale" (2013), mis valmisid koostöös **Yohannes Feleke** ja **Israel Seoanega**, esilinastusid Rotterdami ja Locarno filmifestivalidel. Esimene täispikk mängufilm „Crumbs" (2015) esilinastus Rotterdami rahvusvahelisel filmifestivalil. „Jeesus juhatab sind kiirteele" on Miguel Llansó teine täispikk linateos.

Kaader filmist

Kaader filmist

„JEESUS JUHATAB SIND KIIRTEELE"
(HISPAANIA, EESTI, ETIOOPIA, LÄTI, RUMEENIA, SUURBRITANNIA), 82 MIN.
REŽISSÖÖR-STSENARIST MIGUEL LLANSÓ.
OSADES DANIEL TADESSE, AUGUSTIN MATEO, GERDA-ANETTE ALLIKAS JT.
KINODES ALATES 5. DETSEMBRIST.
8. DETSEMBRIL TOIMUB LINASTUS JA KOHTUMINE TEGIJATEGA KINOS SÕPRUS.

TECHNO-KULTUUR MEEMI-LAVIINI ALL

Mis on *techno*-tolm? Või hoopis *business techno*? Facebookis tegutseb elektroonilise muusika austajate ülemaailmne grupp, kus ükski artist pole püha ning kust sõnavara kandub üle ka skeene argireaalsusesse.

Tanel Matsalu

Internetimeemid on muutunud meie igapäevaelu lahutamatuks osaks. Need on kultuurikeskkonda sisse imbunud, paljunevad ja muutuvad. Meemidest puutumata ei ole jäänud ka *techno*-muusika, mis naudib parasjagu üleilmset fenomenaalset populaarsust. *Techno* on tuntud kui tõsine ja snooblik žanr, mille stereotüübid osutuvad tihti tõeseks – seda enam mõjuvad paljud meemid selle kohta nii eluliselt ja naljakalt.

Lehele postitatavad meemid kajastavad seda, mis toimub techno-*maailmas, ja lisavad sellele sotsiaalse kommentaari.*

Muusikafoorumid on välja surnud ja sealsed diskussioonid kandunud üle Facebooki gruppidesse, kuigi tihtipeale jäävad need seal võrdlemisi sisutühjaks. Seda enam on hämmastav rahvusvahelise liikmeskonnaga meemigrupp The Worst Techno Memes Ever Group Page (TWTMEGP), mis rabab enda aktiivsusega. Grupp lummab paljusid ning mitmed selle liikmed on tunnistanud, et selle olemasolu on üks väheseid häid põhjuseid Facebooki kasutamist jätkata. TWTMEGP lehest on saanud võib-olla isegi vastu tahtmist internetis üks suurim kommuun, kus saab vabalt elektroonilise tantsumuusika teemal arutada, isegi kui see toimub keset meemilaviini. Neid kohti ei ole eriti palju alles jäänud – ka muusikaportaal Resident Advisor sulges ju aasta algul enda kommentaariumi. Ja olgugi et lehe nimi ütleb, et tegemist on halvimate meemidega, on olukord tihtipeale täiesti vastupidine. Lehele postitatavad meemid kajastavad suurepäraselt seda, mis toimub *techno*-maailmas, ja lisavad sellele sotsiaalse kommentaari. Kuigi vahel kombatakse piire, on meemid mõeldud pigem positiivsetena, mitte kellegi halvustamiseks ja solvamiseks. Kröbedamad meemid tõestavad, et ka kõige tõsisemad *techno*-inimesed suudavad enda esteetilise kultuuri üle nalja visata. Grupi jaoks ei ole miski püha – oma koosa saavad kätte ka tuntud nimed, nagu **Aphex Twin**, **Jeff Mills**, **Richie Hawtin**, **Carl Craig** ja rohmaka DJ-stiili tõttu kõikide mikserite hirmuks muutunud **The Black Madonna**.

Grupi on loonud *techno*-armastajad ja see on mõeldud kõigile, kes tunnevad sama. Liikmeskond ületas kiiresti 100 000 piiri ja seal leidub ka mitmeid rahvuskaaslasi, mis on alati tore. TWTMEGP mõju ulatub ka internetiavarustest väljapoole – mitmete meemide teemad ja seotud sõnavara on tunginud *techno*-skeene argireaalsusesse.

Grupis leidub palju meta- ja absurdihuumorit, mis võib kontekstist väljarebituna jääda paljudele arusaamatuks. Näiteks, kas juusturiivi sisemusest vaatab tõesti vastu futuristlik ööklubi või lähedalt pildistatud karvane vaip meenutab vinget reivi? Kes kurat on **Mitch Davis**? Tihtipeale tundub, et kõige ehedamad meemid grupis on just nimelt selle liikmed, aga seda peab ise kogema. Berghaini igaüks sisse ei saa, aga grupi uksed on kõigile soovijatele avatud.

Fotod: Facebooki grupp The Worst Techno Memes Ever Group Page

POPULAARNE MEEMIMATERJAL

Tanel Matsalu on elektroonilise tantsumuusika entusiast, kes peab blogi Rivera's Groove Box ja kirjutab vahel ka muusikaarvustusi. Elab ja töötab Türi vallas mahetootmisega tegelevas Sõeru talus.

BUSINESS TECHNO – see on ilmselt kõige olulisem mõiste, mis on grupist välja kasvanud. See kirjeldab peavoolule omast *techno*'t, kus tähtsal kohal on pigem imago ja raha kui muusika kvaliteet. Tegemist on põrandaalusele skeenele vastupidise nähtusega, kuigi sellised artistid nagu **Adam Beyer**, **Amelie Lens**, **Marco Carola** ja **Carl Cox** teesklevad ikkagi edasi, et nad on väga *underground*. Seetõttu on viimased muutunud grupi sagedasteks pilkealusteks.

TECHNO DUST – müstiline substants, mille järgi peaksid kõik *techno*-fännid janunema, aga samas ei tea keegi täpselt, mis see *techno*-tolm õieti ongi – ja selles kogu nali seisnebki. Seotust tuntud meelemürkidega eitatakse aga rangelt, sest *techno dust* on ideaalis midagi veelgi ülevamat.

NINA KRAVIZ (JA TEMA JALAD) – hambaarstist DJks hakanud vene *techno*-sireen, kes võrgutab lisaks enda muusikale ka seksikate jalgadega, mida ta sotsiaalmeedias liialt eksponeerida armastab.

SOLOMUN – grupis iidoli staatusesse tõstetud DJ ja produtsent, kes rabab enda kentsakate purjakil onuheinolike tantsuliigutustega. Muusikalises mõttes on Solomun aga keskpärasus kuubis.

BERGHAIN – kuulus Berliini ööklubi, kuhu sisse pääsedes võivad kõik hedonistlikud unistused täide minna – või niimoodi vähemalt loodetakse. Klubi eripära seisneb suuresti selle eksklusiivsuses. Berghaini väsimatu valvuri **Sven Marquardti** lausutud „*nein*!" purustab aga reivijate unistused läbi öö pidutseda tuhandeks killuks.

„I PLAY VINYL" – vinüüli-DJd on tuntud kui ühed suurimad muusikasnoobid ja selle tõsiasja üle on kerge nalja visata. Vinüül on lahe, aga digitaalse muusika ajastul on vana kooli vinüülisette järjest raskem õigustada.

TECH HOUSE – žanri definitsiooni järgi peaks tegemist olema kõige ägedama tantsumuusika *sound*'iga üldse, kus on ühendatud parimad elemendid *techno*- ja *house*-muusikast. Reaalsuses on stiil saanud tuntuks hoopiski ideedevaeste ja standardsete klubitümakate poolest.

SHIT SNARE – hästi kõlav väike trumm (*snare drum*) on tantsumuusikas haruldane ja müütiline nagu üksarvik. See üks element igas *techno*-loos, mida keegi ei suuda õigesti timmida, pingutatagu palju tahes.

RESIDENT ADVISOR – kui TWTMEGP grupp peab ennast Keskmaa Gondoriks, siis Resident Advisor võiks olla Mordor ja esindab kõike seda, mille vastu grupp seisab.

KIIRKOHTING

BERT ON BEATS

Küsisid **Mia Tohver** ja **Mariliis Mõttus**

Produtsendi ja heliinseneri Bert On Beatsi ehk Bert Prikenfeldi uus album „Ten" on saanud tõukeid *techno*'st, *electro*'st, postapokalüptilisest filmikunstist ja düstoopiast.

Kuidas sa jõudsid hiphopi ja elektroonilise tänavamuusika juurest *techno*'ni?
Ega siin vist ühest vastust polegi. Ma arvan, et minu sooloprojektidest on alati süngemaid ja sügavamaid *sound*'e läbi kumanud. Näiteks DJ Critikali albumil „Chapter One ehk Teine maitse", mis ilmus 14 aastat tagasi. Pakun, et suuresti on see elektroonikaga žong-

Foto: Peeter Viisimaa

leerimine pärit Bert On Beatsi algusperioodist ja hilisemast huvist helidisaini vastu, et vaadata, kuhu masinad suudavad minuga koos kulgeda. Viimase kolmenelja aasta jooksul olen saanud palju inspiratsiooni just *techno*'st ja liitsin need asjad omavahel kokku. Umbes sajandivahetuse paiku ei mahtunud mulle kuidagi pähe, kuidas hiphopiga tegelevad produtsendid ja DJd USAs järsku *techno*- ja *house*-muusikat viljelema hakkasid. Nüüd olen ise samas punktis ja kõik tundub väga loogiline ja loomulik.

Mida sa soovid kuulajatele edasi anda?
Eeskätt ikkagi muusikat ennast, aga ka julgust, hoogu ja jõudu protsessi nautida; söakust mitte jääda kinni oma ego juba sissetallatud radadele, vaid katsetada kõike uut, tunda võitude või hoopis tehtud vigadega kaasnevaid emotsioone ning edasi liikuda.

Keda sa muusikamaastikul ise kuulad ja kes sind inspireerivad?
Selle materjali puhul inspireerisid mind enamasti masinad ise, nende „hingeelu", kui nii võib öelda, helimanipulatsioonid erinevate analoogefektidega, modulaarsüntesaatorid jne. Muusikaga seoses valgub see aga väga laiali ja otsest vastust polegi. Antud plaadi puhul võisid olla mõjutajateks näiteks hoopis mõni soulilugu, huvitav *funk groove*, lõkke praksumine sõbra Instagrami *story*'s või helikiiks YouTube'i reklaamis. Kui selles kontekstis mõni artist välja tuua, siis mulle meeldis sõbra soovitatud Tim Heckeri „Ravedeath, 1972" või siis Sinoia Cavesi „Beyond the Black Rainbow". *Techno* poole pealt näiteks Dense & Pika ning Fjaak.

Mis filmid on sinusse jälje jätnud?
Siin võiks nimetada terve rea töid, kus laiutavad ulme ja düstoopia: „Kaksteist ahvi", „9. rajoon", „Inimlapsed", „Blade Runner", „Mad Max", „Teispool musta vikerkaart" jne.

Vaata lisaks: instagram.com/bertonbeats

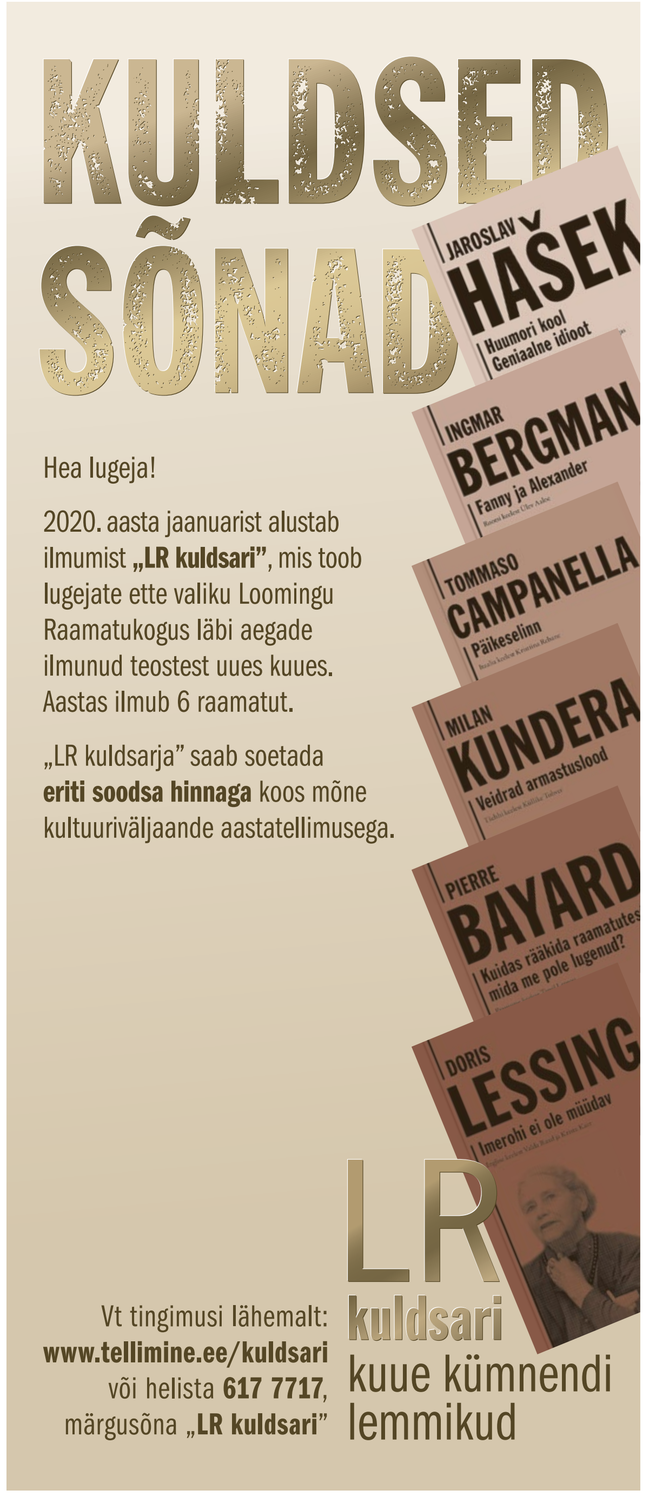

UUS EESTI BIIT

BEDLESS BONES

Fota: Anders Melts

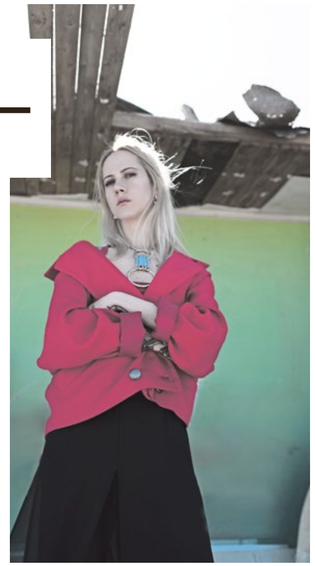

Küsis **Mariliis Mõttus**

Artistinime Bedless Bones all tegutsev Kadri Sammel tegeleb oma esimesel sooloalbumil „Sublime Malaise" haiguse kui metafooriga.

Üks tuntud DJ ja produtsent on kunagi öelnud, et lõbus muusika kõlab tema jaoks igavalt. Kuidas sina lõbusasse muusikasse suhtud?
Hakkasin nüüd mõtlema, mis lõbusat muusikat ma üldse kuulan. Blondie on ju lõbus? Blondie meeldib mulle väga. Aga üldiselt on nii, et pinnapealsele eufooriale rõhuv hea-tuju-muusika tekitab pigem ärevust, tühjustunnet. Eelistan midagi, mis laseb sügavamale oma tundmustesse või abstraktsetesse mõttekäikudesse süüvida või on üldse ilma sissekodeeritud emotsionaalse laenguta energialaks. Samas ei saa öelda, et helge, sillerdav, impressionistlik muusika mind külmaks jätaks.

Sa oled olnud pikka aega üks osaline bändis Forgotten Sunrise. Kas sooloprojekti alustamine oli sul juba ammu plaanis ning kas üksinda lavale minek tundus suur eneseületus?
Ma olen tegelikult varateismelisest saati mõelnud, et tahaks täiega muusikat teha, aga millegipärast ei tundnud mulle reaalne, et ise sellega hakkama saan, pigem oli ettekujutus selline, et keegi teine võiks produtseerida ning mina mängiks ehk sünti ja laulaks. Anders (*Melts*, *Forgotten Sunrise'i asutaja* – toim.) julgustas mind proovima ning hakkasin katsetama, alguses *dark ambient*'i ja vabamate vormidega. Paari kuu pärast olid mul esimesed lood nii valmis, et mõned neist said ka Forgotten Sunrise'i repertuaari, aga kohe oli selge, et hulk loomingust on kuidagi rohkem minu enda oma. Nii et tegelikult tegin ma enne „oma" muusikat ja siis kutsus Anders mind Forgottenisse. Üksinda andsin vist ainult kaks *live*'i, nüüd on Anders ka Bedless Bonesis minuga koos laval ja toetab mind trummidel. Mina olen jälle Forgotten Sunrise'is rohkem toetav liige. Ma ei tea, kas üksinda lavale minek päris eneseületus oli, ei mäleta, et oleks suurt põdemist olnud, pigem ketrasid peas igasugused tehnilised detailid – enda olemise ja esinemise peale eriti ei jõudnudki mõelda.

Ühes intervjuus tõid sa välja Susan Sontagi raamatu „Illness as Metaphor" ning ka sinu album „Sublime Malaise" puudutab haige olemist ja sellest seisundist eemaldumist. Miks see teema sind huvitab?
Sontag nimetab haigust elu ööpooleks; meil kõigil on sündides nii tervete kui ka haigete riigi kodakondsus, ja kuigi me eelistaks ainult head passi kasutada, peame ikkagi millalgi ka teist poolt külastama. Sontagi sõnum on, et haigust ei kasutataks metafoorina, ja tema kõneleb ikkagi füüsilisest haigusest. Mind huvitas aga pigem haigus kui metafoor või vahend, millega kirjeldada eelkõige tunnetuslikku seisundit, mida iseloomustab millegi puudumine, võõrandumine. Tegeledes loominguga ning olles oma maitselt ja eelistustes üsna autsaider, on need küsimused, mis puudutavad kuulumist, suhestumist, võõrandumist, olnud olulised. Pikast vaikimisest ja teatavast *quarter-life*-kriisist välja tulles on olnud päris vabastav neid tundeid ja ideid muusika vahendusel edasi anda. Ma ei ütleks, et „Sublime Malaise" oleks seejuures jubedalt kannatav või mäslev album, pigem on see veidi nagu see, kuidas terve inimene mõtleb läbipõetud haigusele ja tunneb kergendust, aga samas natuke romantiseerib ka seda, et sai tükk aega niisama vedeleda. I Die: You Die kirjutas oma arvustuses, et selle albumi energia sünnib pigem sünergiast, mitte konfliktist. Olen sellega üsna nõus.

Sa kirjutad ise ka oma lugude sõnad. Kas muusik peab olema ka hea poeet? Kuidas sa suhestud sõnade kirjutamise protsessiga?
Hea muusika on hea muusika ja see võib olla ka pudikeeles lauldud, aga üldiselt on mulle, jah, oluline, et sõnad oleksid head. See on olnud minu jaoks ka üks takistus, sest ma ei saanud oma kirjutistega kuidagi iseenda kriitikafiltrist läbi või siis oli oht liiga keerulisi kujundeid kasutades ebasiirana mõjuda. Mingil hetkel lasin lihtsalt lahti ja kirjutasin sellest, mis parasjagu oluline tundus.

Mis sind muusikamaailmas praegu kõige rohkem köidab?
Köidavad praegu ja on alati köitnud tugevad loomingulised karakterid, kes ei konformeeru, ei jookse trendidega kaasa ja julgevad uuendada. Kes on pühendunud oma nägemusele ega painuta seda üürikese edu või numbrite nimel. Kui paljud mu suured lemmikud, nagu Nick Cave, Einstürzende Neubauten, Dead Can Dance, kuuluvad vanemasse põlvkonda, siis üks viimaste aastate mõjuvaim artist on olnud Lingua Ignota, kes on *death industrial*'i, *noise*'i jms ekstreemseid žanreid kokku segav klassikalise muusika taustaga muusik ja akadeemik, kelle looming keskendub naistevastasele vägivallale. Hiljuti Berliinis nähtud industriaalmürabänd HIDE tekitas oma poosi ja hüpernegatiivse vastanduva hoiakuga alguses pigem skepsist, oli isegi eemaletõukav, kuid olen hiljem korduvalt neile mõelnud ja ilmselt nad siiski mõjusid mingil määral katartiliselt. Suur respekt artistina on olnud alati Karin Dreijeri suhtes, kuigi ta hiljutisem looming mind enam eriti ei kõneta. Julgus, muutused ja edasiminek on olulised ning inspireerivad.

Kas oled hakanud mõtlema juba ka uuele materjalile ja plaadile?
Jah, mõte hakkas kohe edasi liikuma, kui esimene album välja sai. Võtan nüüd endale rahulikult aega, et ideid koguda. Intrigeerivaid suundi-teemasid on mitmeid, aga tahan, et õigeni jõudmine toimuks võimalikult orgaaniliselt.

Pane kõrv peale:
bedlessbones.com

KUULA IDA RAADIOST

IDA JUTUD

Fota: Lauri Tõht

„IDA jutud" on IDA Raadio ebaregulaarne spontaansete jutuajamiste sari, mida alustasid IDA nõukogu liige Natalie Mets ja Müürilehe ajakirjanik Mariliis Mõttus. Kõik laabus justkui õlitatult, külalised olid õigel ajal kohal, jutt jooksis ja internet ei katkenud. Siis hakkas aga stuudioaknal viirastuma ühe teise nõukogu liikme vari, see oli Ats Luik, kellel oli alati kaasas keegi, kelle nina alla mikrofon torgata. Seni on saatekülalised olnud peamiselt muusikamaailmaga seotud, teiste seas on sinises merekonteineris asuvat stuudiot külastanud Raadio 2 peatoimetaja Kristo Rajasaare, Universal Music Balticsi müügijuht Margus Varusk, Jazzkaare perenaine Anne Erm, Amsterdami DJ ja muusik DJ Marcelle, väliseesti muusik/elektroonik Olev Muska, biidimeister ja bändimees Luurel Varas. See aga ei tähenda, et „IDA jutud" ainult muusikast huvituks. Kaugeltki mitte. Võimalik, et tekib küsimus, kuhu edasi. Seda näitavad aeg ja järgmine saade. Jutud, jutud, jutud!

HEDONIC ITALIC

Fota: IDA Raadio

„Hedonic Italicu" juhid Janno Mullaste ja Renno Paat grupeeringust NNOD on aastaid muusikafännideva plaate kogunud ja pidusid korraldanud. Jaanuarist eetris oleva saate muusikalise valiku juurde sattusid nad *Italo disco* kaudu, mis kõlas sageli heade sõprade Drummie ja Orava miksteipides või raadiosaadetes. See on žanr, mis on (kohati õigustatult) üsna põlatud, aga nagu iga stiili või skeene puhul, on ka selles võimalik enda jaoks palju avastamisväärset leida.

Raadioeetris ei kuule ainult itaalia tantsumuusikat, vaid ka vanu filmide *soundtrack*'e, džässi, *ambient*'i, poppi ning obskuursusi žanrist *Afro/cosmic*. Kuulajale võib nende muusika tunduda küll *Italo*'le omaselt liiga sentimentaalne, romantiline või „disko", aga võimsaid ja hinge täitvaid meloodiaid on ju vaja, et esmaspäevase saate abiga oma nädalat alustada.

Saatekülalisi seni veel stuudiosse väga palju jõudnud pole, kuid edaspidi ei ole nad kindlasti enam ainult kahekesi.

Seni on olnud kõige rohkem kuulda selliseid nimesid nagu Ennio Morricone, Mike Francis ja Linda Di Franco ning tantsumuusika produtsentide Riccardo Persi ja Lino Nicolosi toodangut.

Viimastel aastatel on nad ammutanud inspiratsiooni ka netiraadiotest WFMU, NTS ja populaarses Discogsi portaalis ringi vaadates ning avastamisele on aidanud kaasa vanade haruldaste plaatide kordusväljalasked sellistelt leibelitelt nagu Full Time Records, Best Record Italy, Futuribile, Mr. Disc Organization, Archivio Fonografico Moderno. Järgmine „Hedonic Italic" on eetris 9. detsembril kl 17.

KUULA RAADIOT AADRESSIL *IDAIDAIDA.NET*

Swan Meat. Foto: Frederike Wetzels

VIHJE

21. detsembril toimub Tallinnas Kauplus Aasias (Kopli 2) naismuusikutele ja -kunstnikele keskenduv pidu Honeycombat, kus saab kuulda ootamatut ja emotsionaalset klubimuusikat, mida mängivad Swan Meat (USA), m.m.rty, Pire Sova, Ekito ja A.Alexa *back-to-back* Sumi. *Performance*'iga astub üles Jette Loona Hermanis.

Kreatiivmootor – Mentalbau
(2019)
■■■■■

Kuulas Norman Kuusik

Kreatiivmootori neljas album ällatab eeskätt selle poolest, et on kõvasti absurdsuses tagasi tõmmanud. Seda ei tasu võtta aga etteheitena – mitmekesine ja lihvitud „Mentalbau" kõlab vägagi tervikliklult ja üha vähem nagu häälutuste ja vabas vormis džässi ümber ehitatud avangardistlik kunstiprojekt. 2007. aasta „Irratsionaalse" kõrval kostub siin igatahes täielik peavool.

Enim väärib esiletõstmist „Kitsas iste". Vägisi bändiproovi aetud Roomet Jakapi ängi täis etteaste on ühtaegu nii meeldejääv kui ka muusikaga ülimalt sobiv. Kuigi häälutusimprovisaator tunnistab, et „pole laulumees" ja tahab pigem „nurgas häälitseda nagu paberkott", sobib see natukene vaoshoitum vokaalikasutus muusikasse hästi ja avab hoopis uued, Kreatiivmootori jaoks senitundmata emotsioonid. Nõnda on albumi meeldejäävaimaks osaks pehmekoelisemad „Ei-b" ja „Luul", kus vokaal pigem sulab muusikaga kokku, kui proovib sellest pungilikult üle karjuda.

Mällusööbivaid emotsioone leiab mujaltki, olgu selleks progressiivse *metal*'i radadele eksiv kitarririff loos „Murdja" või twinpeakslik „Alguse käed". Kui aga otsida kogu albumit kokku võtvat analoogi, meenub mulle ehk enim King Crimsoni „The Power to Believe". Just nagu see 2003. aasta progrehiiu üllitis, on ka „Mentalbau" samal ajal nii tehniline kui ka emotsionaalne ning igati heas mõttes küpse bändi album.

Underground Forest – Magnoolia
(2019)
■■■■□

Kuulas Vootele Ruusmaa

Underground Foresti „Magnoolia" mängib argipäevade ja kitarril loodud helimaastike sulatamisega. Eksperimentaalfolgi projekti taga peitub kunstnik, illustraator ja muusik Riho Kall. Atmosfäärilised lood vahelduvad kõla- ja mürapõhiste instrumentaalpaladega, mistõttu mõjub kuulamine küll kulgevana, kuid üldse mitte igava või lihtsalt eksperimentaalsusena. Selline võttestik loob plaadile omase dünaamika kontseptsiooni, mis on lihtsalt jälgitav. Lisaks kitarrile on kuulda veel kalimbat, palas „Ohjade päästmine" pärimusliku laulumaneeriga vokaali ja metalselt kõlavaid löökpille („Väike estoniaana"). Esiletõstmist väärivad lood „Magnoolia", mis on vahetu kitarril loodud pajatus, ning „Traktorlind", milles kohtuvad mehaaniline ja looduslik heli, luues nii oma kooskõla. „Kevadine kelder" on justkui vanavanemate külastamise meenutus, „Ohjade päästmine" ällatab omakorda mitmekülgsusega traditsionaalse pala arranžeeringul. „Vee liikumine" osutub sellel kauamängival õnnestunuimaks helipildi sulamiks, mis paelub nüanssidega, ning „Globaalse kapitali ja usalduskriisi depressioon" kõrvutab nii muretust kui ka allaandlikkust, vürtsitades seda kohati bluusilikkuse ja kantriga. Kordaläinud teine album tekitab ootust järgmiseks, millekski veelgi eksperimenteerivamaks.

Sunn O))) – Pyroclasts
(Southern Lord, 2019)
■■■■■

Kuulas Kristjan Karron

Hiljuti Tallinna väisanud Sunn O))) on arvamust lõhestav muusikagrupp. Küüniliselt ja lihtsustatult võiks väita, et 21. sajandi üliühendatud maailmas on Sunn O))) lämmatavalt isoleeriv *drone*-muusika juba eos hukule määratud. Kuid samas on avangardismi roll olnud alati piire kompida ning maapõuest senitundmata tõdesid ja emotsioone välja kaevata. „Pyroclasts" on sündinud tegelikult piirangute üsast, olles juba varem sel aastal välja tulnud albumi „Life Metal" lindistamise ajal toimunud ning rangelt ajaga piiritletud soojendusseansside heliülesvõte. Tulemus on seega ühel ajal minimalistlik ja liialdav, hõlmates üksikuid kitarriväärnaid, ning täidab oma askeetlikust tehnikast hoolimata täielikult helimaastiku.

Kuigi *ambient*-muusikal on üldiselt probleem helilise pealetükkivusega (ehk kas seda muusikat peaks üldse aktiivselt tähele panema), siis „Pyroclasts" sellist dilemmat ei tekita. Album on muserdavalt domineeriv, välistades tähelepanu suunamise millelegi muule kui rusuvatele kitarritoonidele. See, mida kuulaja selle tähelepanuga peale hakkab, on tema enda mure. Tõenäoliselt tekib tal sisekaemuse moment, kus võib leida end täiesti õigustatult küsimast: „Kas mulle üldse meeldib, mida kuulen?" Ta võib samastuda Alex DeLarge'iga filmist „Kellavärgiga apelsin", kus laiali tõmmatud silmalaud sunnivad teda vaatama kohutavaid filmikaadreid. Ent „Pyroclasts" ei ole tegelikult kohutav, vaid omal moel lummav. Kuulajal tasub vaid loovutada talle oma elust see kolmveerand tundi täielikult ning kompromissitult.

Rita Ray – Old Love Will Rust
(Funk Embassy Records, 2019)
■■■■□

Kuulas Mari Pihl

Kuidas selgitada võhikule, mis on soul? Lase talle seda albumit! See vinüül võiks ühel soulisõbral ikka olemas olla. Kas või põhjusel, et elada kaasa noore muusikulaulukirjutaja Kristi Raiase debüüdile ja tähelennule. Aga muidugi ka selleks, et jõulu(rahu) ootuses-lootuses või hoopis lootusetuses end pisut soojendada. Soulis on midagi, mis lausa võimendab elu ja armastuse paratamatust. Teeb kolekohad ilukohtadeks. Rita Ray teeb seda igal juhul küll. Väikelinna (Põlvast pärit) Aretha Franklin (Kristis on *power*'it) läheb peale julgelt, siiralt, stiiliputhalt. Žanrimääratluselt *blue-eyed soul* ehk valge inimese soul on siin eeskujulikult aegumatu *sound*'i (peamiselt 70ndate *vibe*, kas see saab aeguda?) ja tervikliklult tasakaalustatud kõlapildiga. Helikruttijate (eeskätt Martin Laksberg) ning pillimängijate hulk on üsna arvukas ja nimekas. Album algabki kohe ikoonilise mahlase gospeliga ning mulle pakub rahuldust kujutlus, et „Fool For Loving You" on lauldud jõuluvanale. Kerglane see plaat aga ei ole. Kui mõelda sõnadele (autori emotsionaalsed läbielamised) ja sellele, et puhkpillikohad ja viiulikäigud on Kristi enda arranžeeritud, võivad Otsakooli õppejõud ja musanautlejad vaid mõnujudinaid tunda. Kergluse poole tüürib kaasakiskuvalt hoogne „Disco Stu", kerge bongorütm ja oo mida vahvalt tsirkuleerivad viiulid. Vastukaaluks mahlakale komponeerimisele kõlab „Lover Man" väga minimalistlikult, justkui aktus kooliaulas hästi laulva abituriendiga. Leidliku vimkana suubub klaverimeloodia mõtlikku Debussy „Clair de Lune'i". Hetkeks tekib küsimus, miks ei võiks see muusika ka eesti keeles kõlada. Rita Ray ambitsioonid paistavad suured, ja noh, eks jõuab elus veel kõike. Energia on hea.

Kanye West – Jesus Is King
(Def Jam, 2019)
■■■□□

Kuulas Johanna Maria Mängel

Jeesus on Kanye loomingus alati kohal olnud. Võimsalt Westi usku deklareerivat rada „Jesus Walks" tema debüüdilt „The College Dropout" võib pidada plahvatuseks, mis mehe megatähe tasemele paiskas, aidates samal ajal koguda tunnustust ka muusikaväljal. Vahepeal polnud enam selge, kumb on Jeesus ja kumb Yeezus. Nüüdseks on Westi suhe Jumala pojaga saavutanud transtsendentse tasandi. Pärast lugematuid pööraseid monologe ja vastuolulisi sekeldusi on West leidnud lunastuse kristluse kujul ning tema korraldatud ekskluiivsed Sunday Service'i jumalateenistused viinud mehe üheksanda albumini. „Jesus Is King" peaks olema kristliku evangeeliumi levitamine kiirgava gospelräpi kaudu, millega West, avades oma isiklikku teekonda Jeesuseni, ka teisi eksinuid pimedusest välja juhatab. Kahjuks jääb mehe sõnum selleks liialt pinnapealseks. Helipildis ja temaatiliselt on kasutatud küll religiooniga seonduvaid elemente, kuid midagi tõeliselt siirast või armulikku välja ei kooru. Westi pattudest, millel peatumine andnuks võimaluse tema uuestisündi mõista ja kuulajat inspireerida, laveeritakse maruliste halleluujate ja nõretavate usukinnitustega mööda. Isegi personaalpastor Adam Tysoni kohalolu salvestuste ajal ei ole aidanud teose eesmärke saavutada. Teatud spirituaalne tahk avaldub aga siiski albumi kõlas. Sunday Service'i koor kannab endas vapustavat ja ehedat hingestatust, mis Kanye ekslevat sõnumit varjutab. Klahvipuudutustest tekkivad virvendused mõjuvad koori allhoovustena ülevalt ning tema plaadi „Graduation" stiilis sündid ja osavalt kureeritud soulisämplid meenutavad „Ye" hiilgeperioodi. Kahju, et need ajad aina enam seljataha jäävad.

Bert On Beats – Ten
(Mindnote Records, 2019)
■■■■■

Kuulas Kevin Loigu

Žanriülene produtsent ning helivõlur Bert Prikenfeld tähistab tantsumuusikaprojekti Bert On Beats kümnendat aastapäeva kohast pealkirja kandva plaadiga „Ten". Siia on valitud pea kolmeaastase tööprotsessi tulemusena magusaimad palad, kus Prikenfeld on jätnud kõrvale varasemad Ladina-Ameerika ja Aafrika kõlad ning sekeldab rohkem masinlikus sfääris.

Kümnest ühikust koosneva albumi algus suudab saavutada oma kolme ja poole minutilise kestusega võimsa kvaliteedi: helide dramaatiline värelus manab kuulaja keskväärvisüsteemi panoraami mõnest mitmesajamiljonilise eelarvega ulmefilmist. Monumentaalsed kajad jätkuvad ka loos „Prince of Bounce", kus varasemaid mõjutusi pole päris ära unustatud ning etnovilede saatel paiskub valla potentsist pungil pralineekarp.

Järgnev allub veelgi paremini *techno*-žanri kvalifikatsioonile, mida Prikenfeld on otsima asunud: selleks on nii koos peosarja MÜRK residendi Artur Läätsega vormitud „Chase in Loop", mis muutub kohati väga tihkeks bassiassortiiks, kui ka sündilik „Stromka Breeze", mis peidab oma malbe nime taga küll märksa lõikavamat raputust. Samas „Amiga Atari Happy Harakiri" elektronvärelused meenutavad jällegi aasta tagasi välja antud EPd „Freak By Nature".

Paksud sügavad biidid, autoriteetne produktsioon, plahvatusohtlikud *techno*-kõmad ning igas loos tuntav industriaalne tekstuur moodustavad terviku, mis suudab vältida liigset eklektilisust. Karp on lahti, kompvekid on otsas, aga isutab endiselt. *Techno*-album *par excellence*!

TELLISKIVI KESET HARIMATUSE OOKEANI

Luges **Eda Ahi**

Hoiatus: see siin pole mingi arvustus ega asi. „Ära unusta, et arvustamine on teritatud intellekti töö," vahendab Priimägi oma raamatus **Juhan Sütiste** sõnu. Teadsin juba Linnar Priimäe esseekogumikust kirjutama nõustudes, et pole pädev inimene seda õilsat ülesannet enda kanda võtma, ent ei suutnud ka vastu panna. Asi oli pealkirjas. „Luule ja tõde" mõjub raamatuseljal nii aukartustäratavalt, et lausa kutsub kõiki maailma endast lugupidavaid viieaastaseid ja muid raamaturiiulijõllitajaid enese poole küünitama. Niisiis otsustasin raamatuseljast haarata ja täie uudishimuga ambrasuurile viskuda. Olgu siis kohe heaga öeldud, et kogu oma võhiklikkuse juures ikka huvitunud pühapäevalugejana. Teravat kriitikat soovitan otsida raamatu enese kaante vahelt.

SEIKLUSJUTTE MAALT JA MERELT

Muide, „Luule ja tõde" pole hoolimata pretensioonikast pealkirjast siiski raskepärane lugemine. Pigem annab see laia diapasooni ja lennuka stiili poolest välja põneva – ja pealekauba mõtlemapaneva, et mitte öelda hariva – juturaamatu mõõdu (ikka tahtmata pisendada raamatu intellektuaalset väärtust, vaid pigem viidates lobedale lugemiselamusele). Matemaatikagigandid sammuvad selles kõrvuti teoloogiahiidudega, füüsikadraakonid sülgavad tuld võidu filosoofialohedega.

Juba autori tutvustus raamatu lakkadel viitab aukartustäratavale kriimsilmlikkusele. Näiteks meenutatakse meile, et Priimägi on õpetanud teatri, filosoofia, kunsti ja kirjanduse ajalugu, propagandatehnikaid, rakenduslikku kultuurilugu, imagoloogiat ja loogikat, olles seejuures ka lavastaja ja saatejuht, arvukate seltside ja liitude liige ning takkapihta veel aukodanik. Raamatust aimub tõepoolest vabadust, mida niisugune ametite paljusus lubab: vabadust kirjutada kõigest ja kõigist, läheneda nähtustele järjepanu eri distsipliinide ja teooriate perspektiivist ning miks mitte ka neid kokku segada, lennelda mänglevalt ühest ajastust teise, ühest geograafilisest punktist piltlikult öeldes teisele poole maakera.

Matemaatikagigandid sammuvad siin kõrvuti teoloogiahiidudega, füüsikadraakonid sülgavad tuld võidu filosoofialohedega.

Priimägi lubab endale renessanslikku mõttelendu, mis kihutab ohjeldamatult ringi, lihtsurelikust lugeja mõnevõrra hämmeldunu, aga intrigeerituna järele lonkimas. Lubatagu tuua kontekstist välja rebitud näide järeldusest, mis iseloomustab minu meelest eriliselt hästi raamatu stiili ja mõttelendu: „Fibonaccil *en passant* nimetatud „küülikutepaar" ongi toosama müütiline tuumdüaad." No mis sa kostad, eks.

Eda Ahi on inimene, keda huvitavad muu seas luule, tõde ja harmagedooni ärahoidmine.

BOCCACCIO NARVA ELEKTRIJAAMAS

On igati loogiline, et niisugune interdistsiplinaarsus suubub ootamatutesse võrdlustesse. Vägisi kipub selles tulvas aina miski midagi meenutama: küll meenutab kreeka kultuuri loomine **Juhan Smuuli** salmi, siis jälle turgatab pähe Armeenia raadio anekdoot, jutlus ja palvus on aga omavahel täpipealt samas vahekorras nagu proosa ja luule.

Kui enamik meist suudab enam-vähem adekvaatselt võrrelda Eestit Soomega või tänavust aastat mullusega, siis Priimägi tõmbab sujuvalt paralleele Itaalia renessansiaja alguse katkumeeleolu ja Eesti millenniumivahetuse õhustiku vahel. Ta osutab, et renessansiaeg polnud kaugeltki mitte mingi optimistlik, uudsust ja noorust tulvil periood, vaid ristiv vastupidi – skeptitsismi ja pessimismi sünni ning õitsengu ajastu, mis saabus pärast lõbusat keskaega. „Viimatine Narva elektrijaamade käest äraandmine ja Palmse mõisa müügi kava meenutab Boccacciot," tõdeb autor.

Peaasjalikult meenub siiski **Goethe** – mõni agaram lugeja võiks lausa kokku arvutada, mitu korda autor raamatus tema poole pöördub. Pakun huupi, et vähemalt igas teises essees, võib-olla tihedaminigi. Selgub, et Goethet kõlbab tsiteerida igal pool, umbes nagu „tee tööd, siis tuleb ka armastus". Ta on nagu tellitav mutrivõti, millega õnnestub mis tahes argumendile viimne vint peale keerata. Tähelepanu: eesti keele eksami kirjandiks valmistuval abituriendil hea kõrva taha panna. Selgub ka, miks too Goethe igalt poolt nii varmalt vastu vaatab: „Euroopa põhiväärtused on antiik, kristlus ja faustlik vaim," kuulutab Priimägi. Vaat nii on lood.

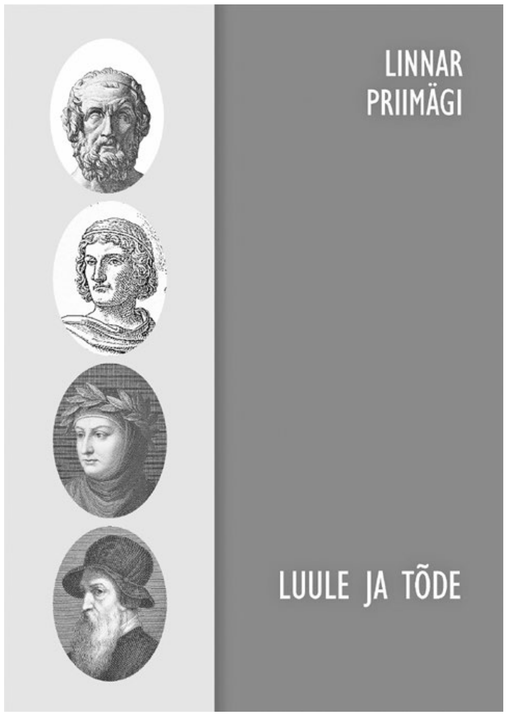

LINNAR PRIIMÄGI „LUULE JA TÕDE"
TOIMETANUD KATRE LIGI, KUJUNDANUD MARI AINSO
ILMAMAA, 2019 / 519 LK

TULEB MÜTSEELIGA LÖÖMA

See virvarr toodab ka originaalseid arutluskäike, julgeid hüpoteese ja omapäraseid mõisteid. Näiteks saame teada, et „igat emakeelt toidab oma eriline filoloogiline mütseel". Kipub vägisi suisa **Mikitat** meenutama. Juttu tuleb muu hulgas valgest august, varirriimist ja selle psühholoogiast ning vääramatult sajandilõppudesse kuuluvast etüdismiajastust.

Võrdlemisi palju trükiruumi pühendatakse ka teemale, mis minusugusele tindinäpule eriliselt huvi pakub: kust, pagana pihta, ikkagi tuleb luule ja mis on selle žanri eripära. Põhjalikult võetakse kõne alla nii inspiratsiooni lätted kui ka sõnalise loomingu psüühiline eripära. Näiteks saame teada, miks loomisaktis luuletaja on vaadeldav jälgiva küberneetilise süsteemina, mis õigupoolest eristab luuletajat neurootikust, milline on siiruse ja õilsuse vahekord luules ning mis on mõttetera „ars longa, vita brevis" tegelik tähendus. Huvitunud lugeja leiab ka lõpuks vastuse küsimusele, kuidas tekib luuleteose valmistamise algoritm: nimelt loob luuletav inimene konkreetse teose konkreetse algoritmi ühel ajal oma teosega. Pettumustvalmistav. Nii palju siis teooriast. Aga mida arvab Priimägi praktikast? „Sedamööda, kuis progresseerub „pildiline afaasia", minetavad sõnad semantilise sügavuse ja tekst lameneb. Just seda näeme taasiseseisvunud Eesti luules, kusjuures poeetilisuse kadu pole mitte autorite esteetiline valik, vaid süvenev filoloogiline kuulmispuue ning ühtlasi andetuse *lettre de cachet*!"

SÕNA MALNIS TÕHT

Lamedat teksti ei saa kindlasti pahaks panna kogumiku autorile endale: temaatilist lopsakust raamib vohav ja ekstsentriline keelekasutus, mis võiks teisal ärritavana mõjuda, aga on selle teose puhul siiski päris mokkamööda, jätab muheda meki. Kusjuures Priimägi pole kade, ta suvatseb valgustada ka nürimaid pliiatseid. Ei pea lonkima, silmad maas, võõrsõnade leksikoni manu. Kuigi lihtsamas keeles ei luba vist südametunnistus end autoril väljendada, antakse definitsioonid enamasti lahkesti kätte.

Autor pillub mõnuga nii vanakreeka- ja ladinakeelseid fraase kui ka muukeelseid tsitaate – peamiselt prantsuse, saksa, aga ka näiteks vene ja itaalia keeles –, kütkestaviad võõrsõnu ja ka piinlikul kombel kukalt kratsima panevaid puhtemakeelseid leide. Lopsakas stiil kasvab suisa sõnade piiridest välja, jättes oma jälje kirjavahemärkidessegi: eestikeelses tekstis mõjuvad üsna silmatorkavana arvukad hüüumärgid ja dramaatilised sõrendused.

Tagatipuks täiendab seda kirevust hulk illustreerivaid jooniseid ja skeeme – pole kindel, kas need lugemist just lihtsamaks muudavad, aga värvikamaks kohe kindlasti.

RENESSANSIAJA VAIM EI OLE KERGE KANDA

Priimäe autoripositsioon, mida kinnitab ja avab põhjalikumalt ka vestlus **Joel Sangaga**, on äärmiselt enesekindel ja varjamatult elitaristlik. Ta näitab end mitmekülgselt haritud „tõelise eurooplasena", autorina, kes tunneb õhtumaade kultuuri läbi ja lõhki, sööb nii hommikuks kui ka õhtuks ambroosiat ja rüüpab vett otse Kastaalia allikast. Visalt vastandub ta amerikaniseerumisele, vaimulõtvusele ja -pimedusele. Võib-olla näeb autor end isegi euroopalikumana vana Euroopa haritlastest – viitab ta ju Eesti ülesandest kõneledes **Ants Orase** tsitaadile: „Meie […] ülesandeks on läänemaailmasse jõudumööda süstida midagi sellest energiast, mis ei lase meil uskuda „Õhtumaa languse" paratamatusse."

Goethe on Priimäele nagu tellitav mutrivõti, millega õnnestub mis tahes argumendile viimne vint peale keerata.

Autor näib teadvat, mis on tõde ja kust seda otsida, ega karda sellele osutada. Tore on aeg-ajalt valikute- ja kahtlusterohkes maailmas kuulda veendunud häält teatamas, kuidas asjad tegelikult on ja kellele tuleks debatis õigus anda. Muidugi ei saa nii visalt tõde kuulutada poleemiliselt mõjuvate seisukohavõttudeta. Renessansiaja vaim ei ole kerge kanda, nagu autor ise end tüüpiliselt renessansiaegseks skeptikuks tituleerides teatab. Ikka ja jälle müristatakse lugeja poole hoiatavaid või hukkamõistvaid hüüatusi. Suutmata vastu panna, toon mõned kõnekamad näited. „See on meie mentaliteedi angloamerikaniseerumise, lamenemise demonstratsioon!" „*Nomina sunt odiosa* – aga kui palju „teoseid" olen ma vastikustunde ja põlgusega käest heitnud, ka viimati auhinnatuid! […] Eesti kirjanduse Augeiase tallid ootavad puhastamist." „Kultuur on saar, mida ümbritseb harimatuse ookean. Kas peaksime filoloogidena võitlema entroopia transgressiooni vastu nagu Faust oma finalistliku maaparanduskavaga […]" „Mäletan, et kunagi tehti telekava täiskasvanutele, 18-aastastele, siis tehti 15-aastastele, praegu tehakse 12-aastastele. […] Aga muidugi, ringhäälingunõukogu koht on vangimajas. Kahjurid."

KAS TÕESTI HARMAGEDOON?

Ühesõnaga, nagu heas seiklusjutus ikka, hakkab lugejale vahepeal tunduma, et olukord on võrdlemisi lootusetu. Aga harmagedoon, priimäelikult väljendudes, võib siiski jääda olemata. Viidates oma tööle ülikoolis, räägib Priimägi ka nendest teada-tuntud seemnetest, mis kukuvad heasse mulda ja kannavad vilja. Ja ega Priimägi isegi sulge nurka visata ei kavatse. „Ükskord, kui vanaks jään ning uusi ideid enam pähe ei torka, toimetan kõik trükki, tõlgin mõnda suurkeelde „KLASSITSISMI", panen kokku viimase luulekogu nimega „Nachtlaß" ja kirja memuaarid „Priimälu", avaldan valiku oma eestindustest, lavastan Patkuli treppidel ja Snelli tiigi ääres „Lucia di Lammermoori", tudengitega „Othello" või „Kauka jumala" […] ega hooli, et surilinal pole taskuid," lubab ta. Sellest tundub olevat järge, mida huvilistel oodata, küll ja veel – aga enne tuleb siiski Kastaalia allikas tilgatumaks juua. Ah et ongi juba joodud? Noh, käsikirjad ei põle ja mõned allikad vist ei ammendu.

Võib-olla näeb autor end isegi euroopalikumana vana Euroopa haritlastest.

KOHTUMINE TARKUSE ARMASTAJAGA TEEB ÕNNELIKUKS

Vaatas **Vilja Kiisler**

Tol päeval, kui ma nägin esimest korda **Vallo Toomla** filmi **Marju Lepajõest**, olin õhtuni välja nii õnnelik, et teised pidasid mind totraks. Kas oled purjus, küsis üks sõber. Mis sul viga on, et heast peast ja ilmaasjata niimoodi särad, kas sul pole mitte pikk tööpäev seljataga, imestasid teised. Küllap paistab õnnelik inimene teistele enamasti nii, nagu oleks ta arust ära või lihtsalt loll, olen seda ennegi märganud. Asjalikku ellu ju õnnelik olemine ei kuulu, õnn on tegusate, tõiste inimeste silmis üks igapidi kahtlane asi, mingi ebausaldusväärne seisund, mis saavutatakse kõige kättesaadavamal – ja tundub, et ka aktsepteeritavamal – viisil enamasti alkoholi abiga. Kui oled joonud, siis antakse andeks – aga vaat kui pole, siis võid seletama jäädagi, ükski ei usu niikuinii.

Kaader filmist

„MARJU LEPAJÕE. PÄEVADE SÕNAD" (EESTI, 2019), 58 MIN. REŽISSÖÖR VALLO TOOMLA, PRODUTSENT KAIE-ENE RÄÄK, OPERAATOR ERIK PÕLLUMAA.

VAIMUS JA KÜTKES

Film on vaimustav, sest Marju Lepajõe on vaimustav. Vaimustust peetakse tavaliselt emotsionaalseks seisundiks, ja küllap ta seda ongi, ent päris kindlasti mitte ainult, põhja poolest ja peamiselt usutavasti ikkagi pigem mitte. Seletav sõnaraamat ütleb esimesel kohal, et „vaimustus" on tugev rõõmutunne, mis kinnitab seda harilikku, harjunud arusaama, aga teisel, et see on kütkestatud-olek millestki. See on juba lähemal: kütke kinnitab midagi millegi külge, kütkestamises on üteldud tähelepanu koondumine millelegi, keskendumine – ja teatav võlu või nõidus, mis peaks selle võimalikuks tegema, ehkki iseenesest võib kütkestada ju lihtsalt asi ise, selle loomus, keegi või miski kõrvalt või mujalt ei pea keskenduma suunama või ajendama – ega tegelikult saagi seda teha. Kütkestavus kuulub nähtuse loomusse, see ise kütkestab, haarab kaasa, keskendab ja koondab. Aga võiks ehk täpsemini kuulda ka sõna „vaimustus": vaimustatud olla tähendab lasta oma vaimul laieneda ja kasvada, lasta (teisel) vaimul end kaasa haarata, ehk ka ühendusseastumist või sideme loomist säärasega, millega enne pole sisimat sidet saavutatud või pole taibatud teda kuulda võtta. Nõnda pole vaimustus enam mõni pelk emotsionaalne seisund, vaid – ikkagi tundega seotud – avardumine. Ent mis olekski intellektuaalne avardumine ilma tundeta. „Mu enda jaoks head õpetajad on tekitanud just nimelt tundeid – koos mõtlemisega," ütleb Lepajõe. „Inimesed, kes mõjutavad tuimalt, ei õpeta." Mõtlemine ja tundmine ei ole vastandid, ei pea olema, ehk ei tohigi olla, pole päriselt kunagi olnud, räägitagu mis tahes. Alles läbituntud mõte saab omaks ja õigeks, mõjuvaks, loomust vormivaks.

Mõtlemine ja tundmine ei ole vastandid, ei pea olema, ehk ei tohigi olla, pole päriselt kunagi olnud, räägitagu mis tahes.

Auditooriumites sündinud imed püsivad küll igavesti neid kogenud õpilaste hinges või vaimus, kuid Toomla film tõendab, et neid on võimalik näidata ka neile, kelle elus pole olnud õnne olla Marju Lepajõe õpilane.

Inimene, kes on armastanud *sophia*'t ja *logos*'t nõnda nagu Marju Lepajõe, saab ise olla ainult kaunis, teist võimalust ei ole. Vallo Toomla filmis on Marju Lepajõe ilu saanud salvestatud imelisel kujul, seda ühessegi raami surumata, diskreetselt, just parajalt kauguselt (mitte liiga lähedalt), et see kõige paremini nähtav oleks. Tean ainult ühte inimest, kes samal viisil kaunis olnud – see on muidugi **Tõnu Luik**, ja ma annaksin paljugi, et temast oleks olemas samasugune suurepärane film, nagu tänu Toomlale nüüd on Marju Lepajõest. Ja küllap vääriksid paljud teisedki suured õpetajad säärast lähivaatlust: **Jüri Talvet** ja **Peeter Torop** näiteks, kui nimetada üksnes mõned neist, kelle loenguid mul oli omal ajal rõõm ja au ülikoolis kuulata. Auditooriumites sündinud imed püsivad küll igavesti neid kogenud õpilaste hinges või vaimus, kuid Toomla film tõendab, et neid on võimalik näidata ka neile, kelle elus pole olnud õnne olla Marju Lepajõe õpilane.

VAIKUST VAADATA

Küllap võlub (kütkestab!) vaatajaid suuresti Marju Lepajõe erakordne inimlikkus ja huumorimeel – vaimukus. Jällegi, päris vaimukus – see pole mõni suvaline naeratamine või naljategemine; iga filmis kuuldav mõttekäik on säärane, millest igal järgmisel vaatamisel/kuulamisel on võimalik enda avardumise tarvis leida mõni uus rõhuasetus või nüanss, mis esiti jäi märkamata. Muide, ma poleks ehk Toomla asemel peljanud näidata portreteeritavat lugemas ja kirjutamas. Olen sageli mõelnud, miks filmides seda kunagi ei näe – no ma saan muidugi aru, ikkagi film, ja film on vaatamiseks, võib-olla keegi ei vaataks seda, kui inimene mitu tundi järjest loeb või kirjutab, aga tegelikult – miks siis ikkagi mitte? Mina igatahes vaataksin. Kuulaksin seda vaikust mõtlemise, lugemise ja kirjutamise ümber, jälgiksin silmade liikumist, sõrmede dünaamikat pastakat hoides või arvutiklaviatuuril klõbistades, paberi krabinat. Tunneksin, kuidas raamatud lõhnavad, paneksin tähele, kuidas valgus parasjagu langeb. Inimene, kes loeb, tõlgib või kirjutab, ei saa ju olla igav, mõtlemise nähtavaks tegemiseks ei ole tingimata vaja heliefekte või visuaalseid vahendeid – keskendunud olemises eneses on erakordne ilu, tegelikult üldse olenemata sellest, millele keskendutakse.

Aga veelgi enam – vaadates lugemas või kirjutamas inimest, kes on täiel määral iseendaks saanud nagu Marju Lepajõe, võiks ehk tasapisi hakata tunnetama seda, kuidas koos temaga kõnelevad need tekstid, millega ta on end ümbritsenud – raamatud kõnelevad omavahel riilites, see on ju täitsa kindel, eriti kui nad on nõnda hoolikalt valitud ja üksteisega seosesse paigutatud, nagu nad Lepajõe kodus olid, neile on isegi antud aega üksteisega harjuda, enne kui neid loetakse, „tõmmata", teiste teostega sidemeid luua. Suuresti, muide, ongi see Toomla filmis juba kuuldav/nähtav, ja mitte ainult tänu **Plotinuse** tekstidele, mida ekraanil näidatakse (see, et just Plotinuse „Ilust" oli valitud Lepajõe tõlkevaramust kuvamiseks, pole üldsegi juhuslik, need katked korrespondeerivad Lepajõe enese loomusega kandvaimalt), vaid ka kõigi teiste teoste tõttu, mis teda ümbritsevad, kuigi me kõiki autoreid ja pealkirju muidugi ei näe.

Loodan väga, et need, kes Marju Lepajõed ja tema pärandit tundmata seda filmi nägema satuvad, saavad külge tarkusearmastuse nakkuse, millest ei vabane iial. Tarkuse, ilu ja armastuse salapärane seos, mis Lepajõe isiksuse kaudu vaatajani jõuab, on sel määral kütkestav, et ehk valib *sophia* ja *logos*'e teenimise tee mõni neistki, kelles on selle võimelisus alles ära tundmata.

Foto: Andres Haabu / Äripäev / Scanpix

Vilja Kiisler on Eesti Päevalehe ja Delfi ajakirjanik, aegade jooksul töötanud nii Postimehes kui ka Äripäevas.

Niguliste muuseumis on kuni aprillini avatud näitus „Neitsi Maarja. Naine, ema, kuninganna" (kuraator Merike Kurisoo), mis räägib loo kristliku maailma kõige tuntuma naise elust, esitades seda kesk- ja varauusaegsete kunstiteoste kaudu. Vaata lisa: *nigulistemuuseum.ekm.ee*

Üleval: Liechtensteini lossi meistri „Kristuse esitlemine templis", maalitahvel retaablist (umbes aastast 1445). Allikas: Eesti Kunstimuuseum
All: „Neitsi Maarja Kristuslapse ja roosikrantsiga" (umbes aastast 1500). Allikas: Tartu Kunstimuuseum

07.12.

TUME TANTSUPIDU

Dark electro, industrial'i, EBMi ja üldse tumedama muusika sõprade kogunemispaik on seekord HALL, kus pääseb 7. detsembril valla järjekordne Beats From The Vault. Pidu seekord kahel korrusel, Krematooriumi ja Kabeli saalis, plaadikotid võtavad ühes DJ Antinomy Soomest, kohalikest aga Tanel Mütt, Naked Reagan, Dirt Vessel jt.
Lisainfo: *facebook.com/beatsfromthevault*

07.12.

SÜDAMEGA JÕULULAAT

Detsember on teatavasti ostmise ja kinkimise aeg. Aga sedagi saab teha vastutustundlikult! Tartu loodusmaja (Lille 10) heategevuslikul jõululaadal 7. detsembril müüvad Tartu loodusmaja huvikooli õpilased ja nende vanemad ning loodusmaja töötajad ainult enda valmistatud kingitusi ja maiustusi. Laada hüüdlause on „Südamega tehtud, plastikuta pakitud!". Boonuseks Kännukohvik, taaskasutusmaterjalidest kinkekottide ja -karpide töötoad, avatud loomatuba ja talveaed jpm. Laada tulu annetatakse loodusmaja lemmikloomade toidu- ja ravikulude katteks.
Info: *tartuloodusmaja.ee*

08.12./12.12.

JEESUS JUHATAB KINNO

Eesti-Etioopia *kung fu* orkaan ehk uus (pool)kodumaine friigifilm „Jeesus juhatab sind kiirteele" on valmis ja tahab end publikule näidata! 8. detsembril kell 18 saab lisaks linastusele näha oma silmaga ka filmitegijaid kinos Sõprus (režissööri Miguel Llansó, näitleja Gerda-Anette Allika ning produtsendi Kristjan Pütsepaga vestleb Aleksander Tsapov) ning 12. detsembril kell 19 Tartu Elektriteatris!
Vaata lähemalt: *kinosoprus.ee* ja *elektriteater.ee*

Kaader filmist

09.12.

OSCARI KANDIDAAT „SUREMATU"

Ksenia Okhapkina dokumentaalfilm „Surematu" näitab, kuidas tänapäeva Venemaal „toodetakse" kodanikke, kelle ülim eesmärk on anda oma elu isamaa eest ja saavutada seläbi surematus. Dokumentaal on filmitud polaaröö ja käreda pakase tingimustes ühes Kaug-Põhja tööstuslinnas, mis on välja kasvanud Gulagi laagrisüsteemist. Film võitis juulis Karlovy Vary rahvusvahelisel festivalil dokumentaalfilmi peauhinna. Linastused Sõpruses 9., 11. ja 14. detsembril, Elektriteatris 10. ja 15. detsembril.
Info: *kinosoprus.ee* ja *elektriteater.ee*

10.12.

SUUR LINNUÕHTU

Nagu igal aastal, nii ka tänavu teevad Eesti Ornitoloogiaühing ja aasta linnu meeskond kokkuvõtte lõppevast, sedakorda öösorriaastast, et juhatada kohe sisse ka järgmine ehk tuttpüti valitsemisaeg. Nii olemegi palutud osalema 10. detsembril kell 17.30 rahvusraamatukogus suurel linnuõhtul! Autasustatakse aasta linnu joonistusvõistluse parimate tööde autoreid, müüakse linnuraamatuid jm -meeneid, muusikalised vahepalad ansamblilt Öösorr. Vaata lähemalt: *facebook.com/ornitoloogiayhing*

11.12.

PAGULASABI JÕULUBASAAR

Eesti Pagulasabi jõulubasaaril 11. detsembril kell 15–18 saab Pagulasabi Tallinna ruumides (Liivalaia 28) tutvuda Eestis elavate rahvusvahelise kaitse saanud inimestega, veeta mõnusalt aega ning osta üht-teist kingikottigi. Enda tehtud toitu ja käsitööd müüvad ning araabiapäraseid iluteenuseid tutvustavad Eestis elavad pagulased ja rändetaustaga inimesed. Tasumine sularahas. Info: *pagulasabi.ee*

14.12.

HELDEKE! KRUUSA-ROOSTE-VILU

Kalju Kruusa, Jürgen Rooste ja Tõnis Vilu on kolm väga erinevat eesti luuletajat, kellel on siiski märgatav ühisosa: esiteks on nad kõik… noh, eesti luuletajad, aga lisaks ka „parajalt pentsikud poisid". „KruusaRoosteVilu" on tunnine luulekava, sõna-*performance*, retk ja rännak. Ja ühtlasi esimene kord, mil nood kolm oma luuletusi koos laval ühes pajas hautavad. 14. detsembril Kalamaja teatraalses keldribaaris Heldeke! Lähem teave ja piletid: *heldeke.ee*

15.12.

EESTI SUURIM DISAINITURG

Veel napilt enne suuremat jõuluhullust, 15. detsembril kell 11–18 toimub Kultuurikatlas (Põhja pst 27A) Eesti Disainikeskuse kümnes disainiturg, kust saab soetada jõulukingituseks kõige kallimatele (või hoopis iseendale!) kvaliteetset ja eriilmelist disaini Eestist, Lätist, Leedust ja Soomest. Valikus on nii lastele kui ka täiskasvanutele mõeldud rõivaid, aksessuaare, kotte, keraamikat, kodusisustust, illustratsioone, looduskosmeetikat, lemmikloomatooteid ning palju muud põnevat ja inspireerivat 121 disainerilt ja brändilt. Sissepääs 1 euro. Täpsem info ning brändide nimekiri: *disainikeskus.ee*

Disainiturg. Foto: Aron Urb

19.12./21.12.

VEINIKINO JÕULUERI!

Erinevate Tubade Klubi Tallinna ja Tartu esindused valmistuvad jõuludeks, kutsudes 19. detsembril (Tallinnas) ja 21. detsembril (Tartus) kell 19.00 osa saama pühadeprogrammist! Viiest lühifilmist koosneva kava on pannud kokku animafilmitegija Priit Tender ning nende juurde sobivad viis veini on valinud välja sommeljee Helen Põder. ETK saalid on sel puhul jaotatud elutubadeks, kus igal toal on oma 47" ekraan. Võimalus broneerida suurem laud, pidustused jätkuvad südaööni. Info ja piletid: *erinevatetubadeklubi.ee*

29.12.

SPONTAANNE LOOTUSÕPETUS

29. detsembril kell 18 etendub Tartus Alexela loomelaval (Narva mnt 2) Tartu Spontaansusteatri „Lootusõpetus". Luguteater tekib ainulaadsest koostööst näitlejate ja publiku vahel. Lava ees saalis on lavastaja. Ta kõneleb publikuga ning kuuleme kedagi rääkimas hetkemeeleolust, eelmisest nädalast, jutustamas üht lühikest, naljakat, kõige olulisemat või äsja pähe turgatanud lugu… Lavastaja paneb jagatud loole pealkirja ja ALGAB ETENDUS. Näitlejaid tabab inspiratsioon ning nad asuvad laval tegutsema. Näitejuht Endel Hango, lavastaja Mari Karm, muusik Eiko Kuusik. Info: *spontaansus.ee*

TEATER

VON KRAHLI PARATAMATUS

Teie ees on Von Krahli Teatri uue trupi esimene lavastus, Lauri Lagle „Paratamatus elada ühel ajal". Miski (või lausa kõik) on lõppemas. Inimesed on kogunenud ning valmistuvad millekski. Ent uued horisondid ei avane veel niipea. See ei ole jutustus, vaid hetked elatud eludest – ning nendest, mis alles ees. Mängukava ja piletid: *vonkrahl.ee*

Foto: Herkko Labi

KIRJANDUS

LR KULDSARI!

Tuletame meelde, et ilmumist alustab Loomingu Raamatukogu „kordustrükkide" kogumik „LR kuldsari"! 2020. aastal leiavad oma tee sinu riiulile Jaroslav Hašek, Ingmar Bergman, Tommaso Campanella, Milan Kundera, Pierre Bayard ja Doris Lessing, kusjuures seda eriti soodsalt, kui sul on olemas või kui vormistad nüüd 12 kuuks mõne SA Kultuurilehe väljaande tellimuse! Soovitame siinkohal muidugi Müürilehte! Sarja ilmumist toetab „Eesti novell". Vaata lisa: *loominguraamatukogu.ee* ja *eestinovell.ee*

viru
keskus
AEG ON
PÜHA
Kasuta seda targalt.
Viru Keskus • Viru Väljak 4, 10111 Tallinn • virukeskus.com